

TAMPEREEN YLIOPISTO

Janne Saaranen

KOHTI SIVISTYMISTÄ JA VAPAUTUMISTA

Suomalaisuuden rakentaminen Kansanvalistusseuran ja Työväen
kalenterien elämäkertojen kautta 1900–1914

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

SAARANEN JANNE: Kohti sivistymistä ja vapautumista. Suomalaisuuden rakentaminen Kansanvalistusseuran ja Työväen kalenterien elämäkertojen kautta 1900–1914.

Pro gradu -tutkielma, 98 s., 2 liites.

Historia

Toukokuu 2011

1900-luvun alun Suomessa kuohui, kun Venäjän keisarikunta tiukensi otettaan alusmaistaan. Venäläistämistoimien vastustus kulminoitui Suomessa vuoden 1905 suurlakkoon, jonka yhtenä seurauksena Suomi sai oman kansanedustuslaitoksen vuonna 1907. Samalla kuitenkin suomalaisten puolueiden edustajien ja sosialistien välit tulehtuivat parantumattomasti: suurlakon myötä onkin sanottu yhtenäisen suomalaisen kansakuvan murtuneen. Tämä herättää kuitenkin kysymykset, millainen Suomen kansan oltiin katsottu olleen ja millaiseksi sen nähtiin suurlakon jälkeen muuttuvan. Käsitys Suomen kansasta voidaan tiivistää suomalaiseen identiteettiin eli suomalaisuuteen: suomalaisuutta pyrittiin sekä taannehtivasti että ennustaen määrittelemään aikana, jolloin mitään uskottavaa, laajasti hyväksyttyä käsitystä suomalaisuudesta ei ollut.

Tämän tutkielman tarkoituksena on tarkastella, millaista suomalaisuutta rakennettiin kahdessa laaja-levikkisessä kansantajuisessa julkaisussa ilmestyneiden elämäkertojen kautta. Elämäkertojen ymmärretään kertovan yhtäältä kohdehenkilöstään, mutta myös laajemmin yhteiskunnasta, jossa tarkasteltava henkilö eli ja toimi: yksilöiden elämäntarinoiden kautta pureudutaan siten yhteiskunnalliseen kommentoitiin, jota kalentereissa oli. Vaikka elämäkertojen kirjoittajat olivat yksityishenkilöitä, oli heidät oman alansa asiantuntijoina varta vasten kutsuttu kirjoittamaan kalentereihin: näin ollen elämäkertojen voidaan katsoa edustavan myös julkaisijatahojen näkemyksiä. Jotta edellä esitetyyn laajaan tutkimuskysymykseen olisi mahdollista vastata, on tarpeen jakaa se pienempiin osiin. Näin ollen tutkielmassa keskitytään siihen, millaisista ihmisistä elämäkertoja laadittiin, miten ihmiset oli otettu osaksi suomalaisuuden määrittelyä, millaisia kannanottoja elämäkertojen kautta tehtiin ja millaisia piirteitä suomalaisuuteen liitettiin.

Tutkielman aineistona olevia kalentereita ei aiemmin ole laajasti hyödynnetty historian tutkimuksessa, joten lähteinä kalenterit tarjoavat tuoreen näkökulman suomalaisen kansallisuusaatteen ja kansallisen identiteetin muotoutumiseen. Suomalaista joukkojärjestäytymistä on käsitelty aikaisemmissa tutkimuksissa sekä fennomanian ja suomalaisten puolueiden että työväenliikkeen ja sosialistien näkökulmasta, mutta vertailevien tutkimusten lukumäärä on vähäinen. Aiheen kytkeytyminen yleisempään nationalismikeskusteluun merkitsee, että tarjolla olisi myös valtaisa määrä nationalistitutkimusta: tämän tutkielman puitteisiin siitä on valikoitu hedelmällisimmät teokset.

Tutkimusmetodina tutkielmassa on teoriaohjaava eli tutkimuslähtöinen sisällönanalyysi. Lähtökohdiana ovat aineiston elämäkerrat, jotka käsitetään narratiivisiksi diskursseiksi: kertomusten kautta esille nousevat kysymykset ovat siten muovanneet tutkimuksen suuntaa. Olisi kuitenkin naiivia kieltää tutkijan ennako-oletusten ja -tietojen merkitys, joten aineiston ohella tutkielmaa ovat ohjanneet tutkimuskirjallisuudessa esitetyt näkemykset ja teoriat. Näitä ei kuitenkaan ole omaksuttu sellaisenaan, vaan niihin on suhtauduttu kriittisesti. Metodien soveltamisen tuloksena tutkimus jakautui kolmeen temaattiseen kokonaisuuteen, joiden kautta tutkimuskysymyksiin vastataan.

Tutkimustulosten perusteella suomalaisuuden määrittelyssä olennaiseksi nousivat sivistyminen ja yhteiskunnan tasa-arvoistuminen. Ensinnä mainittu oli olennainen fennomaaniselle Kansanvalistus-seuralle, joka liitti sivistyksen kansakunnan elinvoimaisuuteen ja menestykseen maailmassa. Tämä tarkoitti myös, että jokaisen yksilön oli sivistyttävä sekä itsensä, mutta olennaisemmin kansansa takia. Sosiaalidemokraattisen Puolueen kalenterissa puolestaan suomalaisuus oli vielä kalenterien kirjoittamisajankohtana epätasa-arvoinen identiteetti: kaikki suomalaiset eivät olleet samalla viivalla oikeuksien suhteen. Poliittinen toiminta, mutta myös sivistys nähtiin avaimiksi suomalaisten tasa-arvoistamiseen ja sosialistisen aatteen voittoon. Vaikka vuoropuhelua kalentereiden ja niiden edustamien ihmisryhmien välillä ei elämäkerroissa juuri ollut, on merkittävää, että sivistys nousi kalentereissa muotoutuneiden identiteettien yhdistäväksi tekijäksi.

Sosiaalista ja yhteiskunnallista tasa-arvoisuutta painottaneen Työväen kalenterin suomalaisuuden vastapainoksi Kansanvalistusseuran kalenterin suomalaisuus korosti Runebergin hengessä kansan yhtenäisyyttä ja velvollisuutta itseään kohtaan. Suomalaiset olivat sisukkaita ja isänmaallisia, siis valmiita työskentelemään Suomen puolesta, elämäkertojen esityksen mukaan. Kansakuvassa suurlakon myötä tapahtunut murros heijastui myös kalenteriin, sillä kansan oletetun menneisyyden ja nykyisyyden välillä ei näyttänyt olevan sidosta. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut lamaantumista, vaan entistä tarmokkaampaa suomalaisuuden määrittelyä. Ero sivistyneistön ja tavallisen kansan välillä kuitenkin tehtiin, sillä elämäkertojen suhtautuminen rahvaaseen oli opettajamainen: suomalaisia nuhdeltiin ja toruttiin heidän sivistymättömyydestään ja lyhytnäköisyydestään.

Kahta eri aatetta edustavat kalenterit olivat odotetusti varauksellisia toisiaan kohtaan. Kansanvalistusseuran kalenterissa sosialismi kuvattiin viekoittelevana, kärjistetyimmillään jopa vaarallisena aatteena, joka johtaa ymmärtämättömän kansan harhaan. Työväen kalenterissa puolestaan syytettiin sivistyneistöä ja suomalaista yläluokkaa kansan alistamisesta ja sortamisesta sekä tahallisesta syrjimisestä mitä sosiaaliin ja yhteiskunnallisiin oikeuksiin tulee. Tällaisen kuvan toistaminen olisi kuitenkin stereotyyppistä ja siten turhaa, vaikka se tutkimuksessa tukea saakin. Olennaisempia kuitenkin ovat yhtäläisyydet, joita kalentereista on löydettävissä. Viime kädessä molemmat pyrkivät suomalaisuuden määrittelyyn Suomen hyväksi, vaikka osapuolien lähtökohdat ja ajatusrakennelmat erosivat toisistaan.

Asiasanat: suomalaisuus, nationalismi, kansallinen herääminen, fennomania, sosialismi, sivistys, kansanvalistus

Sisällys

1. JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuskysymys	2
1.2 Lähdeaineisto.....	4
1.3 Aiempi tutkimus.....	7
1.4 Elämäkertojen analyysi ja tulkinta.....	10
1.5 Kansallisuusaatteen ja kansan synty.....	14
2. SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN MURROS	22
2.1 Suurruhtinaskunnasta itsenäiseksi valtioksi.....	22
2.2 Fennomaanit kansan valistajina.....	24
2.3 Työväenkysymyksestä sosialismiin.....	27
3. KERTOMUS SUOMEN KANSASTA.....	29
3.1 Vanhempiensa lapsi, vaan ei olosuhteiden uhri.....	30
3.2 Lahjakkuudella ja sisukkuudella läpi vaikeuksien.....	36
3.3 Epäkohtia suomalaisten elämässä.....	43
3.4 Historiaton, kielelön ja sivistymätön maa?.....	47
4. SIVISTYS JA KANSALLINEN PROJEKTI.....	51
4.1 Välttämätön, mutta vaativa sivistys.....	52
4.2 Runouden ja kirjallisuuden avulla kohti kansallista heräämistä.....	57
4.3 Suomi, isien maa.....	63
5. SUOMALAISEN POLIITTISEN ELÄMÄN POLTEPISTEITÄ.....	68
5.1 Työväenkysymys ja -vastaus.....	69
5.2 Kansan parhaaksi, mutta miten?.....	78
6. PÄÄTELMÄT.....	84
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS.....	92
LIITTEET.....	99

1. JOHDANTO

Kysymys suomalaisesta identiteetistä on ollut jatkuvasti esillä aina 1800-luvun alusta, kun Suomen pääasiassa ruotsinkielisen sivistyneistön parissa virisi kiinnostus suomalaisuuteen. Suomalaisuus muuttui tavallista kansaa luonnehtineesta identiteetistä suomenmielisten innoittajaksi ja inspiraatioksi: talonpoikainen suomalaisuus sai romantisoituja sävyjä, ja kiinnostus kieleen ja perinteeseen synnytti aivan uudenlaisen käsityksen siitä, mitä tarkoitti olla suomalainen. Kehitys oli yhteydessä entisen Ruotsin itämaan liittämiseen Venäjän keisarikuntaan autonomisena Suomen suurruhtinaskuntana. Venäläisten intresseissä oli suosia suomea ja suomalaisuutta ruotsin ja ruotsalaisuuden sijaan, sillä uusi valloitus oli niin lakien, talouden kuin kulttuurin osalta sidoksissa vanhaan emämaahansa. Venäjän alaisuudessa Suomen suurruhtinaskunta kehittyi ja menestyi, ja Venäjän keisarit olivat tyytyväisiä uskollisiin alamaisiinsa, jotka eivät kapinoineet ja vehkeilleet hallitsijoihinsa vastaan. 1800-luvun lopulla kuitenkin Venäjän sisäiset ristiriidat saivat hallinnon tiukentamaan otettaan hallitsemistaan alueistaan ja pyrkimään valtakunnan venäläistämiseen. Venäläistämistä tai sortokausina tunnetut ajat saivat suomalaiset sekä aktiiviseen että passiiviseen vastarintaan, mutta kokonaisuutta ajatellen varsin suurista etu- ja erioikeuksista nauttineet suomalaiset vieraantuivat Venäjästä. Venäläistymisen sijaan suomalaiset korostivat suomalaisuuttaan entistä voimakkaammin.

Suomalaisuutta ei kuitenkaan ollut helppo määritellä. Keitä olivat suomalaiset? Mitä oikeastaan sisältyi suomalaisuuteen? 1800-luvun rotuteorioiden valtakautena suomalaisten outo, ei-indoeurooppalainen kieli sai aikaan epäilyjä suomalaisten mongoliakuperästä: osaltaan tämä käsitys näytti vahvistuvan suomalaisten alkuperäiskodin määrittäessä Volgan rannoille. Suomalaisten kuumuminen Eurooppaan eurooppalaisena kansana ei niin ollen ollut mitenkään selvää, vaan päinvastoin aiheesta käytiin kiivasta keskustelua. Suomen kieli sai virallisen aseman vuonna 1863, mutta kysymys suomen kelpoisuudesta sivistyskielenä oli hiertänyt pitkään sivistyneistöä. Suomalaisuus kuitenkin kiinnosti monia: Elias Lönnrotin kokoama *Kalevala* antoi suomalaisille mahtavan aarteen sekä kansalliseepoksen että oletetun muinaisen historian muodossa, kun taas Zachris Topelius kuvasi laajasti luetussa *Maamme kirjassa*, millainen on suomalainen luonnoltaan. Olennaista on, että suomalaisuus kehittyi kansallisena identiteettinä jatkuvasti uhanalaisessa asemassa. Suomalaisuuden määrittely venäläistämiskausten aikana ja niiden jälkeen tuli entistä tärkeämmäksi, jotta voitiin osoittaa suomalaisten nousseen sivistyskansaksi ja siten olemassaololtaan oikeutetuksi kansakunnaksi. Suomalaisuuden määrittely ei kuitenkaan suinkaan päättynyt itsenäistymiseen, vaan päinvastoin kansallinen identiteetti on dynaaminen, alati muuttuva kokonaisuus. Toinen maailmansota, sen jälkeinen valtava rakennemuutos ja Suomen kehittyminen tunnustetuksi ja vauraaksi hyvinvointi-

valtioksi ovat olleet suuria kehityskulkuja, joiden vaikutus suomalaiseen identiteettiin on ollut valtaisa. Voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, eikö suomalaisuus ole yhä edelleen yhtä epävarma kuin runsaat sata tai kaksisataa vuotta sitten. Vuonna 2010 on valtakunnan korkeimmalla taholla pohdittu erityisen Suomen brändityöryhmän toimesta, miten Suomea tulisi kehittää ja markkinoida.¹ Innokkaasti tarttuvat suomalaiset edelleen jokaiseen maansa esiintymiseen kansainvälisessä lehdistössä ja pohtivat, mitä suomalaisista ja suomalaisuudesta muualla ajatellaan. Tämä jännittävä piirre suomalaisessa yhteisössä tekee kiinnostavaksi selvittää, miten suomalaisuus ymmärrettiin ja millä tavalla sitä luotiin aikana, jolloin suomalaisten tulevaisuus näytti olevan vaakalaudalla ja suomalaisuudesta koko Suomen alueen väestöä yhdistävänä identiteettinä ei voinut vielä uskottavasti puhua.

1.1 Tutkimuskysymys

Pro gradu -tutkielmassani tutkin, miten ja millaista suomalaisuutta pyrittiin luomaan Kansanvalistusseuran ja Työväen kalentereissa ilmestyneiden elämäkertojen kautta vuosien 1900 ja 1914 välillä. Pureudun näihin laajoihin kysymyksiin analysoimalla, millaisista ihmisistä elämäkertoja laadittiin ja millä tavalla heidät oli otettu osaksi suomalaisuuden määrittelyä. Selvitän lisäksi, millaisia teemoja elämäkertojen kirjoittajat painottivat ja millaista yhteiskunnallista ja aatteellista kommentointia elämäkerroissa oli. Käsitän elämäkerrat siis laajemmin kuin pelkiksi kertomuksiksi ihmisistä: vaikka elämäkerrat kertovat yksittäisistä ihmisistä, kietoutuvat näiden ihmisten elämät aina ympäröivään yhteiskuntaan. Yksittäisten ihmisten elämien, puheiden ja tekojen kautta rakentuu kansakunta, tässä tapauksessa Suomen kansa ja suomalaisuus.² On myös huomioitava, että elämäkertoja ei laadita satunnaisesti, varsinkaan laajalevikkisiin julkaisuihin: elämäkertojen kohteet ovat siten aina jollain tapaa merkittäviksi nähtyjä ihmisiä, joista on ollut tarpeellista kertoa kyseisen kalenterin oletetulle ja toivotulle lukijakunnalle.

Käytän pro gradussani termiä suomalaisuus, jolla tarkoitan käsitystä Suomen kansasta ja sen ominaisuuksista – siis suomalaista kansallista identiteettiä. Liitän kuitenkin suomalaisuuteen tässä tutkielmassa myös yhteiskunnallisen näkökulman, sillä olen kiinnostunut, millaiseksi suomalainen yhteiskunta hahmotettiin ja mihin suuntaan sitä tahdottiin kehittää. Suomalaisuudessa ei siten määritelmäni mukaan ole kyse pelkästään yksilöiden identiteetistä, vaan kansakunnan identiteetistä, jolloin tärkeää on, millaiseksi kansa yhteiskuntansa muovaa. Tutkimuskysymykseni muotoilu mahdollistaa myös Työväen kalenterin hedelmällisen tarkastelun ja vertaamisen Kansanvalistusseuran ka-

1 *Tehtävä Suomelle. Miten Suomi ratkaisee maailman viheliäisimpiä ongelmia.* Maabrändivaltuuskunnan loppuraportti 25.11.2010.

2 Harinen & Heikkilä 2007, 18.

lenteriin, sillä toisin kuin fennomaanisen Kansanvalistusseuran kalenterista, ei kansallisen heräämisen teemaa voi niin varauksetta lukea sen sivuilta. Sen sijaan työväenliikkeelle olennaiset seikat, kuten sosiaalinen tasa-arvoisuus ja luokkaerojen kaventaminen, olivat ymmärrettävästi vallitsevia Suomen Sosiaalidemokraattisen Puolueen kustantamassa kalenterissa. Kansallisuusaatteen ja sosialismin välille ei kuitenkaan tule yksioikoisesti olettaa kuilua, sillä historia tarjoaa esimerkkejä näiden kahden aatteen yhteiselosta, jopa liittoutumisesta.³ Sosiaaliset ja kansainväliset näkökulmat voi yhtä hyvin nähdä osana suomalaisuutta, jota Työväen kalenterissa tahdottiin rakentaa: 1900-luvun alkuvuosina, vuoden 1905 suurlakon tunnelmissa ei ollut enää selkeää, että kansanvalistus olisi ollut pelkästään suomenmielisten käsissä tai että Suomessa olisi ollut vallalla vain yksi käsitys suomalaisuudesta. Sen sijaan suomalaisuutta pyrittiin määrittelemään monin tavoin erilaisten aatteiden näkökulmista eikä ollut mahdollista ennalta nähdä, millainen määritelmä tulisi saamaan valta-aseman Suomessa.

Juuri vuosille 1900–1914 osuneet suomalaisen yhteiskunnan moninaiset murrokset tekevät kahden erilaisista aatteellisista lähtökohdista ponnistavan julkaisun tutkimisesta ja vertailusta niin mielenkiintoista ja hedelmällistä. Ensimmäinen venäläistämiskausi, suurlakko, yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, oma eduskunta sekä toisen venäläistämiskauden alku herättivät suuria tunteita sekä ne koke-neissa ihmisissä että myöhemmissä sukupolvissa. Oletukseni on, että suomalaisuuden moninainen tulkinta tulee näkyviin kahta erilaista aatetta edustavissa kirjoituksissa. Jos ei voida olettaa yhden suomalaisuuskäsityksen vallinneen 1900-luvun alun Suomessa, ei myöskään ole syytä ajatella, että suomalaisuudesta olisi ollut olemassa täysin erilaisia näkemyksiä. Vaikka eroja varmasti on löydettävissä, on mielenkiintoista tarkastella, mistä teemoista ja asioista kirjoittajat ovat mahdollisesti olleet yksimielisiä. Aikarajausta voidaan lähestyä myös hahmottamalla 1900-luvun alku suomalaisen kansallisuusaatteen läpilyöntiajankohtana: 1800-luvun alussa suomalaisuusinnostus oli ollut vasta pienten sivistyneistöpiirien harrastelua, mutta vuosisadan mittaan suomalaisuuden puolesta alettiin esittää myös poliittisia kannanottoja. Tunnettu kiista Suomen suurruhtinaskunnan valtiollisesta asemasta on yksi esimerkki tästä, samoin suomalaisten tiukka kiinnittyminen heille myönnettyihin itsehallinnollisiin oikeuksiin. 1900-luvun alku suurlakkoineen ja eduskuntauudistuksineen kuitenkin merkitsi suomenmielisyyden muuttumista massaliikkeeksi: suomalaisuus ei enää ollut vain tutkimuksen kohde, vaan suomalaisuudesta tuli olennainen Suomen alueen väestöä määrittävä identiteetti.

---

3 Enemmän aiheesta Hobsbawm 1991, 123–125.

1.2 Lähdeaineisto

Olen valinnut pro graduni lähdeaineistoksi kaksi kalenteria, vuodesta 1880 ilmestyneen Kansanvalistusseuran kalenterin ja vuodesta 1907 julkaistun Työväen kalenterin.⁴ Kyseisten kalenterien levikki oli hyvin laaja, vaikka tarkkoja lukuja ei olekaan esittää puutteellisten lähdetietojen vuoksi. Esimerkiksi Kansanvalistusseuran kalenterin painos oli tarkastelemallani ajanjaksona parhaimmillaan 31 000 kappaletta, kun taas Työväen kalenteria myytiin vuonna 1917 jo 92 000 kappaletta.⁵ Kalenterit olivat rakenteeltaan erittäin samankaltaisia eikä liene perusteetonta todeta Työväen kalenterin ottaneen mallia menestyksekkästä Kansanvalistusseuran kalenterista. Kalenterin alkuosa käsitti varsinaisen almanakan, johon oli merkitty lisäksi muistamisen arvoisia päiviä: esimerkiksi Työväen kalenterissa huomautettiin merkittävien henkilöiden syntymäpäivistä. Almanakkaa seurasi Kansanvalistusseuran kalenterissa tilasto- ja tieto-osuus, jossa esiteltiin muun muassa Euroopan maiden hallitsijoita; Työväen kalenterissa puolestaan listattiin lyhyemmin toripäiviä. Lisäksi kalentereissa oli runsaasti mainoksia sekä kuolinilmoituksille varattu osa. Suurimman osan kalenterien sivumäärästä kuitenkin veivät erilaiset kirjoitukset, joiden kirjo ulottui matkakertomuksista runoihin, kaunokirjallisista kertomuksista tiedeartikkeleihin ja tietenkin elämäkertoihin. Kalenterit voidaan käsittää osaksi kansantajuista sivistävää kirjallisuutta: jo Kansanvalistusseuran perustamisohjelmassa katsottiin Suomessa olevan tarvetta kansantajuiselle tietokirjallisuudelle.⁶ Yhtä lailla Työväen kalenteri käsitettiin sekä ajankohtaisten asioiden kommentoijaksi että aatteellisen valistuksen kanavaksi.⁷

Kansanvalistusseuran kalenteria levitettiin pitkälti seuran asiamiesten kautta, jotka kauppasivat sopuhintaista kalenteria sekä maaseudun pitäjissä että kaupungeissa. Tyypillisesti Kansanvalistusseuran asiamiehet olivat paikallista sivistyneistöä, jotka olivat ottaneet asiakseen tavallisen kansan sivistämisen. Työväen kalenteria puolestaan myytiin aluksi puolueen ja työväenyhdistysten kokouksissa sekä lehti-ilmoituksin. Kun kalenterin tarpeellisuus arvioitiin entistä korkeammaksi, alettiin kalenteria myydä myös asiamiesten välityksellä: asiamiehet olivat usein työväkeen kuuluvia puolueen jäseniä. Kalenterin toimittamisesta huolehti Kansanvalistusseurassa erityinen kalenterivaliokunta, joka koostui seuran sihteeristä ja toimistonjohtajasta, joten kalenteri oli varsin korkean tason

---

4 Kansanvalistusseuran kalenterista oli olemassa sekä suppea että täydellinen laitos vuosikertoina 1905-1909. Vuosikerrasta 1910 lähtien täydellinen laitos muuttui Tietokalenteriksi ja vuosikerrasta 1913 eteenpäin oli saatavilla suppean laitoksen ja Tietokalenterin yhdistänyt Yhteiskalenteri. Täydellinen laitos ja Tietokalenteri sisälsivät huomattavasti enemmän kirjoituksia kuin suppea laitos, mistä syystä hyödynnän niitä tässä tutkielmassa.

5 Korpela 1968, liite 2; Uimonen 1991, 154. Tarkemmat painosmäärät saatavilta osin tutkielmani liitteessä 1. Työväen kalenterista ei ole olemassa painosmäärätietoja ennen vuotta 1916. Levikeistä ei ole tarkkoja tietoja, mutta useampana vuotena esimerkiksi Kansanvalistusseuran kalenterin painos myytiin loppuun.

6 Tuomisto 1991, 41.

7 Uimonen 1991, 10.

valvoma. Valiokunta kutsui kalenteriin kirjoittajat, jotka tyypillisesti olivat oman alansa huippuniemiä. Työväen kalenterin toimituksesta vastaavasti huolehti rahastonhoitaja tai puoluesihteer, mutta ensimmäistä kalenteria varten oli koottu toimituskunta, jossa vaikuttivat muun muassa Edvard Gylling, O.V. Kuusinen ja Sulo Wuolijoki. Kalenterin toimittamiseen ei juuri puolueen taholta puututtu, sillä sen katsottiin olevan pätevissä käsissä: kirjoittajat olivat merkittäviä työväenliikkeen jäseniä joko Suomesta tai ulkomailta.⁸

Kummassakin kalenterissa julkaistiin säännöllisesti elämäkertoja: sekä Kansanvalistusseuran että Työväen kalenterissa julkaistiin vuosina 1900–1914 elämäkertoja 13 kappaletta, yhteensä siis 26. Luvuista on nähtävissä, että joissakin vuosikerroissa elämäkertoja oli enemmän kuin yksi, sillä esimerkiksi Kansanvalistusseuran kalenterissa ei joka vuosi ollut elämäkertoja lainkaan. Elämäkertataineistoni on jo sen laajuinen, että sen perusteella on mahdollisuus hahmottaa suomalaisuutta. On kuitenkin tiedostettava, että kalenterielämäkerroissa ei ollut tarkoitus rakentaa systemaattista aatejärjestelmää tai tehdä politiikkaa valtiollisella tasolla: kyse oli enemmän lukijaan eli kansalaiseen vaikuttamisesta ja informaation tarjoamisesta. Kalentereita voisi siten luonnehtia mielipidelehdistöksi ja puoluelehtien rinnakkaisjulkaisuksi, joiden tarkoituksena oli valistaa ja sivistää lukijoita.⁹ Jokainen elämäkerta, olipa kyseessä sitten omaelämäkerta tai ulkopuolisen laatima kirjoitus, on myös tulkinta sekä menneisyydestä että ihmisestä. Tämän tulkinnan on aina tehnyt ajassa ja paikassa elävä ihminen, jolla on lisäksi mahdollisesti poliittisia tai muita vaikuttimia. Niinpä tutkimieni elämäkertojen ei voi yksioikoisesti olettaa edustavan fennomaanien tai SDP:n virallista kantaa, jos tällainen yksi ja oikea kanta on alun perinkään ollut olemassa. Koska kirjoittajien valintamenettely kuitenkin oli julkaisijatahoista riippuvainen, on perusteltua nähdä elämäkertojen laatijoiden noudattaneen kalenterin kustantajan asettamia raameja. Erityistä painoarvoa voidaan tietenkin antaa kirjoittajille, jotka ovat asemansa puolesta olleet merkittävässä asemassa joko Kansanvalistusseurassa tai työväenliikkeessä. Usein nämä ihmiset ovat olleet myös puolueaktiiveja, esimerkiksi historian professori ja suomalaisen puolueen kansanedustaja E.G. Palmén. Heidän kirjoittamiensa elämäkertojen voidaan siten katsoa kuvastavan erittäin hyvin edustamiensa ryhmien aatemaailmaa. Toisaalta kalenterien sisältöön vaikutti myös, että aina Suomen itsenäistymiseen asti kalenterien sisällön tarkastivat venäläiset sensuuriviranomaiset.¹⁰ Tämä tarkoitti, että radikaaleimmat kirjoitukset karsituivat pois esitarkastuksessa.

8 Inkilä 1960, 162, 166; Uimonen 1991, 34–35, 40, 43, 46–47.

9 Uimonen 1991, 10.

10 Ekholm 1996, 136. Ks. myös Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) 1980. *Sensuuri ja sananvapaus Suomessa*. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 17. Suomen sanomalehdistön historia -projekti, Helsinki.

Elämäkerta on yksi historiallisen kertomuksen muoto: määritelmänsä mukaan elämäkerta eli biografia on kirjallinen kuvaus henkilön elämänvaiheista, luonteesta, toiminnasta sekä tekojen syistä ja seuraamuksista. Elämäkertoja kuitenkin on erilaisia: elämäkerta voi olla toisen laatima, itse kirjoitettu omaelämäkerta tai nekrologi eli lyhyt kuvaus henkilön elämästä.¹¹ Aineistoni koostuu kokonaisuudessaan muiden kirjoittamista elämäkertoista, vaikka muutama näistä voitaisiinkin lyhyytensä ansiosta käsittää nekrologiksi. Olen kuitenkin erotellut varsinaiset muistokirjoitukset elämäkerroista, sillä molemmissa kalentereissa oli oma osastonsa muistokirjoituksille. Nämä olen rajannut pro graduni ulkopuolelle ja keskittynyt kalenterien tekstiosioissa julkaistuihin elämäkertoihin. Taustalla on oletus, että erilleen nostetut elämäkerrat ovat merkittävistä ihmisistä laadittuja, kun taas muistokirjoituspaikan saattoi saada hankittua myös kalenterin lukijakuntaan kuulunut henkilö. Elämäkeran julkaiseminen tekstiosiossa merkitsi myös, että kalenterin toimitus oli nähnyt tarpeelliseksi tutustuttaa lukija juuri kyseiseen henkilöön. Lisäksi muistokirjoitusten taso ja syvyys vaihtelivat merkittävästi vuosittain, joten en kokenut muistokirjoitusten tutkimista pro gradun yhteydessä mielekkääksi. Elämäkerroissa esiintyvien ihmisten merkittävyys voidaan ottaa lähtökohdaksi, sillä tyypillisesti elämäkertoja on laadittu suurmiehistä, joiden elämästä on olemassa hyvin lähteitä. Harvemmin sen sijaan kirjoitettiin elämäkertoja alempien yhteiskuntaluokkien edustajista: vasta 1800-luvun lopulla tällaiset elämäkerrat alkoivat yleistyä.¹² Suurmiehen määrittelemineen on hankalaa, sillä useita erilaisia kriteereitä on olemassa: hän voi olla pitkäikäinen, luonteeltaan huomionarvoinen tai merkittävässä toiminnassa mukana ollut. Toisaalta suurmiehet ovat saattaneet olla aikansa moraalisia esikuvia, toisaalta taas kansa on saattanut tahtonsa mukaisesti yksittäisen ihmisen sellaiseksi tunnustaa. Usein vielä suurmies on ollut eläessään jollain tapaa kiistelty persoona.¹³ Jo tämän lyhyen luonnehdinnan perusteella on ilmeistä, miten monimuotoinen käsite suurmieheys on. Lähtökohtani kuitenkin on, että joidenkin edellä mainittujen kriteerien perusteella kalenterielämäkertojen kohteet ovat valikoituneet: kyse on siis pääasiassa suurmiehistä ja -naisista.

Suurmiehistä laaditut elämäkerrat ovat tutkijan kannalta ongelmallisia, sillä usein suurmiehistä on ollut olemassa kanonisoitu käsitys: elämäkerta saattaa vain toistaa tätä kaanoniam ja esittää epäaidon ihanteen todellisen ihmisen sijaan. Elämäkerrat voivat siten olla arvoväritteisiä, mikä on ymmärrettävää, kun on kirjoitettu jollain tavalla merkittävästä, ehkä jopa ihailusta henkilöstä. On myös huomioitava, että suurmiehiä saatettiin tehdä elämäkertojen avulla yhtä lailla kuin elämäkertoja tehtiin suurmiehistä. Yrjö Blomstedt esittää esimerkkinä Anders Chydeniuksen, jonka ansioita elämäkerto-

---

11 Kostiainen 1982, 11.

12 Blomstedt 1982, 7; Kostiainen 1982, 15.

13 Blomstedt 1982, 8–10.

jen laatijat ovat Blomstedtin mukaan suurennelleet.¹⁴ Oman tutkimukseni kannalta nämä ongelmat eivät ole niin akuutteja kuin henkilöhistorioitsijan kannalta: olen nimittäin kiinnostunut juuri siitä, keistä oli laadittu elämäkertoja, miten henkilöt esitettiin ja mihin asioihin heidän kauttaan otettiin kantaa. Tällöin myös kaanonin toistava elämäkerta on arvokas lähde. Kuten jo edellä tuli esille, on yksilön elämäkerran kautta mahdollista tavoittaa yhteisö tai yhteiskunta, sillä yksilö ja yhteisö ovat aina toisiinsa liitoksissa. Ihmisten elämien, puheiden ja tekojen kautta rakentuu kansakunnan historia, ja vastaavasti yhteiskunta vaikuttaa yksilöiden elämään. Voidaankin erottaa toisistaan individualistinen ja kollektiivinen elämäkerta: edellisessä henkilöhistoria ja yksilön toiminta ovat etusijalla, jälkimmäisessä sen sijaan ollaan kiinnostuneempia henkilön elinajan historiallisista tapahtumista ja piirteistä. Kärjistetyimmillään tämä saattaa tarkoittaa, että elämäkerran kohde on vain edustamansa aatteen, yhteiskuntaluokan tai muun viiteryhmän tyyppiesimerkki.¹⁵

Elämäkertoja tulkitessa on siten otettava huomioon, että elämäkerta on ensisijassa kertomus ihmisestä ja vasta toissijaisesti siitä on luettavissa poliittisia kannanottoja. Tutkijan on varottava tekemästä liian vahvoja johtopäätöksiä tai tulkitsemasta elämäkertoja myöhempien tapahtumien valossa. Esimerkiksi tutkijan tieto sisällissodasta saattaa houkutella lukemaan elämäkertoja siten, että konfliktista näyttää löytyvän viitteitä jo vuosia ennen sodan syttymistä. Tällainen tulkinta kuitenkin saattaisi olla perustelematon, sillä tutkija ei voi nähdä menneisyyttä deterministisesti: sisällissota olisi mahdollisesti voitu välttää eikä aggressiivinen kannanotto aseellisen taistelun puolesta vielä automaattisesti viittaa sodan ennalta näkemiseen. Ennemmin kyseisenlainen ilmaus on nähtävä osaksi 1900-luvun alun kireän sisäpoliittisen tilanteen retoriikkaa. Tämä kuitenkin kertoo jo osaltaan siitä, millaiseksi suomalaisten tilanne nähtiin ja millaisia teemoja suomalaisille elämäkertoissa esitettiin. Elämäkertaa ei siltikään tarvitse nähdä pelkästään neutraalina kertomuksena, sillä elämäkerroilla voidaan katsoa olevan kaksijakoinen tavoite: yhtäältä ne lisäävät ihmisten tietoa, mutta toisaalta taas opettavat ihmisiä.¹⁶ Sekä tiedollinen että kasvatuksellinen näkökulma ovat siis olemassa, joten on perusteltua lukea elämäkertoja erilaisia kannanottoja etsien.

1.3 Aiempi tutkimus

Tutkimukseni sitoutuu osaksi suomalaisen nationalismin ja identiteetin syntyä käsittelevää tutkimuskenttää. Jo nationalismiin keskittyvää tutkimuskirjallisuutta on niin valtavasti, että tutkijan on tehtävä selkeitä linjauksia aiheeseen tutustuessaan. Käyttämässäni tutkimuskirjallisuudessa merkit-

14 Blomstedt 1982, 9–10; Soikkanen 1986, 62.

15 Blomstedt 1982, 11; Soikkanen 1986, 59–60; Harinen & Heikkilä 2007, 18.

16 Blomstedt 1982, 8.

tävän osan saavat suomalaiset järjestöt, liikkeet ja aatteet yksittäisten henkilöiden kustannuksella. Olen kuitenkin pitänyt tällaista näkökulmaa perusteltuna, sillä en ole tutkielmassani niinkään kiinnostunut yksilöllisistä näkemyksistä, vaan kahden merkittävän aatteellisen järjestön näkökannoista.¹⁷ Lähteitani on myös käytetty hyvin säästeliäästi aiemmissa tutkimuksissa. Molemmista kalentereista on tehty pro gradu -tutkielma,¹⁸ mutta kyseiset opinnäytteet lähinnä kuvailevat, mitä kalenterit pitävät sisällään eivätkä tule arvioineeksi syvällisesti kalenterien yhteiskunnallista vaikutusta tai niiden välittämää sanomaa.

Sen sijaan omaa aihepiiriäni sivuavassa, vuonna 2010 ilmestyneessä Tiina Päivärinteen väitöskirjassa *Luonto, tiede ja teknologia – Kansanvalistuksen Suomi-kuva 1870-1920*, hyödynnetään Kansanvalistusseuran kalentereita yhtenä lähdeaineistona. Päivärinne on kuitenkin tutkimuksessaan keskittynyt luonto- ja tiedeaiheisiin kalenteriartikkeleihin eikä pureudu elämäkertoihin ollenkaan. Päivärinne erittelee Suomi-kuvaa luontotematiikan kautta ja painottaa, miten Suomi maana nähtiin: kyse ei siten ole niinkään suomalaisen kansan esityksistä. Päivärinne kuitenkin käsittelee suomalaisuuden rakentumista luonnon ja teknologian kautta, minkä takia hänen työnsä on relevantti oman tutkielmani kannalta. Päivärinne tuo esille myös olennaisen kysymyksen kansanvalistuksellisen aineiston poliittisesta arvovapaudesta. Hänen mukaansa ei voida olettaa tällaista neutraaliutta, vaan on nähtävä kaikki kirjoitukset politiikan ja arvojen värittäminä: kansanvalistuksella oli tietyt tavoitteet ja linjat, jotka määrittivät esimerkiksi kansankirjallisuutta ja siinä omaksuttuja asenteita. Fennomaanisella kansanvalistuksella oli kahtalainen tehtävä: yhtäältä herättää suomalaiset kansalliseen tietoisuuteen, toisaalta taas eristää kansa kumouksellisilta ajatuksilta.¹⁹ Päivärinne itse näkee kansanvalistuksellisen aineistonsa poliittisesti, ja tätä näkemystä seuran omaa tutkielmassani.

Päivärinne noudattaa kansanvalistuksellisen aineiston tulkinnassaan Ilkka Liikasen ja Ilkka Mäkisen näkemyksiä: molemmat arvioivat kansanvalistuksen olleen luonteeltaan selkeästi poliittista. Juuri Mäkinen toteaa kansankirjallisuuden olleen politiikan teon väline: kansankirjallisuuden kautta oli mahdollista johdattaa tavallinen kansa turvallisesti haasteellisiksi ja jopa vaarallisiksi katsottuihin asioihin. Liikasen puolestaan on sekä vuoden 1989 artikkelissaan että vuoden 1995 väitöskirjassaan esittänyt, miksi Kansanvalistusseura ja siten myös sen julkaisema kalenteri tulisi nähdä poliittisesti. Liikasen mukaan jo Kansanvalistusseurassa mukana olleet vaikuttajat totesivat kalenterista tietoisesti suunnitellun yhteiskunnallisen ja poliittisen kasvatuksen välinettä. Liikasen myös kommentoi

---

17 Kaikkien kirjoittajien henkilöllisyyden selvittäminen ei myöskään ole mahdollista: tällaisissa tapauksissa olen tyytynyt käyttämään joko nimimerkkiä tai mainintaa 'tekijää ei mainittu'.

18 Korpela 1968; Uimonen 1991.

19 Päivärinne 2010, 11.

laajemmin Kansanvalistusseuraa ja sen tavoitteita: hänen mukaansa seura oli aina suurlakon aikoihin asti myöntöväisyysslinjainen eli vanhasuomalainen. Seuran linja määrittyi Liikasen mukaan sen johtohahmojen, kuten A.A. Granfeltin, mukaan. Seuran poliittisuutta heti perustamisesta alkaen ei Liikasen mielestä ole perusteltua epäillä, vaikka sekä seura perustamassa ollut Jaakko Swan että seuran historiikin kirjoittanut Arvo Inkilä argumentoivat toisin.²⁰ Ristiriita Liikasen ja Inkilän tulkintojen välillä on ilmeinen ja myös Liikasen tunnustama. Inkilä korostaa, miten Kansanvalistusseura pyrittiin pitämään puolueettomana ja sekaantumista puoluepolitiikkaan kartettiin tietoisesti niin pitkään kuin se oli mahdollista. Inkilä toteaa lisäksi Granfeltin painottaneen, miten vaikeaa kustantajan oli puuttua yksityisen kirjoittajan teksteihin.²¹ Tämä on kuitenkin yllättävää, sillä seura itse kutsui kirjoittajat kalenteriinsa: täten voitaisiin olettaa jo kirjoittajavalinnan kautta tahdotun profiloitua tietyn suuntauksen mukaisesti. Koska venäläiset sensuuriviranomaiset saattoivat poistaa artikkeleita kalentereista,²² olisi kummallista, jos ei kalentereita olisi oikoluettu ja tarkistettu jo seuran puolesta.

Inkilän lisäksi Kansanvalistusseurasta ovat kirjoittaneet vapaan sivistystyön ja aikuiskasvatuksen kontekstissa muun muassa Kosti Huuhka, Aulis Alanen, Rainer Aaltonen, Jukka Tuomisto sekä Petri Salo ja Juha Suoranta. Yhteistä kaikille on näkemys Kansanvalistusseurasta ensimmäisenä valtakunnallisena kansansivistystyön keskusjärjestönä. Kansanvalistusseura jatkoi jo aiemmin löyhästi paikallisella tasolla alkanutta työtä, joka luonteeltaan oli ylhäältä alaspäin suuntautuvaa, kansallista ja kristillistä. Tyypillisesti kansanvalistus on kytketty fennomaniaan ja sitä kautta kansallisen heräämisen, siis suomalaisuuden määrittelemisen projektiin. Esimerkiksi Salo ja Suoranta toteavat, että kansanvalistuksesta on haastavaa erottaa, milloin toiminta on ollut välinearvo, milloin puolestaan sivistyksellinen itseisarvo.²³

Työväenliikkeen yhteydessä kansanvalistustyötä on tutkittu vähemmän, vaikka jo 1900-luvun alkupuolella sivistystyö nousi esille työväenliikkeessä. Mielenkiinto onkin kohdistunut enemmän työväen toimintaan erilaisissa järjestöissä, esimerkiksi raittiusliikkeissä ja ammattiyhdistyksissä. Tämä aktiivisuus puolestaan on usein kytketty osaksi suomalaisen työväenliikkeen kehittymistä ja poliittisoitumista, mikä tutkimusalueena elää vahvana. Alan klassikkona voidaan pitää Hannu Soikkasen vuonna 1961 julkaisemaa *Sosialismin tulo Suomeen*, jossa hän esittää työväestön taloudellisen ahdingon johtaneen tyytymättömyyteen, jopa vihan tunteisiin, jolloin sosialistisella sanomalla oli he-

20 Liikanen 1989, 133, 138, 166; Mäkinen 1997, 286, 373.

21 Inkilä 1960, 86–91.

22 Inkilä 1960, 161–162.

23 Kansansivistystyöstä tarkemmin Salo, Petri & Suoranta, Juha 2002. *Sivistyksellinen aikuiskasvatus*. Kansanvalistusseura, Helsinki.

delmällinen kasvualusta. Soikkanen on myös laatinut SDP:n historiikin, jossa hän hahmottaa, miten työväenliike politisoitui ja lähti mukaan puoluepolitiikkaan. Työväenliikkeen historiassa tärkeä liikkuma-akseli on valtakunnallinen-paikallinen, sillä alkuaikoina työväenliike oli tiiviisti paikallistason toimintaa. Esimerkiksi Sami Suodenjoki ja Jarmo Peltola luotaavat teoksessaan *Köyhä Suomen kansan katkoo kahleitansa* Pirkanmaalla tapahtunutta työväestön organisoitumista, mutta tulevat sitoneeksi ansiokkaasti paikallisen tason valtakunnalliseen.²⁴

1.4 Elämäkertojen analyysi ja tulkinta

Historiatieteessä kysymys metodien ja teorioiden asemasta tutkimuksessa on ollut ongelmallinen, sillä tieteenalalla on vierastettu ennalta valitun menetelmän tai kaikenkattavan teorian varaan rakentuvia tutkimuksia.²⁵ Tällaisen lähtökohdan on voitu katsoa vaikuttavan tutkimuksen etenemiseen ja siten vääristävän tutkimustuloksia. Niinpä voidaankin sanoa, että historialla ei ole varsinaista omaa metodiikkaa tai yhtä oikeaa menetelmää: kyse on pikemminkin valikoimasta monia menetelmiä, joiden soveltamisen summana syntyy historian tutkimusta. Historian teoriattomuus voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, sillä Ville Vuolannon mukaan teoritonta tutkimusta ei ole: eri asia sen sijaan on, onko tutkija tietoinen soveltamastaan teoriasta.²⁶ Käsitys historian teoriattomuudesta saattaa Marjo Kaartisen mukaan johtua teorian samaistamisesta tiukkaan malliin: tällaista sisältöä teorialla ei kuitenkaan hänen mukaansa tulisi olla historiassa.²⁷ Juuri malliksi käsitettyä teoriaa on historiatieteessä karsastettu. Sen sijaan löyhimmillään teoria voidaan ymmärtää viitekehyykseksi, joka pitää sisällään teorian aihealueen kannalta keskeisten käsitteiden määritelmät sekä käsitteiden väliset suhteet. Teorian asema tutkimuksessa ei myöskään ole yksioikoinen: teoria voi nimittäin olla sekä koko tutkimusta ohjaava näkökulma että tulkinnan väline, siis metodi. Edellisestä tapauksesta esimerkkinä Vuolanto esittää diskurssianalyysin, joka Michel Foucault'n hengessä ymmärrettynä pyrkii erittelemään yhteiskunnassa vallitsevia valtarakenteita ja niiden rakentumista tekstien kautta. Kyse on siis teoriasta mallina. Sen sijaan Vuolannon harjoittama diskurssien analyysi on tulkinnan väline: se vastaa tutkijan asettamiin kysymyksiin diskurssien analysoinnin kautta, mutta sillä ei ole diskurssi-analyysiin vertautuvaa tavoitetta.²⁸

---

24 Soikkanen, Hannu 1961. *Sosialismin tulo Suomeen*. WSOY, Helsinki; Soikkanen, Hannu 1975/1987/1991. Kohti kansanvaltaa 1–3. Suomen Sosiaalidemokraattinen puolue, Helsinki; Suodenjoki & Peltola 2007.

25 Lyhyt ja ytimekäs esitys aiheesta on esim. Vuolanto 2007. Myös Autio, Sari; Katajala-Peltomaa, Sari; Vuolanto, Ville (toim.) 2001. *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Vastapaino, Tampere.

26 Vuolanto 2007, 304, 307–308.

27 Kaartinen 2005, 175; Tuomi & Sarajärvi 2009, 18.

28 Vuolanto 2007, 308.

Kun teorit oletetaan vähintään jokaisen tutkimuksen taustaoletuksiksi, voidaan pohtia, millä tavalla aineiston analyysi etenee. Laadullisessa tutkimuksessa, jonka alaisuuteen merkittävä osa historian-tutkimusta voidaan lukea,²⁹ voidaan erottaa kolme eri lähestymistapaa aineiston analysointiin: aineistolähtöinen, teorialähtöinen ja teoriaohjaava sisällönanalyysi. Näistä aineistolähtöinen perustuu tiukasti lähdemateriaaliin, josta analyysiyksiköiden katsotaan nousevan esiin. Aineiston perusteella esiin tulevat teemat voidaan teoretisoida: mitään etukäteen annettua teoriakehikkoa ei aineistolähtöisessä tutkimuksessa katsota olevan. Teorialähtöinen tutkimus puolestaan voidaan nähdä aineistolähtöisen vastakohtana siinä mielessä, että aineistoa luetaan aluksi valitun teorian tai teorioiden hengessä: näin ollen samasta aineistosta voidaan saada erilaisia tuloksia tulkitsemalla sitä eri teorian valossa. Teoriaohjaava analyysi puolestaan lähestyy aineistolähtöistä analyysia, mutta olettaa teorioiden vaikuttavan tutkimuksen taustalla. Aiempi tieto aiheesta tulee siten otetuksi huomioon, mutta tarkoituksena ei ole testata teoriaa, vaan luoda uusia näkökulmia aiheeseen: teorit ohjaavat ja auttavat analyysia, mutta eivät määritä sitä kokonaan.³⁰

Laadullinen tutkimus ei millään muotoa ole pelkästään historiatieteelle ominaista, vaan päinvastoin monissa tieteissä sosiologiasta kasvatustieteisiin tehdään laadullista tutkimusta. Rakkaalla lapsella on monta nimeä, sillä Vuolanto tunnistaa historiantutkimuksen aineistonanalyysissa kolme lähestymistapaa, jotka sisällöltään vastaavat edellä esiteltyä kolmikkoa. Lähdelähtöinen aineistoanalyysi samaistuu aineistolähtöiseen, tutkimuslähtöinen teoriaohjaavaan ja teorialähtöinen nimensä mukaisesti vastaavaan yleisen laadullisen tutkimuksen teorialähtöiseen sisällönanalyysiin. Vuolanto kritisoi erityisesti lähdelähtöistä analysointitapaa naiiviksi, sillä hänen mukaansa on jopa vaarallista ajatella tutkimuksen jäsentelyn ilmaantuvan itsestään aineistosta.³¹ Tällä tapaa ymmärrettynä tutkimuksesta häviää tutkijan panos, sillä hänen roolinsa pelkistyy aineistosta autonomisesti nousevien teemojen kirjaamiseksi. Näin ei kuitenkaan voida ajatella olevan, kun otetaan huomioon, mitä edellä on sanottu teorioiden osuudesta tutkimuksessa. Tutkimus on siten aina pitkälti subjektiivista, tutkijan kokemusmaailmasta vaikutteita saavaa. Kun teorialähtöinen lähestymistapa on historiassa perinteisesti koettu vieraaksi, on hyvin yleistä lähestyä aihetta teoriaohjaavasti eli tutkimuslähtöisesti. Tällöin tutkija käsittelee aineistoaan ja rakentaa oman tutkimuksensa aiheesta aiemmin tehdyt tulokset ja käsitteellistykset huomioiden.

Pro gradussani analysoin aineistoani tavalla, jota voisi edellä esitellyn jaottelun mukaan kutsua teo-

29 En kuitenkaan väitä historiassa tehtävän pelkästään laadullista tutkimusta, vaan yhtä lailla kvantitaaviset tutkimusmenetelmät ja kysymyksenasettelut ovat mahdollisia. Tutkija voi myös yhdistellä lähestymistapoja samassa tutkimuksessa ja pyrkiä näin laaja-alaisempaan näkemykseen ja ymmärrykseen tutkimusaiheestaan.

30 Tuomi & Sarajärvi 2009.

31 Vuolanto 2007, 307.

riaohjaavaksi tai tutkimuslähtöiseksi sisällönanalyysiksi. Käsitän teorit löyhän määritelmän mukaisesti viitekehykseksi, joka sisältää käyttämäni käsitteet sekä aiemman tutkimuksen antamat näkökulmat. Konkreettisemmin metodiani voisi kuvata narraatioiden analyysiksi, sillä elämäkerrat ovat aina rakennettuja kertomuksia, tarinoita ihmisten elämästä. En kuitenkaan kiinnitä huomiota elämäkertojen juonirakenteeseen, sillä tämä ei ole tutkimuskysymykseni kannalta olennaista.³² Sen sijaan tutkin, mihin asioihin elämäkerroissa on kiinnitetty huomiota ja miksi. Kalentereissa julkaistut, usein tilaustyönä teetetety elämäkerrat voi käsittää myös diskursseiksi, joissa keskustelijoina ovat kirjoituksen laatija ja sen lukija: kiinnostavaa on nimenomaan, mitkä asiat on katsottu lukijan kannalta olennaisiksi. Narratiivisuus näkyy tutkielmassani esitystavan muodossa, sillä olen kokenut hedelmälliseksi luokitella elämäkerroista aihekokonaisuuksia: näiden esittely ja analyysi voidaan siten nähdä rakentamanani narratiivina. Painotan kuitenkin tämän ratkaisun olevan tietoinen ja keinotekoinen: ”suurta kertomusta” ei kalentereista sinänsä voida lukea. Tutkimuksen esitystavan kannalta koin narratiivin silti mielekkäänä, sillä sen kautta on mahdollista paremmin hahmottaa sekä yhtäläisyydet että erilaisuudet, joita kalenterien elämäkertojen välillä oli.³³

Tutkielmani rakenne on siinä määrin aineistosta peräisin, että useat tekemäni ratkaisut määrittävät aineiston tarjonnan mukaan. Niinpä valitsemani tutkimuksen painopisteet ovat olleet paljon esillä myös elämäkerta-aineistossani ja ovat tällä tavoin herättäneet kysymyksen, miksi juuri niistä oli tarpeen kirjoittaa niin kattavasti. Olisi kuitenkin petosta väittää aineiston yksin määränneen näkökulmat ja aineiston lajittelutavan. Luokitteluun ja sen perusteella konstruoimiini teemoihin innoitukseksi on ollut myös lukemani tutkimuskirjallisuus. Vaikka aineistoksi valitsemiani kalentereita ei ole tutkittu paljon, on sen sijaan niitä julkaisseista tahoista, Kansanvalistusseurasta ja Suomen Sosiaalidemokraattisesta Puolueesta, olemassa kirjallisuutta. Näistä järjestöistä esitetyt näkökulmat olen huomionnut lukiessani elämäkertoja ja on siten selvää, että aiemmissa tutkimuksissa esitetyt kysymykset julkaisijoiden tavoitteista ja motiiveista ovat vaikuttaneet tutkimukseni jäsentelyyn ja itse tutkimuskysymykseeni. Tämä ei silti tarkoita, että olisin tyytynyt aineiston lukemiseen pelkästään aiemman tutkimuksen ehdoilla: sen sijaan olen kriittisesti arvioinut, missä määrin aiemmin esitetyt näkemykset pitävät paikkansa oman aineistoni kontekstissa ja millaisia mahdollisesti uusiakin avauksia aineistostani tulee esille. Teorioiden osalta olen kiinnittänyt erityistä huomiota nationalismiin ja kansakunnan rakentamisen ja rakentumisen teemoihin: nämä ovat tutkimuskysymykseni kannalta kiinnostavia, elleivät jopa välttämättömiä kysymyksiä, joihin on siten tarpeellista kiinnittää

---

32 Vrt. Alasuutari 1994, 107–109.

33 Historian narratiivisuudesta enemmän White, Hayden 1987. *The Content of the Form. Narrative Discourses and Historical Representation*. Johns Hopkins University, Baltimore; Kalela, Jorma (toim.) 1993. *Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista*. Poliittinen historia julkaisuja C:44. Turun yliopisto, Turku.

huomiota.

Olen jakanut aineistoni kolmeen eri aihealueeseen edellä esitetyin perustein ja rakentanut niistä aineiston puitteissa eheän esityksen. Ensimmäiseksi selvitän, miten Suomi ja suomalainen kansa nähtiin elämäkerroissa. Koska tämä aihealueeni on näin laaja, olen jakanut sen edelleen pienempiin teemoihin, jotka ovat toistuneet useissa elämäkerroissa kalenterista riippumatta. Tarkoitukseni on keskittyä tuomaan esille, mitkä olivat suomalaisten erityispiirteitä ja millaiseksi Suomen ja kansan tilanne nähtiin. Olennaista on, mikä teki suomalaisista suomalaisia, mutta myös, mitä ongelmia ja voimavaroja suomalaiseen yhteiskuntaan liittyi.

Toinen aihealueeni on luonteeltaan sivistyksellinen: onhan toinen kalentereistani Kansanvalistusseuran julkaisema, joten on perusteltua olettaa sivistyksellä olleen merkitystä suomalaisuuden rakentamisessa. Sivistyksellä tarkoitan tässä tutkielmassa sekä tiedollista että taidollista osaamista, mutta myös kulttuuria. En rajoita sivistyksen käsitettä kuitenkaan pelkästään korkeakulttuuriin, sillä yhtä lailla kansakulttuuri oli tärkeä osa suomalaisuutta 1800-1900-luvun vaihteessa. Keskityn tarkastelemaan, millä tavoin elämäkerroissa käsitellään sivistyksen käsitettä ja millaisia tehtäviä ja tavoitteita sivistykselle annetaan. Sivistys kuitenkin nivoutuu yhteen kansallisen toiminnan kanssa: kansallisella toiminnalla tarkoitan Suomen ja suomalaisten oletetun parhaan eteen tehtyä työtä. Kansallinen toiminta ei liittynyt pelkästään sivistykseen, vaan myös isänmaallisuuteen: kyse oli enemmän lämminhenkisestä tunteesta kotimaahan kuin kiihkoisänmaallisuudesta. Isänmaallisuus kuitenkin on mielenkiintoinen tutkimuskohde, sillä Suomen kansallisvaltiota ei ollut olemassa tutkimanani aikana: siten kysymykseksi nousee, mitä isänmaallisuus tarkoitti ja mihin se kohdistui.

Kolmas aihealueeni on poliittinen toiminta, joka tietenkin terminä on hyvin epämääräinen: voitaisiinhan edellinen kansallisen toiminnan näkökulmanikin alistaa sille. Erona sivistykselliseen ja kansalliseen toimintaan kuitenkin on, että kaikki poliittisiksi ymmärrettävät kannanotot kalentereissa eivät liittyneet sivistykseen tai Suomen kansan aseman parantamiseen maailmassa, siis Suomen kansalliseen projektiin. Etenkin Työvään kalenterissa politiikka määrittyi sekä ulko- että sisäpolitiikaksi: käytännössä kysymys oli Suomen suhteesta Venäjään sekä suomalaisen yhteiskunnan ongelmista, joiden ratkaisuksi ei nähty pelkästään sivistymistä. Toisaalta taas Työvään kalenterissa esiteltiin sosiaalidemokratian kannalta merkittäviä henkilöitä ja luotiin näin aatteelliselle tarkastelulle pohjaa eksplisiittisemmin kuin Kansanvalistusseuran kalenterissa. Tarkastelen siis, millaisia ongelmia Suomessa on nähty olevan ja miten niitä on pyritty ratkaisemaan. Kannanottojen moninaisuudesta ilmeni näkemysten heterogeenisyys: erilaiset poliittiset ratkaisutavat ja näkemykset esiintyivät

kalentereissa, vaikka periaatteessa kalenterit seurasivat kustantajatahoaan kannanotoissa. Kyse ei ole siten kalenterikirjoitusten ristiriitaisuudesta, vaan myös suomalaisten keskenään eroavista näkemyksistä: katson kalenterien heijastavan osaltaan ja tietenkin rajatusti keskustelua, jota suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvun alussa käytiin.

Koska aihealueeni ovat subjektiivisia konstruktioita, on tarpeen huomauttaa, että näkökulmat eivät ole millään tavoin toisensa poissulkevia: sama elämäkerta voi esiintyä jokaisessa niistä. Tämä kuitenkin kertoo myös, miten monipuolisesti elämäkertoissa käsiteltiin suomalaisuutta – ja miten toisaalta taas kaikki elämäkerrat sijoittuvat saman kolmikön yhteyteen. Kertomus kansasta, sivistys ja kansallinen toiminta sekä politiikka yhdessä vastaavat asettamaani kysymykseen suomalaisuuden määrittelystä: yksittäin tarkasteltuna ne valottavat yhtä puolta suomalaisuudesta, mutta yhdessä ne toimivat toisiaan tukien.

1.5 Kansallisuusaatteen ja kansan synty

Tutkimuskysymykseni, millaista suomalaisuutta elämäkertojen kautta rakennettiin viittaa jo oletukseeni, jonka mukaan suomalaisuus on jollain tapaa konstruoitua: suomalaisuus ei ole lähtökohtani mukaan ikiaikaista tai muuttumatonta, vaan diskurssien kautta määriteltyä. Suomalaisuus voidaan käsittää suomalaisia kansana määrittäväksi piirteeksi eli joksikin, joka tekee jokaisesta suomalaisesta todella suomalaisen. Tämä määritelmä kuitenkin sisältää uuden ongelman, sillä miten määritellään, mikä on suomalaista. Perustellusti voidaan edelleen jatkaa kysymällä, ketkä päättävät, mikä on suomalaista ja kuka määrittyy suomalaiseksi. Tutkielmassani katson, että kaksi merkittävää suomalaista tahoa, Kansanvalistusseura ja Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue ja niitä edustavat kalenterit elämäkertoineen, olivat juuri näitä määrittelijöitä. Edellä kuvatut lähtökohtani eivät ole pelkästään omia ennako-oletuksiani, vaan niiden voidaan katsoa perustuvan hyvin laajaan nationalismitutkimuksen kirjoon. Erityisesti 1800- mutta myös 1900-lukua on sanottu nationalismin vuosisadoiksi: perusteluna on, että useissa maissa syntyi kansallismielisiä liikkeitä, jotka levittivät kansallista sanomaa kansan heräämisestä itsetietoisuuteen.

Nationalismitutkimuksen klassikkoteoksessa *Imagined Communities* Benedict Anderson esittää kansakuntien ja kansojen olevan viime kädessä kuviteltuja yhteisöjä. Kansakunnan jäsenen ei ole millään muotoa mahdollista tavata kaikkia muita saman kansakunnan jäseniä: tästä syystä yhteisö on nimenomaan kuviteltu. Kansakunnat ovat aina kuitenkin rajallisia, sillä koko ihmiskuntaa käsittelevää kansakuntaa ei ole Andersonin mukaan mahdollista postuloida. Rajallisuus merkitsee, että

kansakunnan ulkopuolelle määrittyvät muut maailmassa olevat kansat. Kärjistettynä tämä ajatus saattaa johtaa rasismiin ja kansallissovinismiin, jossa oma kansakunta nostetaan muiden edelle ja kaikki oman viiteryhmän ulkopuoliset määrittyvät alempiarvoisiksi. Tyypillisesti kansakunnan vapauden merkinä ja vakuutena pidetään täysivaltaista kansallisvaltiota, mutta kaikissa tapauksissa tämä kriteeri ei täyty.³⁴ Esimerkiksi suomalaisessa keskustelussa viitattiin autonomian aikana Suomen kansaan ja Suomeen, vaikka valtiokriteerin mukaan suomalaista kansakuntaa ei ollut olemassakaan. Etenkin 1800-luvulla oli kuitenkin yleistä nähdä kansa toisella tapaa: kansakunnan ei katsottu rakentuvan sen sisäisten diskurssien kautta, vaan kansa oli pysyvä kategoria. Primordialismiksi kutsutun näkökannan mukaan kansallisuus ja isänmaallisuus ovat puhekyvyn tapaisia selviöitä. Eri kansoille löydettiin mahtavat menneisyydet, joihin olennaisena osana kuului muinaisvaltio, jossa kansa oli aiemmin elänyt.³⁵ Suomessa esimerkkinä voidaan pitää Kalevalaa, jonka katsottiin kertovan muinaisten suomalaisten elämästä. Juuri primordialismista juontuu ajatus kansallisesta heräämisestä, jossa kansallismielisten aktiivien ansiosta kansallinen itsetietoisuus lisääntyy siten, että kansa herää vuosisataisesta unestaan. Kalevalalainen historia ei kuitenkaan Heikki Kokon mukaan ollut suomalaisuuden pohjana, vaan suomenmieliset fennomaanit rakensivat suomalaisuutta ajan talonpoikaisen kansan varaan.³⁶ Kansallisuusaatteella oli siten moninainen perusta, mutta Suomessa kansallisuusaate rakentui pitkälti tavallisen kansan varaan ja venäläisyyttä vastoin.³⁷ Nationalismia ei kuitenkaan tule tämän tutkielman yhteydessä ymmärtää kansalliskiihkoksi, kuten usein tehdään, vaan innostukseksi ja kiintymykseksi omaksi koettua kansaa ja sen ominaisuuksia kohtaan.

Kansallisuusaatteelle 1800-luku tarjosi sekä Andersonin että Hobsbawmin mukaan oivalliset kasvuolot. Anderson esittää uskontojen merkityksen heikentymisen sekä suurten taloudellisten ja sosiaalisten muutosten johtaneen maailmankuvan murrokseen, johon nationalismi oli vastaus.³⁸ Hobsbawm korostaa poliittisten muutosten ja kansainvälisen tilanteen johtaneen nationalismin vahvistumiseen: nationalismi oli hänen mielestään reaktio etenkin kolmeen muutokseen. Ensinnäkin nationalismin kautta perinteiset säädöt vastustivat yhteiskuntarakenteen muuttumista. Toisekseen modernisoituminen loi uusia yhteiskuntaluokkia, kuten teollisuustyöläiset, jotka eivät kivutta integroituneet osaksi vanhaa järjestelmää. Kolmanneksi suuret muuttoliikkeet johtivat kiihtymykseen ja epävarmuuteen sekä lähtö- että tuloalueilla. Tämän lisäksi nationalismi leimautui antisosialistiseksi:

---

34 Anderson 2007, 39–41; Hobsbawm 1991, 65.

35 Anderson 2007, 15; Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 23.

36 Kokko 2008, 313.

37 Harle & Moisio 2000, 56. Nationalismin moninaisesta määrittelystä enemmän Kemiläinen 1964.

38 Anderson 2007, 46, 59, 75.

kansallismieliset ryhmät nimittäin tyypillisesti olivat kansainvälistä sosialismia vastustavia.³⁹ Konkreettisella tasolla Anderson erottaa kirjapainotaidon, kirjallisuuden ja lehdistön kehittymisen vaikuttaneen nationalismin syntyyn: kirjapainojen kautta oli mahdollista levittää kirjoitettua sanaa yhä laajemmalle lukijakunnalle. Kirjallisuudessa ja sanomalehdissä rakentui kuva yhteisöstä, johon lukijalla oli Jumalan näkökulma: lukija saattoi ymmärtää kertomuksen henkilöt toisiinsa liittyviksi, vaikka nämä eivät kertomuksen puitteissa tunteneetkaan toisiaan. Tällä tavoin kirjallisuus itse asiassa esitti kansan pienoisikoossa, sillä vastaavalla tavalla kansat muodostuvat ihmisistä, jotka eivät tunne toisiaan, mutta jotka tästä huolimatta tuntevat kuuluvansa samaan yhteisöön.⁴⁰

Vaikka Andersonin ja Hobsbawmin teorioita voi rajatusti soveltaa Suomeenkin, on tiedostettava myös niiden rajoitukset. Andersonin vaikutuksesta huolimatta hänen käsitystään on kritisoitu laajasti. Sosiaalisen konstruktivismiin sisältyvä relativismin ongelma pätee myös Andersonin kuviteltuihin yhteisöihin. Andersonin esitys pyrkii myös kaikenkattavuuteen, mikä aiheuttaa ongelmia koskien Andersonin länsimaisen ja kolonialistisen nationalismin suhdetta.⁴¹ Etenkin Andersonin oletta- ma kirkon vaikutusvallan heikentyminen on kyseenalaista Suomessa, sillä kirkolla oli ollut olennainen osa sekä suomalaisen järjestötoiminnan että kulttuurin kannalta. Kirkko oli huolehtinut niin köyhäinhoidosta kuin opetuksestakin, mikä oli lujittanut kirkon asemaa osana suomalaista yhteiskuntaa. 1800-luvulla nationalismi eittämättä vahvistui Suomessa, mutta 1800-luvun tuote se ei ollut: kansallisen tietoisuuden ja nationalismin voi katsoa syntyneen jo vuosisataisen Ruotsin vallan ajan aikana. Kemiläinen painottaakin suomalaisen nationalismin syntyneen niin kielen, Ruotsista erillisen maa-alueen, hallinnon ja kirkon pohjalta. Kirjallisuuden sijaan sanomalehdistö saa suomalaisessa viitekehysessä painoarvoa: niin A.I. Arwidsson, J.V. Snellman kuin Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen vaikuttivat suomalaisten lehtien kautta.⁴²

Eri maiden kansallisista liikkeistä vertailevia tutkimuksia tehnyt Miroslav Hroch jakaa kansallisten liikkeiden kehityksen kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä A-vaiheessa kansallismieliset aktiivit luovat kansallisen identiteetin pohjan niin kielen, kulttuurin kuin historiankin perustalle. Kyse on Hrochin mukaan valistuneesta tiedonjanosta ja isänmaallisuudesta, jossa tyypillisesti sivistyneistöön kuuluvat aktiivit kokevat rakkautta tiettyä kansaksi ymmärrettyä ihmisryhmää kohtaan. B-vaiheessa seuraava aktiivien sukupolvi ilmaantuu näyttämölle ja yrittää saada mahdollisimman monet kuvitel- lusta kansasta kansallisuusaatteen puolelle: vaihetta voidaan luonnehtia kansallisen kiihotuksen

39 Hobsbawm 1991, 109–110, 122–123.

40 Anderson 2007, 61, 71–74.

41 Enemmän aiheesta Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments. Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

42 Kemiläinen 1964, 208–209, 214–215.

ajaksi. Yhtä hyvin B-vaihetta voisi kuvata myös kansallisen heräämisen vaiheeksi, sillä tyypillistä on, että ryhmän edustajat yritetään taivutella näkemään kuulumisensa yhteen kansaan. Kyse ei kuitenkaan ole vielä kansallisuusaatteen riemuvoitosta, vaan ratkaisevasta vaiheesta harrastelun ja massoitumisen välillä. Viimeisessä C-vaiheessa kansallisuusaate muuttuu massaliikkeeksi ja jakautuu keskenään kilpaileviksi suuntauksiksi. Samalla etninen ryhmä muovautuu kansaksi, jolla on oma hierarkkinen sosiaalinen rakenteensa.⁴³

Mikäli Suomessa tapahtuneen kehityksen tahtoisi jakaa tällaisiin vaiheisiin, ajoittuisi vaihe A 1800-luvun alusta aina vuosisadan puoliväliin asti. Kiinnostuneisuus suomen kielen kehittämiseen, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustaminen ja Kalevalan kokoaminen ovat esimerkkejä A-vaiheen toiminnasta. 1860-1870-luvuilta lähtien on mahdollista erottaa vaiheen B alkaneen, kun fennomaanit saivat näkyvyyttä sekä politiikassa että kulttuurissa. J.V. Snellmanin sanomalehtikirjoitukset, ylioppilaiden suomenmielinen toiminta, Kansanvalistusseuran perustaminen ja puolue-elämän jäsentyminen sopivat mainiosti toisen vaiheen tuntomerkeiksi. Samalla kuitenkin aktiivien kesken alkoi esiintyä merkittäviä ristiriitoja, mikä liittyi sukupolvenvaihdokseen fennomaanien parissa: ristiriidan voi mainiosti henkilöidä fennomanian filosofisen pohjan luoneeseen J.V. Snellmaniin ja niin sanottujen jungfennomaanien johtajaan Yrjö Sakari Yrjö-Koskiseen.⁴⁴ Vaihe C sen sijaan on huomattavasti hankalampi tarkasti ajoittaa, mutta vuosisadan vaihde venäläistämiskausineen lienee hyvä lähtökohta. Sortokausiksi nimitettyjen jaksojen aiheuttamat reaktiot todistavat osaltaan, miten Suomen oikeuksien puolesta kamppailtiin eri tavoin: olennaista kuitenkin oli, että venäläistämistoimien katsottiin olevan hengeltään ja tavoitteiltaan Suomen vastaisia.

Hrochin jaottelussaan käyttämä kansallisen liikkeen käsite viittaa Suomen kontekstissa ensisijassa fennomaaneihin, jotka vaikuttivat sekä suomalaisen puolueen että lukuisien järjestöjen ja yhdistysten, kuten Kansanvalistusseuran, kautta suomalaiseen yhteiskuntaan ja suomalaisuuden määrittelyyn. Sanana kansallinen liike kuitenkin antaa ymmärtää kyseessä olleen yhtenäisen ja yksimielisen ryhmän, mutta näin ei asian laita Suomessa ollut. Fennomaanit olivat erimielisiä parhaista menettelytavoista, mikä näkyi muun muassa J.V. Snellmanin ja Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen välisissä näkökulmaeroissa sekä suomalaisen puolueen jakautumisessa vanha- ja nuorsuomalaiseen puolueeseen Venäjän kysymyksen ansiosta. Oman lisänsä toi sosialistinen työväenliike, jota ei usein ole mielletty kansalliseksi liikkeeksi. Voidaan kuitenkin perustellusti väittää esimerkiksi SDP:n pyrkineen vaikuttamaan suomalaiseen yhteiskuntaan, mikä osittain jo sivuaa suomalaisuuden määrittelemistä. Pro

---

43 Hroch 2000, 13–14.

44 Liikanen 1995, 100, 114.

graduni perustana oleva käsitys suomalaisuuden useasta määrittelytavasta perustuu juuri ajatukselle määrittelijöiden monenkirjaisuudesta. Fennomaanien näkemyksen mukaan sivistys takasi suomalaisen kansan selviytymisen ja menestymisen kirjaimellisesti kansainvälisessä kilpatilanteessa, jossa voittajia olivat ne, jotka pystyivät kokoamaan kaikki resurssinsa ja valjastamaan koko kansan potentiaalin yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Tämä evolutionistinen näkemys ei kuitenkaan rajoittunut ainoastaan kansojen tasolle, vaan kansan sisälläkin oli käynnissä vastaava valtataistelu eri yhteiskuntakerrosten välillä.⁴⁵ Tämä juuri tarkoitti, että fennomaanien itselleen ottama kansan määrittäjän rooli kyseenalaistettiin ja haastettiin: Suomen ja suomalaisten asioista päättämään halusivat monet muutkin, kuten esimerkiksi alati kasvavaa työväenluokkaa ja tilattomien joukkoa edustaneet sosialistit.

Omaksun pro gradussani Andersonin käsityksen kansakunnasta kuviteltuna yhteisönä: lähtökohtaisesti katson kalenterielämäkertojen rakentavan kuvaa Suomesta ja suomalaisuudesta sen sijaan, että ne kertoisivat objektiivisesti olemassa olevasta maasta ja kansasta. Kalenterit itsessään ovat oivallisia esimerkkejä kirjallisesta kansallisuusaatteen levittämisen välineestä: laajalevikkisten julkaisujen kautta oli mahdollista opettaa lukijoille, millainen oli oikeaoppinen näkemys Suomesta ja suomalaisista. Erityisesti Hobsbawm erittelee kontekstia, jossa kansallisuusaatteella oli hyvät kasvuolot: hänen teoretisointiansa pohjalta olen tarkastellut tutkimusaiheeni kontekstia, 1900-luvun alun suomalaista yhteiskuntaa. Hyödynnän myös Miroslav Hrochin vaihejaottelua siinä määrin, että sijoitan ajallisesti tutkimukseni vaiheiden B ja C rajalle, sillä kalenterit olivat mitä oivallisimpia massoittumisen välineitä. En kuitenkaan käytä kansallisen liikkeen käsitettä oman tutkimukseni yhteydessä kysymyksenasettelustani johtuen. Tahdon painottaa tällä ratkaisulla suomalaisuuden määrittelijöiden moninaisuutta: kyse ei ollut yhtenäisestä tai yksimielisestä joukosta, vaan mielipiteiden laajasta kirjosta. Suomalaisuus ei fennomaanien tahdosta ja ideaalista huolimatta enää 1900-luvun alussa ollut pelkästään heidän määriteltävissään.

Sekä aineistossani että tutkielmassani esiintyy taajaan sana kansa, jonka määrittelemisen ei olekaan yksioikoista. Lähtökohdaksi voidaan ottaa oletus, että kansan käsitteellä on monia sisältöjä. Kansa voidaan määritellä kielen kautta, mutta Suomessa tämä on hankalaa kaksikielisyyden takia. Toisaalta voidaan hahmottaa kansa omaperäisen kansalliskulttuurin kautta: ongelmana on, että vasta sivistyneistölle oli tällainen kulttuuri olemassa 1800-luvulla. Yhteinen elämäntapakaan ei riitä vastaukseksi, sillä sääty-yhteiskunnassa ei tällaista yhtä tapaa ollut olemassa.⁴⁶ Zahcris Topelius määritteli

---

45 Ahtiainen & Tervonen 1996, 50–51.

46 Pollari et al. 2008, 54–55.

kansan kolmella eri tavalla: kansa tarkoitti Suomen alueen asukkaita, työtä tekeviä kansanluokkia eli talonpoikia ja porvaristoa sekä talonpoikien johtamaa alempien yhteiskuntaluokkien joukkoa. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen puolestaan ymmärsi kansan suomea puhuvana väestönä: kansa oli jakamaton kokonaisuus, jonka ihanteellisena ilmentymänä oli talonpoika.⁴⁷ Myös tutkija Pasi Saukkonen erittelee kolme tapaa ymmärtää kansa: Ensimmäiseksi kansa voidaan nähdä suhteessa hallitsijaan tai eliittiin: tällöin kansa on ihmisjoukko, joka vaatii demokraattisia poliittisia oikeuksia. Toisekseen kansa voi tarkoittaa pejoratiivisesti rahvasta tai massaa eli kulttuurisesti sivistymättömiä alempia yhteiskuntaluokkia, jotka suhteutuvat säätyläistöön tai sivistyneistöön. Kolmanneksi kansa voi tarkoittaa erilaisten kriteerien, kuten kielen, uskonnon tai historian, yhdistämää kansayksilöä, joka on suhteessa muihin maailmassa oleviin kansoihin.⁴⁸ Yleisemmällä tasolla voidaan vielä erottaa kaksi eri tapaa käyttää sanaa kansa. Aira Kemiläinen erottaa eri maissa käsitetyin kansan käyttöalan eri tavalla: brittiläisessä ja ranskalaisessa yhteydessä kansa viittasi ensisijassa valtioon, kun taas saksalaisperäisen käsityksen mukaan kansa viittaa etniseen ryhmään.⁴⁹ Erikielisten ja siten erimerkityksellisten käsitteiden huoleton käyttö johti Kemiläisen mukaan sekaannuksiin ja väärinkäsityksiin puhuttaessa kansoista, kansakunnista ja nationalismista.

1800-luvun kieliriitaan liittyen kysymys siitä, ketkä olivat suomalaisia ja kuuluivat siten Suomen kansaan, nousi olennaiseksi: vastakkain asettuivat fennomaanien J.V. Snellmanin ”yksi kansa, yksi kieli” ja svekomaanien Axel Freudenthalin ”kaksi kansaa, kaksi kieltä.” Sen sijaan Zachris Topelius esitti näkemyksen, jonka mukaan olisi mahdollista olla ”yksi kansa, kaksi kieltä.” Topeliuksen merkitys suomalaisen kansakuvan luonnissa olikin merkittävä jo pelkästään hänen laatimansa *Maamme kirjan* ansiosta. Topeliuksen toteamuksen taustalla oli käsitys, ettei kansoja voida sukujuurtensa tai käyttämänsä kielen perusteella erotella, sillä kaikki kansat olivat niin sekoittuneita. Topeliuksen avoimena, mutta yhtenäisyyttä ja yhdenmukaisuutta korostavana määritelmänä oli kansan muodostuminen yksilöistä, jotka rakastivat isänmaataan ja tahtoivat tehdä sen hyväksi työtä.⁵⁰ Tältä pohjalta voidaan esittää vuoden 1899 helmikuun manifestin luoneen ajatuksen yhtenäisestä kansasta – joka kuitenkin oli sisäisten erimielisyyksien takia hajanainen. Yhtenäisyys johtui tässä tapauksessa yhteisestä kohtalosta, Venäjän uhasta, joka kosketti kaikkia Suomen suurruhtinaskunnan asukkaita. Perustuslaillisille nuorsuomalaisille käsitys yhtenäisestä kansasta oli varmasti mahdollinen, mutta työväestä ajatus saattoi tuntua mielettömältä: poliittinen, aineellinen ja sosiaalinen eriarvoisuus merkitsi, ettei mitään todella yhteistä kohtaloa voinut olla. Työväenliike kyllä toimi isänmaallisesti, mutta

---

47 Ahtiainen & Tervonen 1996, 34–35; 42–43.

48 Saukkonen 1998, 29.

49 Kemiläinen 1964, 14–15.

50 Saukkonen 1998, 33–34.

tämä edellytti, että köyhälistöä ja työtätekevää väestöä ei suljettu kansakunnan ulkopuolelle poliittisesti.⁵¹ Suomalaisten yhteiset reaktiot olivat saaneet aikaan illuusion kansan yhtenäisyydestä: kansahan toimi kuin yhtenä henkilönä puolustaessaan Suomea Venäjältä. Todellisuudessa suomalainen kansa kuitenkin koostui laajasta kirjosta keskenään erimielisiä toimijoita.⁵²

Edelleen on vastaamatta, mikä tekee kansasta juuri suomalaisen. Suomalaisuus on jotain, mikä yhdistää yksilöt toimimaan yhdessä Suomen hyväksi: kyseessä on siis identiteetti, joka tekee joukosta ihmisiä kansakunnan. Nationalismin teoreetikoita mukaillen voidaan hahmottaa suomalaisuuden olevan kuitenkin kuvitelma: suomalaisuus ei ole olemassa objektiivisesti todellisuudessa. Suomalaisuus voidaan ymmärtää sosiaalisesti konstruktioksi suomalaisiksi määritellyistä ominaisuuksista ja piirteistä. Jorma Anttila liittää tämän suomalaisuuden luonnin teollistuvaan yhteiskuntaan ja modernisoitumiseen, jolloin tuli tärkeäksi määritellä, mikä on suomalaista, sillä tätä kautta syrjäiset kylätkin oli mahdollista liittää osaksi yhteiskuntaa. Suomalaisuus kuitenkin ymmärrettiin muuttumattomaksi identiteetiksi: oli vain tarpeen löytää tämän identiteetin osat ja saada ihmiset ymmärtämään, miten he olivat osa suomalaista kansaa.⁵³ Topeliuksen *Maamme kirjassaan* esittämä tunnettu luonnehdinta suomalaisista ja kivenkääntäjä Matista on oiva esimerkki tällaisesta suomalaisuuden määrittelystä.⁵⁴ Topelius esitti kansanluonteen yhdistävän suomalaisia Jumalan leiman tavoin: kansanluonnetta ei kuitenkaan voi helposti selittää, vaan sen saattaa tuntea. Kansanluonne saattoi heikentää kasvatuksen ja elämäntapojen vaikutuksesta, mutta milloinkaan se ei todella kadonnut.⁵⁵

Suomalaisuusajattelun taustalla oli Snellmanin valtioihanne, jossa yksilöt olivat alisteisia kansallisvaltiolliselle kokonaisuudelle: kansalaiset olivat siten kansallishengen ilmentymiä. Fennomaniassa kansallishenki tai suomalaisuus määrittyi talonpoikaisuuden kautta. Talonpoikainen vapaa ja riippumaton elämäntapa oli suomalaisuuden sisältöä, olihan työteliäs ja maahan samastuva talonpoika fennomaaninen ihanne, mutta muotonsa suomalaisuus sai ylhäältä käsin kansallisista ideajärjestelmistä. Näin suomalaisuus oli sekä ylhäältä että alhaalta käsin määriteltyä, mikä ei kuitenkaan tarkoittanut, että tavallinen kansa olisi itse herännyt tiedostamaan suomalaisuutensa. Sen sijaan tätä kansallista heräämistä voidaan pitää ruotsinkielisen sivistyneistön projektina, jossa sivistyneistö ensin loi suomalaisuuden ja sitten pyrki omaksumaan tämän identiteetin. Alempien luokkien puolestaan oli tarkoitus suomalaisuuden kautta samaistua syntymässä olleeseen valtioon ja sille määriteltyyn suomenmieliseen ideologiaan. Kysymys ei siten ollut koulutuksellisen ja yhteiskunnallisen ta-

51 Pollari et al. 2008, 55.

52 Rojola 2008, 223.

53 Anttila 1993, 108–109; Harle & Moisio 2000, 55.

54 Topelius 1981, 124–129.

55 Saukkonen 1998, 36.

sa-arvon luomisesta, vaan sivistys oli valjastettu kansallisen yhtenäisyyden synnyttämiseen ja kansojen välisen kilpailun palvelemiseen. Näin luotua suomalaisuutta voidaan myös pitää enemmän sosiaalisena ja poliittisena ihanteena kuin todellisuuden kuvauksena: suomalaisiksi käsitetyistä vain murto-osa oli talonpoikia fennomaanien esittämässä muodossa. Kirjaimellisesti ymmärrettynä talonpoikaisuuteen ankkuroitu suomalaisuus nimittäin sulki sekä köyhät, tilattomat, teollisuustyöväen että sivistyneistön itsensä suomalaisuuden ulkopuolelle.⁵⁶

Fennomaanien tapa määritellä suomalaisuus talonpoikien kautta oli muutenkin ongelmallista: oli nimittäin haasteellista samaan aikaan olla hallitsevassa asemassa, mutta perustaa oma identiteetti hallittujen varaan. Ahtiainen ja Tervosen mukaan johtava fennomaani Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen suhtautui ankarasti talonpoikien alla oleviin luokkiin, jotka olivat hänen silmissään loisia. Tällainen ajattelutapa muuttui vähitellen mahdottomaksi, sillä kansainvälisen työväenliikkeen vahvistuminen kannusti fennomaaneja puuttumaan suomalaisen yhteiskunnan epäkohtiin. Sosialistit vetosivat juuri fennomaanien huomiotta jättämiin ihmisiin, mikä muodosti fennomaaneista uhan kansallista yhtenäisyyttä painottavalle kansallisuusaatteelle ja suomalaiselle puolueelle. Jotta alimmat luokat olisi ollut mahdollista integroida kansaan, oli kansakäsitetä laajennettava koskemaan myös tilattomat, köyhät ja työläiset.⁵⁷

Edellä on voimakkaasti korostunut jako sivistyneistöön ja tavalliseen kansaan, joista edellä mainittu on esiintynyt toimijana ja jälkimmäinen objektina. Painotus ei ole ainoastaan ilmeinen suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa, vaan se voidaan havaita esimerkiksi Miroslav Hrochin tutkimusten pohjalla. Suomen tapauksessa sivistyneistön roolin ohella on syytä painottaa erilaisten kansanliikkeiden vaikutusta nationalismiin voimistumisessa ja suomalaisuuden muotoutumisessa. Herätys- ja raittiusliikkeet, vapaapalokunnat, maamiesseurat ja monet muut vapaaehtoiset yhdistykset organisoivat suomalaisia toimimaan sekä paikallisella että valtakunnallisella tasolla.⁵⁸ Järjestöjen, seurojen ja yhdistysten kautta suomalaiset pääsivät mukaan kansalaistoimintaan ja olivat luomassa kansalaisyhteiskuntaa, johon venäläistämiskausina suuntautuneet rajoitukset synnyttivät suurta vastustusta. Pelkän sivistyneistön painottamisen sijaan on syytä huomioida myös yhdistysten vaikutus suomalaisuuteen, mikä on olennainen tämän tutkielman lähtökohta.

---

56 Ahtiainen & Tervonen 1996, 43; Anttila 1993, 110–111; Harle & Moisio 2000, 102–103; Liikanen 1995, 128; Saukonen 1998, 42–44.

57 Ahtiainen & Tervonen 1996, 43–45.

58 Yhdistystoiminnasta esim. Sulkunen, Irma 1986. *Raittiuskansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Suomen historiallinen seura, Helsinki; Ahvenisto, Inkeri & Mäki, Kirsi 2006. *Kansalaisvaikuttaminen ajassa. Näkökulmia suomalaiseen kansalaisvaikuttamiseen suurlakosta 2000-luvulle*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.

1900-luvulle tultaessa voidaan suomalaisen kansakäsityksen sanoa murtuneen. Edellä kuvatut yhteiskunnan epäkohdat ja niihin vastaamaan pyrkivä työväenliike olivat taustalla kehityksessä, jonka tuloksena kansaa ei voitukaan käsittää enää kansanhengen tai -luonteen läpäisemäksi kokonaisuudeksi. Kansa ei ollut esivallalle uskollinen, kuten oli kuviteltu, ja kyseenalaista oli, saattoiko kansan taltuttaa poliittisten ja sosiaalisten reformien sekä sivistyksen kautta. Kansan määritelmä oli siten suurlakon aikaan auki. Suomalaiset vaikuttajat, kuten Gunnar Suolahti ja Eino Leino ilmaisivat kirjoituksissaan tyytymättömyytensä sekä kansaan että sivistyneistöön: kansa ei ollut säyseää ja ohjailtavaa eivätkä sen valistukseen ja uudistuksiin luottaneet johtajat kaikkietäviä. Pulmallista oli, että vaikka kansaa ei voinut olettaa yhtenäiseksi, ei sitä voinut nähdä pelkästään yhteiskuntaluokkien kokoelmana, joka olisi taivuteltavissa mukaan kansalliseen projektiin konkreettisiin, järkipäisiin näkökohtiin vetoamalla. Polttavaksi kysymykseksi nousi, mihin ihmisten identiteetit viime kädessä nojasivat: moraalisiin ja kansallisiin arvoihin vai sosiaalisiin viiteryhmiin, varallisuuteen ja yhteiskunnalliseen asemaan.⁵⁹

2. SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN MURROS

2.1 Suurruhtinaskunnasta itsenäiseksi valtioksi

Vuonna 1809 Venäjän keisarikunnan autonomiseksi suurruhtinaskunnaksi siirtynyt Suomi oli 1800-luvun mittaan kehittynyt osana laajaa Venäjää. Etenkin keisari Aleksanteri II:n alaisuudessa suurruhtinaskunnalle oli myönnetty merkittäviä oikeuksia niin kielen, hallinnon kuin taloudenkin saralla. Suomen talous oli kehittynyt harppauksin Venäjän markkinoiden avautuessa suomalaisille: emämaan ja suurruhtinaskunnan välinen kauppa oli erittäin kannattavaa suomalaisille tulleista huolimatta. Etenkin Suomen rauta-, tekstiili- ja metsäteollisuus kukoisti Venäjän vallan aikana ja loi vaurautta metsäiseen Suomeen.⁶⁰ Vaikka Suomen poliittinen elämä oli ollut 1800-luvulla hiljaista, koska valtiopäiviä ei ollut kutsuttu koolle, olivat vuoden 1863 valtiopäivät valon häivähdys suomalaisille poliitikoille. Aleksanterin hallintokautena myönnetty Suomen oma raha markka vuodelta 1860 sekä vuoden 1863 kieliasetus vahvistivat käsitystä Suomesta Venäjän keisarin henkilökohtaisena kiinnostuksenkohteena. Lojaali Suomi ei kapinoinut Puolan tavoin keisaria vastaan, vaan pysyi uskollisena, mistä se myös sai palkintoja. Poliittisesti Suomen ja Venäjän suhteita haluttiin vahvistaa, sillä Venäjän vallan katsottiin antaneen suomalaisille paljon enemmän etuja kuin Ruotsin vallan alla olisi ollut mahdollista saada. Venäjän hallinnon varovaisesti ajama suomenmielisyys ei kuitenkaan ollut poliit-

59 Ahtiainen & Tervonen 1996, 63–64; Kokko 2008, 298–299; Pollari et al. 2008, 56; Rojola 2008, 224.

60 Kuusterä 1990, 42–44.

tista luonteeltaan, vaan keskittyi kulttuuriin: suomen kieli ja taide-elämä saivat kehittyä siinä määrin, kun ne eivät kyseenalaistaneet keisarin valtaa, vaan erkaannuttivat Suomea Ruotsista. Suomalainen kulttuuri olikin kehittynyt monipuolisesti 1800-luvun mittaan: kirjallinen tuotanto oli monipuolistunut ja alalla toimi itsenäisiä kustantajia, teatteri ja musiikki kehittyivät ja järjestöelämä oli erittäin vilkasta.

Varsin positiivinen näkemys 1800-luvun Venäjän vallasta kuitenkin mureni vuosisadan lopulla Venäjän hallinnon tiukentaessa sisäpoliittisista ja ideologisista syistä otettaan alusmaistaan. Venäläiset katsoivat useiden alueiden separatismista ja alamaisten radikalismista johtuvan siitä, ettei aluskansoja ollut sidottu tarpeeksi tiiviisti Venäjään. Venäläisen nationalismin vahvistumisen merkinä oli muun muassa Suomessa pahamaineinen helmikuun manifesti, joka yhtenäisti Venäjän lainsäädäntöä: siinä missä aiemmin Suomen valtiopäivien kielteinen lausunto oli estänyt Venäjällä säädetyin lain voimaantulon Suomessa, oli vastedes valtiopäivien lausunnolla oleva vain neuvoa-antava funktio. Manifesti aloitti ensimmäisenä sortokautena tunnetun ajanjakson, jota myöhemmin on tulkittu monessa valossa.⁶¹ Suomalaisten suhtautuminen venäläistämistoimiin tuli määrittämään suomalaisen puolue-elämän kehittymistä, sillä suomalainen puolue hajosi asian takia: siinä missä vanhasuomalaiset kannattivat hyväksi havaittua myöntöväisyysslinjaa, katsoivat nuorsuomalaiset helmikuun manifestin olevan perustuslainvastainen. Näin suomalaiset jakautuivat pääosin myöntöväisiin ja perustuslaillisiin. Sekä aktiivinen että passiivinen vastarinta venäläistämistoimia kohtaan alkoi lisääntyä: kehityksen voidaan katsoa kulmineetuneen vuoden 1905 suurlakkoon, jossa myös suomalaiset osallistuivat yhtenä Venäjän osana valtakunnan laajuisiin yleislakkoihin. Vuosi 1905 muodostui suomalaisten kannalta merkittäväksi, sillä suurlakon päättääkseen keisarin oli myönnyttävä sekä Venäjällä että Suomessa uudistuksiin. Suomessa tämä tarkoitti ensimmäisen sortokauden päättymistä, yleisen äänioikeuden säätämistä sekä eduskuntauudistusta, jotka menivät läpi vuoden 1906 toukokuussa. Suomi oli siirtynyt säätyjen ajasta koko kansaan ulottuvaan vaalikelpoisuuteen ensimmäisenä Euroopassa.

Suurlakon seuraukset eivät kuitenkaan olleet pelkästään hallinnollisia, vaan kuten aiemmin on tullut esille, kuva rahvaasta helposti hallittavissa olevana kansana murentui. Voidaan jopa sanoa suomalaisten muuttuneen alamaisista kansalaisiksi suurlakon myötä. Suurlakon aikaiset poliittiset kiistat jäivät hiertämään eri puolueiden ja ryhmien välejä, mutta poliittinen toimeliaisuus ei kuitenkaan karnavoitunut radikalismiin, kuten oli pelätty suurlakon aikana, vaan pikemmin eduskuntatyöhön. Vuo-

---

61 Yleisesitys aiheesta Jussila, Osmo 2004. *Suomen suurruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY, Helsinki. Lisäksi esim. Vi-havainen, Timo (toim.) 2004. *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. Edita, Helsinki.

den 1907 ensimmäiset vaalit olivatkin tässä mielessä merkittävät – ja yllättävät ainakin suomalaisille puolueille – sillä sosiaalidemokraatit saivat 80 paikkaa, mikä oli liki vanha- ja nuorsuomalaisten puolueiden yhteenlaskettu edustajamäärä. Eduskunnassa ryhdyttiinkin selvittämään, miten suomalaista yhteiskuntaa rasittavat sosiaaliset epäkohdat saataisiin ratkaistua: niin kansakoulujärjestelmän kehittäminen kuin torpparienkin olot olivat tarkasteltavina. Suomalaista eduskuntatoimintaa kuitenkin hidasti niin sanotun toisen sortokauden alkaminen vuonna 1908: keskeisimpiä asioita olivat Suomen asioiden esittelyjärjestyksen muuttuminen siten, että Suomi oli Venäjän ministerineuvoston alainen, nationalistisen duuman aloittama yhtenäistämishjelma ja yleisvaltakunnallinen lainsäädäntäjärjestys. Kaikkien näiden asioiden katsottiin heikentävän Suomen autonomiaa, mikä jälleen organisoivat suomalaiset venäläistä esivaltaa vastustamaan. Suomen sisäpolitiikassa toinen sortokausi ei kuitenkaan luonut automaattisesti yhtenäisyyttä: välit myöntyväisten ja perustuslaillisten välillä olivat viileitä ja oman lisänsä toi työväestö, joka oli vuoden 1905 suurlakon jälkeen saanut myönnytyksiä ja menestystä vaaleissa eikä tietenkään tahtonut menettää saavutettuja etujaan.

Toisen sortokauden suuret tavoitteet jäivät kuitenkin toteutuksessa puolitiehen, sillä ensimmäisen maailmansodan syttyminen vuonna 1914 jähdytti venäläistämistoimenpiteet. Venäjän sotaonnan vaihdellessa ja lopulta kääntyessä laskuun lisääntyi kuohunta valtakunnassa merkittävästi. Emämaassa vaadittiin keisarin eroa ja eri vallankumoukselliset aatteet lisäsivät kannatustaan. Suomessa seurattiin tilannetta aina vuoteen 1917, jolloin Venäjälle muodostettiin väliaikainen hallitus keisarin erottua. Suomalaiset joutuivat uuteen tilanteeseen, jossa asetuksia tulkittiin siten, ettei suomalaisten lojaalisuus siirtynyt keisarilta uudelle hallitukselle. Väliaikaisen hallituksen horjuessa ja V.I. Leninin tehdessä vallankumouksen vuoden 1917 lokakuussa, kypsyi Suomen eduskunnassa pitkällisten keskustelujen jälkeen päätös julistaa Suomi itsenäiseksi. Joulukuun 6. päivänä 1917 Suomen itsenäisyysjulistus hyväksyttiin eduskunnassa. Suomen yli satavuotinen yhteiselo Venäjän kanssa oli päättynyt: kansallismielisenä kulttuuripuuhasteluna alkanut toiminta oli kehittynyt kansallisuusaatteenksi, joka riitti uuden valtion syntymiseen.

2.2 Fennomaanit kansan valistajina

Suomalainen yhteiskunta koki merkittävän murroksen vuonna 1809 Suomen siirtyessä Ruotsin vallan alaisuudesta Venäjän keisarikunnan osaksi. Ruotsin osana suomalaisen sivistyneistön parhaat uramahdollisuudet olivat olleet Tukholmassa, josta käsin koko laajaa Ruotsin valtakuntaa hallittiin. Suomalaisen sääty-yhteiskunnan ylimmät säädöt ja myös porvaristo olivat merkittävilta osin ruotsinkielisiä: suomen kieltä käyttivät lähinnä talonpojat ja seurakuntapapit, jotka tekivät työtä ruohon-

juuritasolla. Suomalaisuutta sinänsä ei ollut olemassa, sillä vaikka Suomi oli erotettu omaksi alueekseen, Ruotsin itämaaksi, oli se silti ollut ensisijaisesti tiivis osa Ruotsia. Suomen kirjakieli oli saanut alkunsa Mikael Agricolan käännöstöiden ansiosta 1500-luvulla, mutta hallinnon ja kulttuurin kieli oli ruotsi. Suomea ja suomalaisuutta kohtaan oli silti 1700-luvulla herännyt kiinnostus, niin sanottu fennofilia: kyseessä oli pitkälti sivistyneistön harrastus, jossa mielenkiinto kohdistui kieleen ja suomalaisten alkuperään. Venäjän vallatessa osia Suomesta 1700-luvun sodissa julkaistiin Ruotsissa Suomea koskevia kirjoituksia: eräs tunnetuimmista kirjoittajista ja puhujista on Daniel Juslenius, joka julkaisi muun muassa kirjoitukset *Vindiciae Fennorum* ja *De miseriis Fennorum*. Jusleniusta on luonnehdittu kiihkeäksi patriootiksi, Suomen ystäväksi – fennofiiliksi.⁶² Fennofilia säilyi kuitenkin Venäjän vallan aikaan asti pienimuotoisena toimintana, mutta uuden hallinnon alaisuudessa suomalaisuuden tutkimukselle avautuivat uudet ovet. Venäjän intresseissä oli etäännyttää Suomi ja etenkin sen sivistyneistö Ruotsista, johon merkittävä osa Suomen kaupasta ja henkisestä toimeliaisuudesta yhä suuntautui.⁶³ 1800-luvun alkupuolella kiinnostus Suomea kohtaan kasvoi merkittävästi: vuonna 1831 perustettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja vuonna 1849 julkaistiin Suomen kansalliseepos *Kalevala*. Fennofiliasta kehittyikin poliittisia vivahteita saanut fennomania, jonka edustajat esittivät 1800-luvun loppupuoliskon politiikassa suurta osaa.

Fennomania määrittyi alun pitäen venäläisten silmissä sekä hyödylliseksi että vaaralliseksi. Siinä missä SKS:n toiminta pitäytyi tietoisena neutraalina ja tieteellisenä, antautuivat fennomaanit kansanvalistustyöhön. Kansallisuusajattelu – nationalismi – sinänsä ei ollut ongelmallista, mutta fennomaanien tapa lähentää sivistyneistö tavalliseen kansaan oli vaarallinen yhteiskuntarauhan kannalta: pelkona oli, että kansa omaksuisi vallankumouksellisia aatteita. Näin ollen fennomania leimautui alusta pitäen mahdollisesti vaaralliseksi, jopa separatistiseksi liikkeeksi. Fennomaanit olivatkin sääty-yhteiskunnan näkökulmasta radikaaleja vallankumouksellisia, vaikka ajoivat Suomen asiaa. Suomen eliitin näkemys oli, että fennomaanit pyrkivät perustamaan uuden eliitin, joka ei perustu syntyperään, vaan sivistykseen, kulttuurin tuntemukseen tai pahimmillaan ”kansan tahdon” edustamiseen.⁶⁴ Fennomanian poliittinen toiminta kanavoitui aluksi suomalaisen puolueen ja myöhemmin sekä vanha- että nuorsuomalaisen puolueen kautta. Helmikuun manifesti synnyttämä rikko fennomaaneissa johtui mielipide-eroista hyväksyttävien toimintatapojen suhteen: vanhasuomalaiset Yrjö-Koskinen johdossaan olivat myöntöväisyyden kannattajia, nuorsuomalaiset puolestaan perustuslailisia eli passiivista vastarintaa kannattavia.

---

62 Fennofiliasta ja Jusleniuksesta tarkemmin Juslenius, Daniel 2004. *Suomen onnettomuus. De miseriis Fennorum*. Suomennos, johdanto ja jälkisanat Juhani Sarsila. Eurooppalaisen filosofian seura, Tampere.

63 Liikanen 1995, 89–90.

64 Liikanen 1995, 90–91.

Kansanvalistustyön tärkeys fennomaaneille johtui heidän käsityksestään sivistyksen voimaannuttavasta merkityksestä. Koska fennomaanit olivat pääasiassa sivistyneistöä, on opin merkityksen korostuminen ymmärrettävää; toisaalta sivistyksen kautta oli mahdollista syrjäyttää sääty-yhteiskunnan järjestelmä ja luoda mahdollisuuksia sosiaaliselle nousulle. Sosiaalinen liikkuvuus olikin 1900-luvun alun Suomessa merkittävää: vaikka usein on sivistyneistön ja tavallisen kansan suhde ymmärretty staattiseksi, oli sosiaalinen liike molempiin suuntiin hyvin yleistä.⁶⁵ Sivistys ei kuitenkaan ollut pelkästään yksilön kehittymisen väline, vaan sivistys liittyi suoranaisesti kansan olemassaoloon ja selviytymiseen: sivistys oli siten osa valtiollista kehitystä ja edellytys poliittisille ja yhteiskunnallisille toimintaoikeuksille. Yrjö Koskinen kuvasi *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* marraskuussa 1868 ilmestyneessä artikkelissaan sivistyksen merkitystä seuraavasti:

Valistus ei ole täällä hyödyn ja hovin asia, se on suoraan sanoen elämän ehto. Mutta näin ollessa ei ole meille kylläksi, että meillä on sivistynyt virkasäätö, joka voipi paremmalla tai huonommalla tavalla edistää henkistä etevämyyttämme. Sivistyksen tarvitsee levitä ja juurtua koko kansaan, jokaiseen sen jäseneseen... Ainoastaan se kansa, jonka sivistys on rahvaan omistama ja rahvaan kaikkiin kerrokseen tunkeutunut, ainoastaan semmoinen kansa on sivistyksensä nojassa voimakas.⁶⁶

Fennomaanit katsoivat olevansa suomalaisten opettajia: hallitsemiseen kykenivät nimittäin ainoastaan ne, jotka olivat omaksuneet kansallismielisen aatemaailman ja kansanvalistustyön. Kansa oli kasvatettava oikeamieliseksi ja opinhaluiseksi: sivistys oli avain sosiaalisesti parempiin oloihin, ei päinvastoin.⁶⁷ Alkuvaiheissaan kansanvalistus oli leimallisesti filantrooppista, ylhäältä alas suuntautuvaa vapaaehtoistyötä, josta huolehti oppinut eliitti. Aina itsenäistymiseen saakka sivistystyö pysyikin ylhäältä johdettuna toimintana. Sivistystyötä tehneitä ohjasi erityisesti valistustyön alkuaikoina eettinen paatos, joka tähtäsi yhteiskunnallisen valistuneisuuden lisäämiseen. Toiminnan taustalla oli kehitysoptimismi ja tahto kehittää vanhaa pohjoismaista talonpoikaisdemokratiaa. Tältä pohjalta kansanvalistus oli hengeltään sekä kansallis-isänmaallista että kristillis-siveellistä.⁶⁸ Vuonna 1874 perustettu Kansanvalistusseura keskittyi juuri tavallisen kansan sivistämiseen: seura oli lajissaan ensimmäinen, sillä Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli tietoisesti sanoutunut irti poliittisluontoisesta toiminnasta. Seura pyrki perustamisohjelmansa mukaisesti kunnioittamaan kaksikielisyyttä, mutta fennomaanit olivat alusta alkaen vahvasti edustettuina seurassa: niin kasvatustieteen professori Z.J. Cleve kuin historian professori E.G. Palmén olivat merkittäviä seurassa toimineita fennomaanivaikuttajia. Seuran tarkoituksena oli alun perin julkaista halpaa ja kansantajuista kirjallisuutta: käytännössä tämä tarkoitti erilaisten tietokirjojen, elämäkertojen ja seuran oman kalenterin julkaisemista.⁶⁹

65 Melkas, Grönstrand & Launis 2009, 6.

66 Koskinen 1868, 272.

67 Vares 2008, 356–357.

68 Alanen 1975, 64; Huuhka 1975, 11, 17–18.

69 Aaltonen 1991, 14–15.

2.3 Työväenkysymyksestä sosialismiin

Työväenliikkeiden on perinteisesti ajateltu nousevan tilanteessa, jossa teollistuminen ja kapitalismi synnyttävät työtätekevien luokan. Tämä luokka asemoituu valtaapitäviä vastaan puolustaessaan omia etujaan: työväenluokka on siten tietoinen sosialistisista päämääristään. Pertti Haapala kuitenkin haastaa tämän näkemyksen Suomen osalta: Suomessa työväenliike syntyi sivistyneistön ohjauksessa eikä kapitalismi määrittynyt työväen suurimmaksi viholliseksi. Haapala näkee työväen organisoitumisen tähänneen pikemmin työväen integroitumiseen porvarilliseen yhteiskuntaan kuin tämän yhteiskuntajärjestyksen kumoamiseen. Olennaista työväelle oli vastustaa sääty-yhteiskunnan eriarvoisuutta ja olla mukana muovaamassa suomalaista kansalaisyhteiskuntaa. Työväenliikkeen synnyssä on kyseessä kuitenkin pitkä kehitys, joka alkoi jo 1800-luvun puolivälissä teollisuuden lisääntymisessä Suomessa. Vaikka työväestöksi yleensä ymmärretään kaupunkien tehdastyöläiset, oli Suomessa paljon suurempi ryhmä vielä vuonna 1910 maaseututyöväki. Molemmat ryhmät kuitenkin joutuivat kohtaamaan samantapaisia ongelmia, jotka johtuivat pitkälti siitä, ettei kyseisiä työtätekeviä ryhmiä tunnustettu sääty-yhteiskunnan osiksi. Ihanteellinen talonpoika oli maanomistaja, mutta 1800-luvun loppuun tullessa torpparien ja tilattomien osuus maaseudun väestöstä oli merkittävä. Työväestöön liittyvät taloudelliset ja sosiaaliset pulmat nousivat ensimmäisen kerran toden teolla ihmisten tietoisuuteen jo 1840-luvulla J.V. Snellmanin kirjoittaessa Saimassa työväestön synnystä ja sen ongelmista: Snellmanin tavoitteena oli estää Suomessa muualla tyypillinen kapitalismiin liittyvä kehityskulku, jossa työväestö syrjäytyi yhteiskunnan ulkopuolelle. Snellman korostikin työväestön siveellistä ja moraalista opetusta, jotta työläiset olisivat yhtyneet osaksi kansaa.⁷⁰ Snellmanin näkemys oli saanut Suomessa 1800-luvun mittaan kannatusta, sillä koulutuksen ja valistuksen katsottiin vievän voiton köyhyyydestä. Köyhyys nimittäin johtui suomalaisen sivistyneistön mukaan moraalisisivistyksellisistä puutteista: nämä viat korjaamalla olisi siten voitu vaikuttaa työväkeen.⁷¹

1870-luvulla puolestaan *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* ilmestyi esimerkiksi Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen artikkelisarja ”Työväenseikka” ja Thiodolf Reinin ”Liberalismi ja socialismi”, jotka aloittivat keskustelun, onko Suomessa olemassa työväenluokka. Olipa varsinaista luokkaa aiemmin ollut tai ei, syntyi se viimeistään tämän lehtikeskustelun kautta.⁷² Haapala kuitenkin painottaa, että työväenliike ei syntynyt työväen ideologioiden asettuessa porvareita vastaan. Suomessa sen sijaan sivistyneistö toi luokka-ajatusten keskusteluun, ja tämän ajattelutavan työväestö omaksui vasta 1900-luvulla SDP:n syntymisen ja eduskuntaan nousemisen myötä. Alkuvaiheessa työväenliike

70 Haapala 1990, 213, 219, 232.

71 Pulma 1990, 171, 182.

72 Haapala 1990, 213–214; Pulma 1990, 169.

organisoitui tehdaspatruunoiden työn kautta: niin sanotut wrightiläiset työväenyhdistykset murtuivat vasta 1900-luvulle tultaessa, kun työväestö otti päätäntävällän itselleen. Yhtä lailla vuoteen 1899 työväenyhdistykset olivat ensisijassa paikallisia: Suomen Työväen Puolueen perustamisen myötä työväestö sai valtakunnallisen viiteryhmän. Työväestö itsessään ei myöskään ollut mikään homogeeninen ryhmä: vaikka työväestö voitiin lukea köyhiksi verrattuna muihin yhteiskuntaluokkiin, oli työväenluokan sisällä suuria tuloeroja.⁷³

Suomalainen työväenliike ei etenään alussa ollut erityisen radikaali johtuen osittain sen wrightiläisestä perinteestä. Suhtautuminen kapitalismiin ja uskontoon oli esimerkiksi saksalaiseen sosiaalidemokratiaan verrattuna varsin maltillista. Idealismi ja usko parempaan tulevaisuuteen elivät vielä 1800-luvun lopulla vahvana: sosialismia ei nähty kumouksellisena, vaan oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa ajavana aatteena. Sen sijaan viimeistään vuonna 1905 työväenliikettä oli alkanut leimata luokkavihaisuus ja materialistinen sosialismi. Suomalaisen yhteiskunnan epäkohtien kärjistyminen ja ratkaisemattomuus osaltaan jyrkensi näkemyksiä. Esimerkiksi suurlakon aikaan työväenliike ajoi Suomessa politiikkaa, joka tähtäsi kaiken kansan tasa-arvoon: osa tätä projektia oli yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, jonka toteutumisen pitkittyminen osaltaan lisäsi työväestön mielipiteiden ja vaatimusten kovenemista. Laajemminkin yhteiskunnassa kyseenalaistettiin alamaisuus: yhtäältä kuuliaisuus hallintoa ja keisaria kohtaan, toisaalta raha, sovinnaiset moraali- ja uskontokäsitykset ja kansallinen itsekkyyt.⁷⁴

Pienet, paikalliset työväenpuolueet pohjustivat valtakunnallisen Suomen Työväenpuolueen syntyä vuonna 1899. Puolueen synty sinänsä oli jo merkittävä tapahtuma suomalaisessa sääty-yhteiskunnassa, jossa työläisillä ei ollut ollut sananvaltaa. Puolueen toiminnan perustana oli Karl Kautskyn Saksan sosiaalidemokraattista puoluetta varten laatima Erfurtin ohjelma eli Työväenpuolue leimautui suomalaisessa viitekehyksessä hyvin radikaaliksi. Vuonna 1903 puolueen nimi vaihtui Suomen Sosiaalidemokraattiseksi Puolueeksi ja puolue omaksui edelleen Saksan mallin mukaisen radikaalin Forssan ohjelman.⁷⁵ Vuoden 1907 eduskuntavaaleissa suuren vaalivoiton saanut SDP nousi varteenotettavaksi poliittiseksi voimaksi, vaikka uuden eduskunnan toiminta oli rikkonaista toistuvien eduskunnan hajottamisten ja uusien vaalien takia. Poliittisen elämän myrskyisyydestä huolimatta SDP pysyi suurimpana yksittäisenä puolueena läpi 1910-luvun.

---

73 Haapala 1990, 214, 224, 229.

74 Pollari et al. 2008, 45, 47; Suodenjoki & Peltola 2007, 58, 89–91; Tikka 2008, 18–19.

75 Suodenjoki & Peltola 2007, 58.

3. KERTOMUS SUOMEN KANSASTA

Merkittäviä kysymyksiä elämäkertojen kohdalla ovat, kenestä elämäkerta on laadittu, mihin oloihin hän on syntynyt, millainen hän on ollut ihmisenä, mitä hän on saavuttanut ja onko hänellä mahdollisesti ollut merkitystä kotimaansa kontekstissa. Elämäkerroissa kuvatut ihmiset, olivatpa he suomalaisia tai eivät, kuuluivat pääsääntöisesti Kansanvalistusseuran kalentereissa suomalaiseen sivistyneistöön tai vähintäänkin keskiluokkaan. Työväen kalenterissa tällaista painotusta ei kuitenkaan ollut yhtä lailla havaittavissa, vaan sen sijaan elämäkertoja laadittiin niin tunnetuista maalareista, runoilijoista ja vuokratalonpojista kuin sosialismin teoreetikoista ja esitaisteliijoista. Henkilövalinnat on mahdollista nähdä esikuvallisina: elämäkertojen ihmisten elämät olivat aina jollain tapaa merkittäviä suomalaisten kannalta ja juuri kyseisen julkaisijan näkökulmasta. Kansanvalistusseuran kalenterin elämäkerrat kuvasivat pääasiassa suurmiehiä ja -naisia: tavallisen kansan edustajista ei elämäkertoja ollut laadittu. Työväen kalenterissakin suurmiehet olivat esillä, mutta vähemmässä määrin: enemmän elämäkertoja laadittiin tavalliseen kansaan kuuluneista ihmisistä. Valintojen voidaan katsoa heijastelevan julkaisijoiden aatteellista taustaa, jonka perusteella fennomaaninen Kansanvalistusseuran keskittyi esikuvallisiin ja suomalaisuuden kannalta merkittäviin henkilöihin, kun taas Työväen kalenterissa tuotiin tavallisen kansan ääni esille. Työväen kalenteri erottui Kansanvalistusseuran kalenterista myös siten, että siinä esitellyistä henkilöistä valtaosa oli ulkomaisia. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että olisi mahdotonta tutkia suomalaisuutta Työväen kalenterin kautta, sillä yhtä lailla ulkomaalaisetkin saattoivat olla luonteeltaan tai teoiltaan ihanteellisia – siis sellaisia, joiden kaltaisiksi suomalaistenkin olisi syytä pyrkiä. Kansanvalistusseuran kalenterissa kaikki elämäkerrat vuosina 1900–1914 puolestaan oli laadittu suomalaisista, mikä on yllättävää, sillä vuosina 1881–1899 vain kaksi elämäkertaa käsitteli suomalaisia. Henkilövalintoja voidaan kuitenkin selittää myös siten, että fennomaaneilla oli jo 1900-luvun alussa esiteltävänä oman aatteen suurmiehiä, kuten J.V. Snellman. Sen sijaan Suomessa vasta 1800-luvun loppuvuosina saapuneen sosialismin kotimaista suurmiesgalleriaa ei ollut olemassa: sosialismin taustaa valotettaessa oli siten tarpeellista käsitellä etenkin saksalaisia aatteen henkisiä isiä.

Katsonkin, että valikoitujen henkilöiden elämäkertojen kautta hahmotettiin suomalaisuutta yleisellä tasolla: valtaosa suomalaisesta sivistyneistöstä, esimerkiksi J.L. Runeberg ja J.V. Snellman, oli lähtöisin vaatimattomista oloista. Siksi kuvaus heidän noususta köyhyydestä suuriksi valtiomiehiksi ja kansallisiksi sankareiksi oli esimerkillinen osoitus heidän lahjakkuudestaan ja aatteensa kelpoisuudesta. Samalla, kun elämäkertojen kohteet voittivat lähtökohtansa, tuli esille, missä tilassa suomalaiset olivat olleet ja mitä heidän oli mahdollista saavuttaa. Lisäksi monissa elämäkerroissa kirjoitta-

ja puhutteli suoraan lukijaa tai omaksui kansan kannan ja näin toi esille, miten kansa oli kohdellut elämäkerran kohdetta. Toisaalta koska kansanvalistus on nähty ylhäältä alas suuntautuvana sivistyneistön projektina, on oletettavissa, että elämäkertojen kautta kuuluu juuri sivistyneistön ääni ja käsitys suomalaisuudesta sellaisena kuin se heille ilmeni. Esitys suomalaisuudesta on siten juuri pienen sivistyneistöryhmän suurille kansanjoukoille osoitettua puhetta, jossa peilataan kansan tilaa ja osoitetaan, miten sen tulisi kehittyä. Työväen kalenterissa kansanvalistuksellisen näkemyksen voi katsoa olevan heikommin havaittavissa, vaikka toki koko kalenteri voidaan nähdä – ja tässä pro gradussa nähdäänkin – kilpailevana kansanvalistuksen suuntana. Työväen kalenterissa enemmän huomiota saavat sosiaaliset epäkohdat ja kansan sorto, mikä asemoi Työväen kalenterin sekä samalle että eri puolelle Kansanvalistusseuran kalenterin kanssa: molemmat myönsivät, että Suomen kansalla oli kehittymisen varaa, mutta keinot ja tavoitteet olivat erilaisia.

3.1 Vanhempiensa lapsi, vaan ei olosuhteiden uhri

Vaikka Suomen ja yleisemmin Euroopan talouselämä olivat kehittyneet merkittävästi 1800-luvun mittaan, oli monien elämäkertoissa esiteltyjen henkilöiden elämä ollut niukkuuden leimaamaa. Elleivät he eläneet lapsuudessaan varsinaisessa köyhyydessä, niin ainakin toimeentulon niukkuus asetti heidän elämänpolkunsa varrelle esteitä. Esimerkiksi Mathias Alexander Castrénin elämäkerrassa totesi elämäkerran laatinut K.J. Karjalainen, että Castrén kasvoi puutteessa, jota osaltaan pahensi tämän isän kuoleminen pojan ollessa vielä nuori.⁷⁶ Tällä tavoin elämäkertoissa tuli myös selkeästi esille, mikä vaikutus vanhemmilla nähtiin olevan lapsen kehitykselle ja mahdollisuudelle menestyä. Toisaalta köyhyyttä vasten oli kontrastina muutamia elämäkertoja, joissa köyhyys ei ole olleenkaan esillä, vaan päinvastoin elämäkerran kohde oli voinut elää yltäkylläisyydessä. Tämän vaihtoehdon harvinaisuuden toivat tosin jo esille elämäkertojen kirjoittajat, jotka huomauttivat, miten erikoista kyseisenä aikana oli syntyä varakkaaseen perheeseen ja elää vauraasti elämänsä.

Castrénin lisäksi köyhyyttä käsiteltiin E.G. Palménin kirjoittamassa J.V. Snellmanin elämäkerrassa. Palménin mukaan Snellman oli syntynyt varsin köyhiin oloihin, mutta tämä ei ollut estänyt Snellmanin urakehitystä. Palmén toki myönsi, että Snellman oli kohdannut jo lähtökohtiensa takia vastoinkäymisiä, mutta lujalla tahdolla Snellman oli voittanut kaikki esteet tiellään. Palmén korosti, että terveessä yhteiskunnassa ihmisen menestys ei riippunut pelkästään syntyperästä, vaan oli enemmän kiinni kyseisen yksilön henkisistä kyvyistä.⁷⁷ Snellmanin elämäkerrassa sitkeys ja sivistyksen voima

---

⁷⁶ Karjalainen 1912, 18.

⁷⁷ Palmén 1905, 23.

tulivat esille sosiaalisen nousun ja menestymisen osatekijöinä: Palménin näkemyksen mukaan yksilön ominaisuudet päättivät, miten ihmisen elämä määrittyy. Yhtä lailla eräällä Saksan sosiaalidemokraattisen liikkeen luoja, August Bebelillä, oli ollut ankea lapsuus, sillä hän sai elämäkerran saanoin kokea orpona vaivaishoidon osoittamaa hellyyttä. Tästä huolimatta Bebel pääsi 14-vuotiaana sorvarin oppiin ja liittyi kasvettuaan vasta perustettuun työväenliittoon, jonka aatteille hän omisti elämänsä.⁷⁸ Syntyperän asettamat rajoitteet näyttäytyivät elämäkertoissa siten vain hidasteina, eivät ylittämättöminä esteinä.

Yhtä lailla köyhistä oloista olivat lähtöisin myös kaksi Kansanvalistusseuran kalentereissa esiteltyä virolaista kansallisuusaatteen puuhamiestä, Friedrich Reinhold Kreutzwald ja Jakob Hurt.⁷⁹ Kirjoittaja vertasi avoimesti Kreutzwaldia Elias Lönnrotiin, sillä usean seikan suhteen näiden elämät olivat toistensa kaltaisia: molemmat syntyivät köyhiin oloihin, kumpikin kohtasi vaikeuksia kouluaikaan vieraan kielen takia ja molemmat keräsivät kansanrunoutta syrjäisillä seuduilla.⁸⁰ Vaatimattomuus kuvasi heidän molempien elämää materiaalisesti tarkasteltuna, mutta suuri arvo annettiin heidän henkiselle työlleen, jonka ansiosta syntyivät sekä Suomen että Viron kansalliseepokset, *Kalevala* ja *Kalevipoeg*. Jakob Hurtin kohdalla puolestaan Hurtin isää kuvattiin herrnhutilaisuuden innoittamaksi talonpojaksi ja äitiä toimeliaaksi emännäksi. Isän lukuinnostus ja terävä-älyisyys sekä äiti, jossa ”miehekäs työvoima yhdistyi naiselliseen uutteruuteen ynnä huolellisuuteen”⁸¹, olivat näin merkkeinä siitä, että vaikka Hurt syntyi köyhiin oloihin, olivat jo hänen vanhempansa henkisiltä ominaisuuksiltaan ja luonteenpiirteiltään sivistyneitä ja esimerkillisiä. Tällaisten valistuneiden vanhempien lapsella oli siten lähtökohtaisesti paremmat mahdollisuudet menestyä elämässään esteistä huolimatta. Samalla elämäkerrassa tulee myös esille uskonnollisuus, joskaan ei kovin korostetusti: uskonto nähtiin monessa Kansanvalistusseuran kalenterissa positiivisena ja säilyttävänä voimana. Tällainen näkemys asemoituu täysin vastakkain Työväen kalenterissa noudatettua linjaa, jota voi parhaiten kuvata uskonnolle vihamieliseksi.

Työväen kalenterissa esitellyistä useista taiteilijoista Jean-François Millet on mitä parhain esimerkki läpi elämänsä köyhyydessä eläneestä ihmisestä. Millet syntyi talonpoikaisperheeseen maaseudulle, mutta lahjakkuutensa takia hänen isänsä lähetti hänet kaupunkiin oppimaan maalaustaidetta. Siitäkin huolimatta, että Millet sai mainetta taitavana maalarina, ei hän milloinkaan vaurastunut töillään, vaan päinvastoin eli läpi elämänsä maalla varsin niukin tuloin ja otti mielellään vastaan rahaa teok-

---

78 Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1914, 33–34.

79 K.K. 1904, 125; K.K. 1907, 64.

80 K.K. 1904, 126–128.

81 K.K. 1907, 64.

sistaan.⁸² Yhtä lailla urbaani, alkuaan sveitsiläinen taiteilija Théophile Steinlen eli vapaaehtoisesti Pariisin köyhälistön keskuudessa ja maalasi näkemäänsä todellisuutta. Millet'n tavoin Steinlen oli lähtökohdiltaan ollut heikossa asemassa, sillä köyhästä kodistaan hän oli saanut vain hieman rahaa lähtiessään kaupunkiin. Kuitenkin sekä Steinlenin isä että isoisä olivat olleet harrastelijamaalareita, joten Steinlenillä oli maalarinlahjoja. Vanhemmat eivät silti olisi tahtoneet päästää poikaansa kaupunkiin, mutta tästä huolimatta Steinlen lähti koettamaan onneaan. Pariisissa Steinlen kuitenkin joutui myymään lähes kaiken omaisuutensa säilyäkseen hengissä ja raapimaan kokoon toimeentulonsa erilaisia piirustuksia tekemällä.⁸³ Myöskään ranskalainen maalari Honoré Daumier ei elänyt yhtään sen leveämmin kuin kaksi edellä esiteltyä kollegaansa: hän eli köyhänä ja tuntemattomana, mikä lähensi häntä elämäkerran kirjoittajan Wilhelm Hausensteinin mukaan tavalliseen työläiseen. Daumierin isä oli lasimestari ja amatöörirunoilija, joka ei tahtonut aluksi pojastaan taiteilijaa, sillä hänellä itsellään oli katkeria kokemuksia taiteen parista. Daumier kuitenkin eli taiteilijana, joskaan häntä ei arvostettu koskaan elinaikanaan Hausensteinin mukaan: Daumier haudattiinkin pienimuotoisin menoin kunnan kustannuksella.⁸⁴

Vaikka köyhyiden teema onkin hyvin vallitseva molemmissa kalentereissa, ei se kuitenkaan ole ainoa kertomuksen muoto. Esimerkiksi N. Okan kirjoittama Agathon Meurmanin elämäkerta alkoi kuvauksella hänen vanhemmistaan, jotka kuuluivat suomalaisen yläluokkaan. Meurmanin isä oli Liuksialan kartanonherroja ja äiti puolestaan ”ensimmäisen itsetietoisien kansanherättäjän” Adolf Ivar Arwidssonin sisar.⁸⁵ Taloudellisilta lähtökohdiltaan Meurman oli siis hyvissä asemissa, ja tätä osaltaan vahvisti myös hänen isänsä, joka oli Okan mukaan kansanmies ja henkisesti vireä. Isä ei kuitenkaan ollut yhteiskunnallisesti valveutunut tai erityisen kiinnostunut maanviljelystä ja lukemisesta: Meurmanin koulutuskin jäi aluksi hänen sisartensa harteille, mutta Okan mukaan isällä kuitenkin oli vaikutusta nuoren Agathonin sivistymiseen.⁸⁶ Arvostetusta suvusta oli lähtöisin myös Uno Cygnaeus, joka Alpo Noposen kirjoittamassa elämäkerrassa nähtiin pappissuvun perinteitä jatkavana vesana. Kansakoulun luojana tunnetun Cygnaeuksen suvusta oli tullut Noposen mukaan monta ”etevää kansan opetusta harrastavaa lämminsydämistä kirkonmiestä.”⁸⁷ Uno Cygnaeus asettui siten osaksi kansan parasta tahtonutta ja sen sivistyksestä ja hyvinvoinnista huolissaan ollutta perinnettä. Vuotta myöhemmin ilmestyneessä Työväen kalenterin elämäkerrassa Hilja Pärssinen kuvasi Cygnaeuksen tutustuneen jo lapsuudessaan kirjallisuuteen monipuolisesti, sillä hänen kotonaan

---

82 Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1908, 190, 192.

83 Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1910, 151–153.

84 Hausenstein 1913, 68, 70–71.

85 Oka 1909, 67–68.

86 Oka 1909, 68–69.

87 Noponen 1909, 154.

luettiin paljon. Cygnaeuksen suvun pappisperinteiden painottamisen sijaan kerrottiin Unon isän tutustuttaneen poikansa jo varhain käsityöläisten arkeen viemällä hänet näiden pajoihin: näin Uno oppi kunnioituksen työtä ja sen tekijöitä kohtaan. Pärssinen arvioikin, ettei Cygnaeuksen henkinen näköpiiri ollut niin ahdasmielinen kuin useimpien pappiskollegoidensa, vaan jo kasvatuksensa pohjalta Cygnaeus osasi arvostaa myös työläistä ja nähdä, mikä arvo oli työtätekevän kansan koulunkäynnillä.⁸⁸

Vastaavasti kirjailija Arvid Järnefelt oli hyvin ansioituneesta suvusta lähtöisin ja kaiken lisäksi Arvidin veljet olivat tulleet tunnetuiksi maalarina ja säveltäjänä. Eino Kaliman mukaan Järnefelt olikin lähtöisin sivistyneemmästä kodista kuin yksikään toinen suomalainen kaunokirjailija. Järnefeltin isä oli tieteellisesti ansioitunut upseeri ja senaattori, mutta myös hartaan suomenmielinen; näiden ominaisuuksien täydennykseksi Kalima katsoi Järnefeltin perineen taiteellisuuden äitinsä puolelta. Vaikka Järnefelt olikin syntynyt Venäjällä, oli hän jo pienenä muuttanut Suomeen ja käynyt suomenmielisten ylläpitämän Yhteisopiston. Kuitenkin olennaisinta Kaliman mukaan oli, että jo kotonaan Järnefelt oli saanut mainiot edellytykset taiteelliselle lahjakkuudelleen ja isänmaanrakkaudelleen. Eero Järnefeltin elämäkerrassa toistuu samanhenkinen kertomus, sillä juuri sukuominaisuuksina perityt lahjakkuudet selittivät Fredrik Lindströmin mukaan Eeron ja hänen veljiensä menestyksen kirja-, sävel- ja maalaustaiteen saralla.⁸⁹ Kaikki Työväen kalenterissa esitellyt taiteilijatkaan eivät olleet köyhistä oloista lähtöisin, vaan Max Lieberman, jota elämäkerran kirjoittaja Hausenstein piti maalaustaiteen Marxina, oli rikkaasta juutalaisesta suvusta. Liebermanilla ei siten ollut rahahuolia Millet'n, Steinlenin ja Daumierin tavoin, vaan hän saattoi keskittyä pelkästään maalaamiseen. Lieberman joutui kuitenkin tekemään Hausensteinin mukaan valinnan kahden toisensa poissulkevan vaihtoehdon välillä: joko hän maalaisi kaunista ja suurta tai nykypäivää sellaisena kuin se näyttäytyi. Lieberman valitsi jälkimmäisen vaihtoehdon ja hänestä tuli kirjoittajan mukaan hyvästä taloudellisesta asemastaan huolimatta kansan vilpitön kuvaaja.⁹⁰

Myös näyttelijä Ida Aalbergin vanhemmilla katsoi Maila Talvio olleen vaikutusta Aalbergin lahjakkuuden kehittymiselle. Antti Aalberg oli Talvion mukaan taitava tilanpitäjä ja kirjallisuudenharrastaja, joka luki lapsilleen muun muassa Dickensia. Ruotsia kapulakielenä pitänyt janakkalalainen herra pysyi Talviosta lähellä kansaa, sillä hän oli luonteeltaan ymmärtävä ja lämpöinen: lisäksi hän oli ensimmäinen työväenaatteen ajaja Janakkalassa. Tämä työväenaate ei kuitenkaan ollut Talvion

---

88 Pärssinen 1910, 153–154.

89 Kalima 1910, 263–264; Lindström 1912, 41.

90 Hausenstein 1912, 90, 95

käsityksen mukaan sama kuin vuonna 1911,⁹¹ mikä viittaa Antti Aalbergin puuhaaman työväenliikkeen olleen wrightiläistä, kansan valistamiseen tähdännyttä sivistyneistön organisoimaa muotoa. Isältään Ida oli selvästi Talvion mukaan perinyt lahjakkuuden, mutta myös hänen äidillään oli oivallisia ominaisuuksia, kuten vieraanvaraisuus ja runsaskätisyys. Ulkonäkönsä Ida oli perinyt äidiltään, joka myös osallistui seurakunnan toimintaan: vakavan uskonnollinen Idan äiti ei kuitenkaan ollut. Talvio arveli Idan vanhempien olleen yhdessä vain avioliiton takia, sillä he olivat usean asian suhteen toistensa vastakohtia. Talvio kuitenkin totesi, ettei avioero ollut ollut Idan lapsuudessa hyväksyttävää, mistä johtui, että Idan vanhemmat pysyivät yhdessä isän alkoholiongelmistakin huolimatta. Äitinsä kanssa Ida riitaantui Talvion mukaan taloustöistä, joista Ida ei innostunut ollenkaan ja jotka olivat ainoita, mitä naisten oli mahdollista tehdä Idan lapsuudessa. Nuoruuden riita varjostikin äidin ja tyttären suhdetta aina ja johti lopulta välirikoon, kun taas isä kannusti vastahakoisuudestaan huolimatta tytärtään valitsemaan näyttelijän uran.⁹²

Kuvatessaan millaisista lähtökohdista elämäkertojen ihmiset olivat lähteneet toivat elämäkertojen kirjoittajat tavallisen lukijan nähtäväksi, miten niukkuuden varjostamista oloista niinkin tunnetut henkilöt kuin Snellman olivat lähtöisin. Hyvin merkittävä osa fennomaanivaikuttajista oli lähtöisin keskiluokasta ja maaseudulta: kyse oli suomalaisesta älymystöstä, ei yläluokasta tai alemmista yhteiskuntaluokista. Yhtä lailla harva työväenliikkeen ideologeista tai toimijoista oli lähtöisin yläluokista, joten esittelemällä merkittävien suomalaisten ja muunmaalaisten ihmisten vaatimattomia taustoja kirjoittavat osaltaan lähensivät elämäkertojen kohteita kansaan. Kyse oli tällöin toisaalta tietoisesta painotuksesta, mutta myös siitä, että suomalaiset vaikuttajat olivat nousseet niin sanotun tavallisen kansan, siis rahvaan parista. Tällä tavalla elämäkerroissa tuli esille, miten sosiaalinen nousu oli ollut mahdollista Suomessa ja muuallakin – terveissä yhteiskunnissa Palménin sanoja lainaten. Juuri Palménin laatimassa elämäkerrassa implisiittisesti viitattiin, että Suomen suurruhtinaskunta oli tällainen terve yhteiskunta, sillä Snellmanista tuli Suomen ”kansan henkinen päällikkö.”⁹³

Lähtökohtaisesti ihmisillä saattoi siten olla esteitä elämässään, mutta sitkeydellä ja sivistyksellä nämä vaikeudet olivat voitettavissa. Köyhyys ei tarkoittanut, että ihminen olisi vähempiarvoinen tai kahlittu kurjuuteen läpi elämänsä. Näin kalenterien sanoma asennoitui perinteistä, jähmeää sääty-yhteiskuntaa vastaan, jossa ihmisen syntyperä hyvin pitkälle määrittä, mitä hänelle oli elämässä mahdollista. Juuri sivistys kytkeytyi tiiviisti sosiaaliseen nousuun ja henkilökohtaiseen menestymiseen: vanhemmat kykenivät vaikuttamaan lastensa elämään mahdollistamalla näille

91 Talvio 1911, 111–113.

92 Talvio 1911, 114–117, 123.

93 Palmén 1905, 23.

älyllisiä virikkeitä ja koulutusta. Kansanvalistuksellisessa materiaalissa, joksi molemmat kalenterit voidaan laskea, ei tällaisen näkökulman painottaminen ollut mitenkään oudoksuttavaa: säädyt haastava fennomania painotti kykyjen merkitystä, jotta oli mahdollista saada sääty-yhteiskunnan johtopaikat haltuunsa.⁹⁴ Työväenliikkeelle puolestaan kyvykkyys mahdollisti valtaapitävien silmissä varteenotettavan yhteiskunnallisen toiminnan ja liikkeen sisäisen etenemisen. Kansanvalistusseuran kalenterissa huomio kuitenkin kiinnittyi siihen, miten ihmiset olivat nousseet kurjuudesta: köyhien ja osattomien elämää ei kalentereissa kuvattu. Köyhälistö ei fennomaaneille ollut 1800-luvun lopulle saakka kiinnostuksen kohteena, vaan se oli jopa suljettu fennomaanisen kansakäsitteen ulkopuolelle. Merkittävien fennomaanien vaatimattomien taustojen esittely saattoi siten olla kädenojennus aiemmin yhteiskunnan ulkopuolelle luetuille ihmisille, jotka oli 1900-luvun myrskyisinä alkuvuosina tarpeen saada mukaan kansalliseen projektiin.

Työväenkalenterin taiteilijaelämäkerroissa köyhyys oli yhtä tapausta lukuun ottamatta hallitseva teema, mikä osaltaan vahvasti kuvaa näistä taiteilijoista kansaan, jopa köyhälistöön kuuluvina ihmisinä. Näin ollen taide, joka perinteisesti voitiin nähdä yläluokkaiseksi harrastukseksi, sai kansan hyväksynnän, sillä esitellyt taiteilijat elivät köyhyudessa ja keskittyivät vain omaan tärkeäksi kokeemaansa, yhteiskunnallisesti kantaaottavaan työhön. Köyhistä oloista ponnistaneet taiteilijat hahmotettiin näin kansan elämää ymmärtäviksi ihmisiksi, jotka töillään kuvasivat lukemattomien ihmisten arjessaan kohtaamia vastoinkäymisiä. Yhtä lailla taiteilijoiden yhteydessä käsiteltiin näiden vanhempien merkitystä heidän uralleen ja monessa tapauksessa taiteilijat nähtiin oman tiensä kulkijoina, jotka tekivät vastoin varovaisten tai konservatiivisten vanhempiensa tahtoa. Siinä missä Snellmanin ja muiden fennomaanien esittäminen kansaan kuuluviksi lähensi kansaa valistajiinsa, oli taiteilijoiden ja sosiaalidemokratian vaikuttajien kytkeminen vaatimattomuuteen tapa määritellä sosiaalidemokratia koko kansan aatteeksi ja kansan oikeuksien ajajaksi, ei vain pelkäksi teoreettiseksi aatesuunnaksi.

Vanhempien vaikutus lapsiinsa oli selkeä teema kalenterielämäkerroissa ja tyypillistä oli, että vanhemmat nähtiin avainasemassa mitä lapsen myöhempään kehittymiseen tuli. Kun kyse oli köyhistä vanhemmista, oli hyvin tavallista painottaa, miten onnistuneesti vanhemmat olivat toimineet turvattaessaan lapselleen koulutuksen ja kasvattaessaan tämän jo kotona henkisesti uteliaaksi. Toisaalta varakkaita vanhempia kuvatessa oli tyypillistä korostaa, miten nämä olivat siirtäneet hyviä ominaisuuksiaan lapsilleen, mikä tuli esille esimerkiksi Järnefeltien ja Aalbergin elämäkerroissa. Oma lukunsa olivat elämäkerrat, joissa vanhemmat nähtiin myös suomenmielisinä ja siten tärkeinä tämän

---

94 Liikanen 1995, 95–96, 122.

aatteen jatkumisen ja edistymisen kannalta. Eräs kalenterien mielenkiintoisimmista elämäkertakoh-teista oli Uno Cygnaeus, josta kirjoitettiin molemmissa kalentereissa ja johon palataan tässä tutkiel-massa vielä useassa yhteydessä. Cygnaeus oli arvostetun suvun jäsen, mutta tähän suhtauduttiin hie-man eri tavoin kalentereissa: Kansanvalistusseuran kalenterissa painotettiin, miten hänen sukunsa oli tuottanut monta lempeää kirkonmiestä, Työvään kalenterissa puolestaan kerrottiin Unon isällä olleen ratkaiseva vaikutus Cygnaeuksen myötämieliseen suhtautumiseen työläisiin. Kansan sivistä-misen kannalta olennaista oli henkilökohtaisen harrastuneisuuden synnyttäminen, jolloin oli toisaal-ta tärkeää, että vanhemmat itse sivistivät itseään, mutta myös, että nämä opettivat lapsensa näke-mään sivistyksen arvon. Samalla tavoin oli myös ymmärtäväisen, sivistyneistöön kuuluvan van-hemman mahdollista opettaa lapsensa arvostamaan kaikkia ihmisiä säätyyn tai luokkaan katsomatta. Olisi ylitulkintaa nähdä vanhempien kuvaukset ohjenuorina, mutta ei liene sattumaa, että vanhem-pien vaikutusta ihmisen elämäkulkuun niin painotettiin: näin tultiin hahmottaneeksi, miten van-hempien on lapsiaan kasvatettava ja kannustettava.

3.2 Lahjakkuudella ja sisukkuudella läpi vaikeuksien

Vaikka syntyperällä ja vanhempien kasvatuksella oli vaikutusta elämäkertojen kohteiden elämään, olivat he kalenterien sivuilla omien saavutustensa ansiosta. Menestyksen ja merkityksellisyyden taustalla oli usein ihmisten persoona, heidän luonteenpiirteensä ja ominaisuutensa. Erityisesti kaksi teemaa nousee ylitse muiden esille elämäkertoista: lahjakkuus ja vaikeuksien voittaminen. Näiden teemojen kautta on mahdollista tutkia, millaiset ominaisuudet käsitettiin arvokkaiksi ja suositelta-viksi, jopa esikuvallisiksi. Lisäksi voidaan pohtia, edustivatko yksilöt myös viiteryhmäänsä, esimer-kiksi suomalaisia tai sosiaalista luokkaa: tätä kautta on mahdollista päästä käsiksi käsityksiin suo-malaisuudesta. Kaikki elämäkerrat eivät kuitenkaan siististi asettuneet näihin kahteen lokeroon, vaan elämäkertoissa oli myös lukuisia yksittäisiä kuvauksia henkilöiden luonteenpiirteistä, jotka hy-vin selvästi ja suorasanaisesti nähtiin ihailtavina. Ihmisten kyvykkyyden ja persoonien arviointi voi-daan siten nähdä arvo- ja asennekasvatuksena, jossa kalenterien kirjoittajat oman käsityksensä mu-kaan kommentoivat elämäkertojensa kohteita.

Esimerkiksi Agathon Meurman arvioitiin elämäkerrassaan hyvin älykkääksi ja taitavaksi kirjoitta-jaksi, jonka eri lehdissä käymiä keskusteluita seurattiin tiiviisti. Juuri Meurmanin älykkyys vaikutti siihen, että Meurman menestyi mainiosti pietarilaisessa koulussa, jossa kieli oli alati ongelmana. Meurmanin sanottiin arvioineen itsensä laiskaksi, mutta Oka kiisti tämän: Okasta historia todisti, että Meurman oli kaikkea muuta kuin laiska. Sen sijaan Oka katsoi, että Meurmanilta puuttui

yrittäjän rohkeutta, mikä vaikeutti hänen työtään maatalouden parissa: erittäin säästäväinen hän sen sijaan oli ja ison talon hyvä isäntä.⁹⁵ Saksalaisessa Ferdinand Lassallessa puolestaan yhdistyi M. Martnan kirjoittaman elämäkerran mukaan tavattomissa määrin neroa ja kykyjä: hän oli eräs merkittävimmistä saksalaisen sosiaalidemokratian muotoilijoista. Lassallella oli Martnan mukaan myös vahva oikeudenmukaisuudentaju, mikä johdatti hänet opiskelemaan lakia todistettuaan erään kreivittären väärää kohtelua. Lassalle ei kuitenkaan Martnan mukaan ollut teoreetikkona valovoimainen, vaikka olikin älykäs ja tiesi paljon asioista: sen sijaan Lassalle nähtiin armoitettuna puhujana ja kansan innostajana.⁹⁶

Taiteellinen lahjakkuus katsottiin omaksi lahjakkuuden muodokseen elämäkertoissa, sillä esimerkiksi Wolter Kilven mukaan harvoille oli suotu kirjailijanlahjoja: eräs tällainen henkilö kuitenkin oli Juhani Aho. Ahon tapauksessa kyse oli vieläpä hyvin monimuotoisista lahjoista, sillä Aho oli Kilven arvion mukaan ensisijassa juuri tunnelmakirjailija. Aho olikin Kilvestä 1900-luvun alun merkittävimpiä suomalaisia kirjailijoita, joka vuoden 1910 tienoilla oli kehittynyt taidossaan huippuunsa.⁹⁷ Yhtä lailla kiitosta kirjailijanlahjoistaan sai Arvid Järnefelt, jonka lahjakkuuteen oli – kuten edellisessä alaluvussa tuli ilmi – vaikuttanut merkittävästi kotikasvatus.⁹⁸ Myös maalari George Frederick Watts oli Aino Malmbergin mukaan eräs aikansa lahjakkaimmista taiteilijoista. Watts oli erakoluontoinen maalari, jolle Malmbergin mukaan yksinäisyys ja eristäytyminen olivat sekä elin- että työnehtoja. Kuten muutkin taiteilijat, oli Watts perinyt taiteilijanlahjansa: Malmbergista Wattsin ura oli kehdestä lähtien selvä. Erityistä Wattsissa oli, että hän kehittyi teknisesti hyvin nopeasti aloitettuaan piirustamisen jo pienenä ja että hän ei milloinkaan ollut Malmbergin mukaan jäsen taidekoulussa: näin ollen Malmberg arvioi, ettei Wattsilla ollut edeltäjää tai seuraajaa, vaan hän oli ainutkertainen.⁹⁹ Suomalaisen näyttelijä Ida Aalbergin kohdalla lahjakkuuden korostaminen sai aivan erityistä painoa, sillä Maila Talvion mukaan Aalberg oli syntymälahjana saanut monia taitoja ja mikä tärkeintä hänellä oli taiteellisen luomisen voima. Vanhemmiltaan hyviä ominaisuuksia perinyt Aalberg esitettiin syrjäänvetäytyvänä taiteilijasieluna, joka jo lapsena oli ”korkeahenkinen ja arvonsa tunteva.” Toisin kuin useimmat tytöt Aalberg oli Talvion kertoman mukaan vallaton luonteeltaan eikä jäänyt veljistään rohkeudessa.¹⁰⁰ Ida Aalberg esitettiinkin elämäkerrassa aivan erityisenä naisena, sillä hän ei ollut kiinnostunut kotitöistä, vaan viihtyi paremmin veljiensä leikeissä, mikä oli aikanaan hyvin erikoista.

---

95 Oka 1909, 70–71, 73–74.

96 Martna 1913, 123, 125–126.

97 Kilpi 1911, 101, 106, 108, 111.

98 Kalima 1910, 264.

99 Malmberg 1908, 104.

100 Talvio 1911, 109–110, 114, 116, 118.

Lahjakkuuden ohella vaikeuksien voittaminen oli hyvin yleinen teema, oli kyse sitten taloudellisten lähtökohtien ylittämisestä tai muusta ihmiselämään kuuluneista vastuksista. Erityisesti useat kansanvalistajat kuvattiin vaikeudet voittaneina ihmisinä: suomalaisten kohdalla voisi jopa puhua sisusta. Vuoden 1903 kalenterissa esiteltiin Aadolf Eerik Nordenskiöld, suomalaissyntyinen koillisväylän Aasiaan löytänyt tutkimusmatkailija. Jouduttuaan kenraalikuvernöörin epäsuosioon oli Nordenskiöldin ollut pakko lähteä maanpakoon Ruotsiin, jossa hän loi uransa. Nordenskiöld kuvattiin uupumattomana ja taitavana tiedemiehenä, mutta myös rohkeana tutkimusretkeilijänä: hänen elämäntyönsä onnistumista kirjoittaja E. Ht. perusteli Nordenskiöldin suomalaisuudella. Kirjoittajan mukaan luontainen suomalainen itsepäisyys ja sitkeä kestävyys luonnehtivat Nordenskiöldiä sekä tieteilijänä että tutkimusmatkailijana. Lisäksi Nordenskiöldin perinpohjainen valmistautuminen matkoihin ja päättäväisyys varmistivat, että matkat olivat onnistuneita.¹⁰¹ Perisuomalaisina pidetyt piirteet selittivät siten, miten Nordenskiöld oli saattanut onnistua vaativissa tehtävissään: toisaalta voidaan nähdä, että kirjoittaja tahtoi perustella lukijoilleen, miksi Nordenskiöld oli tuonut kunniaa myös suomalaisille, vaikka purjehtikin Ruotsin lipun alla.

Vastaava kertomus oli myös J.V. Snellmanin elämäkerrassa, jossa Snellmanin kerrottiin kohdanneen suurta vastustusta omassa kotimaassaan. Sen sijaan, että Snellman olisi lähtenyt ulkomaille parempien uranäkymien perässä, jäi Snellman Suomeen. Syynä tähän ratkaisuun E.G. Palmén näki Snellmanin suomalaisen velvollisuudentunnon. Snellmanista tuli kuin tulikin Palménin arvion mukaan yksi Suomen suurimmista tieteellisistä neroista, joka teki päättäväisesti ja tahdon horjumatta paljon työtä kansallisuusaatteen eteen. Kuitenkin Snellman kohtasi vastustusta ja kärsi kansan epäluottamuksesta läpi elämänsä ja vasta hänen kuolemansa jälkeen Snellmanin työn arvo ymmärrettiin.¹⁰² Sen sijaan, että Snellmania olisi aikanaan juhlistettu Nordenskiöldin tavoin, joutui hän jatkuvasti luovimaan läpi vaistonkäymisten. Snellmanin työn myöhempi merkittävyys kuitenkin todisti Palménista, että Snellman oli kuin olikin voittanut kaikki vastukset tiellään. Virolainen raittiusaktiivi ja Eesti kirjameeste seltsin puheenjohtaja Jakob Hurt puolestaan kohtasi yhtä lailla vastuksia kuin Snellman: Viron sisäisen hajaannuksen ja kansallismielisten ryhmien riitojen takia Hurt joutui luopumaan tehtävistään ja astumaan sivuun. Tämä ei kuitenkaan saanut Hurtia luovuttamaan, vaan K.K.:n mukaan Hurt rohkaisi syrjäyttämisenä jälkeinkin kansallismielistä opiskelijanuorisoa ja julkaisi viroksi sekä lakitekstejä että runoutta. Tällä tavoin Hurtin oli mahdollista jatkaa kirjailijaseuran työtä yksin ja hänen onnistui myös kannustaa virolaisia ottamaan omatoimisesti talteen kansanrunoutta. Siinä missä kansa oli Snellmania kohtaan epäileväinen, kuvaa K.K. virolaisten suhtautuneen suosiollisesti

---

101 E. Ht. 1902, 94–95, 97, 100.

102 Palmén 1905, 24–28, 33.

Hurtin toimintaan.¹⁰³

Toisentapaisia vastuksia olivat joutuneet vuorostaan kokemaan Mathias Alexander Castrén ja Fredrik Pacius, jotka olivat olleet tienraivaajia suomen kielen ja suomalaisen musiikin aloilla. K.J. Karjalaisen mukaan muun muassa Lönnrot, Castrén ja Snellman olivat joutuneet työskentelemään epäsuotuisissa oloissa ja kestäämään monia koettelemuksia. Castrénin tutkimustyö suomalais-ugrilaisten kielten parissa johdatti hänet pitkille matkoille vaikeakulkuisille seuduille, mutta Karjalaisen mukaan Castrén oli valmis kestäämään vaikeudet toteuttaakseen tavoitteensa. Siperiassa samojedeja tutkiessaan Castrénin oli kestävä matkustamisen hankaluudet, paikallisen väestön epäluulot ja ankarat taudit, jotka kaikki koettelivat tutkijaa. Karjalainen kuitenkin arvioi, että Castrénin matkojen ja jaksamisen taustalla oli hänen kansaansa kohtaan tuntema velvollisuudentunto: ellei suomensukuisten kansojen kieliä, menneisyyttä ja tapoja tutkittaisi, katoaisivat nämä ikuisesti historian hämääriin.¹⁰⁴ Kulttuurintuntemus olikin tärkeää, sillä kulttuurin kautta oli mahdollista nähdä, miten korkealla sivistyksen tasolla jokin kansa on. Suomalaisen musiikillisen korkeakulttuurin oli käytännössä luonut tyhjästä alun perin saksalainen Fredrik Pacius: hän oli elämäkerran kirjoittajan E.K.:n mukaan Suomen musiikkielämän herättäjä ja ensimmäinen järjestäjä. Helsingin musiikkielämä oli 1800-luvun alkupuolella vielä E.K.:sta vaatimatonta ja harrastelijapohjaista, mikä teki Paciuksen työstä entistä merkittävämmän. Pacius ei kuitenkaan antanut tämän kehittymättömyyden lannistaa itseään, vaan hän tarttui työhön ja loi suomalaisen säveltaiteen.¹⁰⁵

Yhtä lailla Työvään kalenterissa tuotiin esille, miten ja miksi eräät taiteilijat olivat kestäneet kurjuutta ja köyhyyttä. Esimerkiksi taiteilija Jean-François Millet kuvattiin elämäkerrassaan ahkeraksi ja vakavaluonteiseksi työntekijäksi. Kuvatessaan maalauksissaan tavallisen ihmisen arkea ei hän löytänyt siitä iloa, vaan sen sijaan hänen todettiin ajattelevan, että ”[o]tsasi hiessä pitää sinun syömän leipääsi, onko tämä sitä iloista, hilpeää työtä, jota jotkut ihmiset tahtovat uskotella työn olevan? Ja sittenkin minun mieleni juuri *siinä* löytää todellisen ihmisyyden ja elämän suuren runouden.” Millet’lle työ oli juuri elämänmakuista todellisuutta ankaruudestaan huolimatta: vaikka Millet’tä ei sosialistiksi nähtykään, on ymmärrettävää, että sosiaalidemokraateille hänen käsityksensä työstä ja sen suuresta arvosta olivat osuvia. Millet nähtiin myös perimmiltään rauhallisena, sillä vaikka hän ottikin osaa vastentahtoisesti vuoden 1848 vallankumoukseen Ranskassa, olivat politiikka ja väkivalta elämäkerran laatijan mukaan Millet’n talonpoikaisuonteelle kauhistus.¹⁰⁶

---

103 K.K. 1907, 66–68.

104 Karjalainen 1912, 17–21.

105 E.K. 1908, 173–174, 176.

106 Työvään kalenteri (tekijää ei mainittu) 1908, 192.

Työväen kalenterissa tehtiin siten selväksi ero radikaalin ja demokraattisen sosialismin välillä: väkivaltaisuus ei kuulunut ihailun maalarinkaan luonteeseen, vaan ainoastaan työn arvostuksen sanoman levittäminen. Millet'n kanssa samanluonteiseksi taiteilijaksi kuvattiin myös Steinlen, joka oli elämäkertansa mukaan luonteeltaan vaatimaton, mutta päättäväinen lähtiessään kokeilemaan onneaan Pariisiin. Steinlenin haastattelu, josta elämäkerta tunnusti ammentavansa, esitti Steinlenin huoletonta seikkailijaelämää viettäen miehenä, joka kuitenkin vanhemmiten oli muuttunut entistä vakavammaksi ja rauhallisemmaksi. Taiteilijan mieliala oli haastattelijasta ollut surumielinen, sillä Steinlenin teoksissaan kuvaamat ihmiskohtalot olivat hyvin kovia. Vakavuus ja rauhallisuus eivät olleet elämäkerran mukaan ollenkaan tyypillisiä taiteilijan piirteitä: haastattelijana näkikin hidaspuheisessa ja hiljaisessa miehessä apostolin kiihkeää halua muuttaa maailmaa.¹⁰⁷ Alankomaalainen Jozef Israels kuvattiin myös erittäin ahkerana maalarina, joka oli uupumaton työskennellessään ja jonka vaikuttimena oli sammumaton rakkaus työtään ja tavallista kansaa kohtaan. Asuessaan rannikon kalastajien keskuudessa Israels oppi tuntemaan rannan asukkien raskaan raadannan ja rakastamaan hiekkasärkkien kauneutta. Näin Israelsista muotoutui verraton kalastajaväestön elämän kuvaaja elämäkerran mukaan.¹⁰⁸

Lahjakkuuden osalta voidaan erottaa yhdeksi kategoriaksi taiteellinen ja toiseksi poliittinen lahjakkuus. Näistä etenkin edellinen sai paljon huomiota, mikä selittyy toisaalta sillä, että taiteilijoita oli esitelty molemmissa kalentereissa runsaasti, toisaalta taas sillä, että taiteellisuus on lahjakkuuden lajina selkeämmin ymmärrettävissä ja eriteltävissä kuin abstraktimpi poliittinen lahjakkuus. Poliittista lahjakkuutta ei nimittäin voi samalla tavoin yksilöidä kuin taiteellista, sillä se koostui kalenterien esityksen perusteella niin puhetaidosta, teoreettisesta ajattelusta ja konkreettisesta toiminnasta kuin kyvystä saada ihmiset puolelleen. Poliitiikan ”teokset” eivät myöskään ole samalla tavalla substanssiaalisia kuin maalaukset, sävellykset tai teatteriesitykset. Sen sijaan taiteellinen lahjakkuus on arvioitavissa juuri teosten kautta yksittäisen kriitikon aistein. Taiteellinen lahjakkuus sai kalentereissa tavallaan välineellisen arvon, sillä lahjakkuuden kautta saattoi taiteilija luoda teoksen, jolla hän vaikkapa kommentoi yhteiskuntaa tai esitti kuvauksen kansasta. Lahjakkuus liittyi toisaalta taiteilijan merkittäväksi nähtyyn luovaan voimaan, kuten Juhani Ahon kohdalla, mutta yhtä lailla lahjakkuus määrittyi sen mukaan, miten yhteiskunnallisia tai valistuksellisia teemoja taiteilija töissään kommentoi. Kumpikin kalenteri esitti lahjakkaat ihmiset erityisinä: lahjakkuus oli syntymässä saatua eikä sitä voinut opiskelemalla samalla tavoin saavuttaa.

---

107 Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1910, 151–152, 156, 160–161.

108 Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1912, 34.

Korkeuksiin arvostettiin esimerkiksi Ida Aalberg, joka naispuolisena taiteilijana oli vielä asteen erityisempi kuin muuten hyvin miehinen lahjakkaiden joukko. Aalbergin tapauksessa ainutlaatuisuus edelleen korostui hänen sukupuolirooleja vastaan käyväällä käytöksellään, mutta vielä voimakkaammin Talvion painottaessa, miten Aalberg oli jotain aivan ennennäkemätöntä suomalaisessa taide-elämässä.¹⁰⁹ Todellinen taiteilija ei siten ollut yleiseen muottiin sopeutuva, vaan syntymästään lähtien taiteellisten lahjojensa vallassa ja kykenevä käymään vastoin hyväksytyjä normeja. Yhtä lailla Työväen kalenterissa esitellyt taiteilijat olivat uranuurtajia hylätessään vanhakantaisen kauniin taiteen ja rohkeasti maalatessaan elämän nurjista puolista. Kyseisiä taiteilijoita voidaan lähestyä toisaalta myös oikeuttavalta näkökannalta: koska sosialistinen taide, kuten sitä kalenterissa kutsuttiin, oli tyyliään ja kohteiltaan uutta sekä hengeltään radikaalia, oli tarpeen tuoda esille, miten lahjakkaita kyseisten teosten tekijät todella olivat. Työväen kalenterissa myös rakennettiin uusi kuva taiteilijasta, mikä eksplikoidaan itse elämäkerroissakin: useasta todettiin, että tämä taiteilija ei ollut aivan tyyppillinen.¹¹⁰ Rauhallisuus ja vakavuus erityisesti nähtiin tämän uuden taiteilijatyypin piirteinä työn arvostuksen ohella. Useimpien taiteilijoiden askeettinen elämä vielä alleviivasi, miten uusi yhteiskunnallisesti kantaa ottava taide erottautui vanhemmasta taiteesta. Työväen kalenterissa asetettiin vastakkain sosialistinen taide ja vanhaa, ylevää ja kaunista kuvaava taide: jälkimmäinen ei elämäkertojen kirjoittajien mielestä ollut enää sen päivän vaatimusten ja olojen tasolla ja identifioitui porvarilliseen elämäntyylisiin.

Poliittisen lahjakkuuden käsittely kalentereissa oli vähäisempää: esimerkkeinä voidaan pitää Agathon Meurmanin ja Ferdinand Lassallen elämäkertoja. Molemmissa tapauksissa henkinen lahjakkuus yhdistyi käytännön lahjakkuuteen: sekä Meurman että Lassalle loivat itselleen loistavan uran, vaikka kohtasivat vastuksia. Lassallen tapauksessa esille nousi myös hänen oikeudentajunsa, joka sai Lassallen opiskelemaan lakia. Oikeudenmukaisuuden voidaan nähdä kytkeytyvän työväestön ja köyhälistön etujen ajamiseen, mikä olikin elämäkerran mukaan Lassallen varsinainen elämäntyö. On kuitenkin mielenkiintoista, että molemmissa elämäkerroissa ei ainoastaan korostettu ihmisen hyviä ominaisuuksia, vaan myös kerrottiin hänen vioistaan: Meurmanin tapauksessa tämä tarkoitti häneltä puuttuvaa yrittäjän rohkeutta, Lassallen kohdalla taas hänen teoreettisen työnsä huonommuutta Marxiin nähden. Edellisessä tapauksessa viialla voitiin kuitenkin nähdä olleen positiivinen vaikutus Okan tulkinnan mukaan, sillä maatalousyrittäjän uran sijaan Meurman antautui käymään poliittista keskustelua. Tässäkin häntä luonnehti aluksi arkuus, mutta Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen suostut-

---

109 Talvio 1911, 110, 124.

110 Kalenterien lukija saa käsityksen, että tyyppillinen taiteilija olisi ollut eläväinen, railakasta elämää viettävä keikari, joka maalaa kauniita, mutta tyhjiä teoksia.

telun jälkeen Meurman alkoi kirjoittaa suomeksi.¹¹¹ Lassalle puolestaan arvioitiin käytännön työnsä ja johtajan ominaisuuksiensa takia joka tapauksessa niin merkittäväksi, että hänen teoreettisen ajattelun heikkoudet eivät olleet niin olennainen seikka. On myös huomattava, että suomalainen sosiaalidemokratia perustui Erfurtin ohjelman kautta pitkälti Marxin ajatuksille. Lassalle oli kyllä tutustunut Marxin varhaisiin teoksiin, mutta ei jakanut kaikkia tämän ajatuksia: kilpailu sosialismin isän Marxin kanssa oli siten vaikeaa, ellei jopa mahdotonta.

Monissa elämäkertoissa esille tuodut vaikeudet osoittivat osaltaan, miten suuria persoonia elämäkertojen henkilöt olivat kyetessään voittamaan tielleen osuvat ongelmat. Ei liene epäilystäkään, etteivätkö aineistoni henkilöt todella olisi kohdanneet vastoinkäymisiä, mutta ongelmien voittaminen on myös draamallinen väline, jonka kautta on voitu rakentaa suurmieskuvaa. J.V. Snellmanin elämäkerrassa tämä on erityisen näkyvää, sillä Palmén korosti moneen kertaan, miten epäitsekkäästi Snellman toimi ja uhrautui Suomen kansan puolesta. Tällainen kerronnallinen ratkaisu yhdistettynä Snellmanin tosiasialliseen asemaan fennomaanien pääideologina takasi, että lukija ymmärsi kerrotavan tärkeästä henkilöstä. Samanlaista kerronnallista voimaa oli myös lahjakkuuden korostamisessa, sillä kirjoittajat eivät säästelleet ylistäviä sanoja kertoessaan kirjailijoista, maalareista ja näyttelijöistä. Vaikka onkin erotettava ylistyksen olleen osa esityksellistä ratkaisua, ei se tarkoita kirjoittajien vääristelleen asioita: elämäkertojen laatijat olivat omien alojensa asiantuntijoita, joten on oletettava heillä olleen selkeä näkemys elämäkerran kohteen merkityksestä.

Vaikeuksien voittamisen tematiikan kautta voidaan myös hedelmällisesti pureutua suomalaisuuden määrittelyyn, sillä luonteenpiirteiden kautta on ollut tapana luonnehtia kansoja.¹¹² Suomalaisiksi – ja suomensukuisiksi laajentamalla tarkastelu virolaisiin – ominaisuuksiksi piirtyivät elämäkertojen kautta etenkin sisukkuus, päättäväisyys ja velvollisuudentunto. A.E. Nordenskiöldin elämäkerta on oiva esimerkki, miten suomalaissyntyisen merkkihenkilön menestyminen selitettiin pääasiassa hänen luontaisilla, perityillä ominaisuuksillaan. Kyse ei kuitenkaan Nordenskiöldin kohdalla ollut biologisilta vanhemmilta perityistä ominaisuuksista, kuten useasti taiteellisen lahjakkuuden kohdalla, vaan hänen suomalaisuuteensa erottamattomasti liittyvistä piirteistä: Nordenskiöldiä nimitettiin osuvasti maan omaksi pojaksi, joten hänen sisukkuutensa johtui suomalaisuudesta. Itsepäisyys ja sitkeä kestävyys olivat luontaisesti suomalaisia ominaisuuksia, joten elämäkerrassa vahvistettiin näin näiden ominaisuuksien kuuluminen kaikille suomalaisille syntyperän perusteella. Snellmanin ja Castrénin kohdalla puolestaan velvollisuudentunto katsottiin heidän elämänsä olennaiseksi ohjenuo-

---

111 Oka 1909, 77.

112 Kemiläinen 1985, 14.

raksi: velvollisuus kohdistui maata ja sen kansaa kohtaan, vaikka nämä molemmat olisivat olleet vihamielisiä. Snellmanin ura etenkin oli vaakalaudalla ja muiden maiden tarjoamat uramahdollisuudet olisivat olleet houkuttelevia, mutta Palménin mukaan juuri perisuomalainen velvollisuudentunto sai Snellmanin jäämään synnyinmaahansa ja työskentelemään sen hyväksi. Yhtä lailla K.J. Karjalainen luonnehti Castrénin tunteneen itsensä velvolliseksi edistämään kansansa parasta. Castrénin Karjalainen kertoi todenneen, että jokaisen on valittava joko yhteinen tai yksityinen etu.¹¹³ Näin sisukkuuden rinnalle suomalaiseksi ominaispiirteeksi nostettiin velvollisuudentunto, joka ajaa ohi henkilökohtaisista eduista ja vastoinkäymisistä. Velvollisuus kohdistui nimenomaan kansaa kohtaan, mille voi löytää vastineen fennomaanisessa kansanvalistustyössä: sivistyneistön eli hyväosaisten ja lahjakkaiden oli pidettävä huolta tavallisesta, oppimattomasta kansasta. Koska sivistyneistön katsottiin tietävän paremmin, mikä on kansakunnalle hyväksi, oli heidän osansa toteuttaa sivistystehtävää vastuksista huolimatta.

3.3 Epäkohtia suomalaisten elämässä

Edellä on piirtynyt kuva merkittäviksi nähtyjen henkilöiden sosiaalisesta taustasta ja heidän arvokkaista luonteenpiirteistään, ja sitä kautta välillisesti myös suomalaisista kansana. Kuitenkin elämäkerroissa kuvattiin myös eksplisiittisesti, miten tavallinen kansa eli, millainen asema kansalaisella oli yhteiskunnallisesti tai koko kansalla osana monikulttuurista imperiumia. Kuvaukset olivat ymmärrettävästi värittyneitä sen mukaan, missä kalenterissa ne ilmestyivät, kuka ne oli kirjoittanut ja minkä henkilön elämäkertaa kuvaus oli osa. Tämä subjektiivisuus ei kuitenkaan ole ongelmallista, sillä juuri kertomusten moninaisuuden ansiosta kuva suomalaisista piirtyy monipuolisena ja ristiriitaisenakin.

Työväen kalenterin taiteilijaelämäkertojen yhdistävä teema on, että jokainen heistä on ollut kansan olojen ja tunteiden kuvaaja. Niin Millet, Steinlen, Israels, Lieberman, Daumier kuin Wattsinkin kuvasivat maalausten kautta oman maansa – Saksan, Ranskan tai Iso-Britannian – työväenluokkaa ja köyhälistöä ja nostivat näin esille sosiaalisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia ongelmia. Maalarien taidetta kuvataan kautta linjan sosialistiseksi, vaikka kaikki taiteilijat eivät tunnustuksellisia poliittisia sosialisteja olleetkaan.¹¹⁴ Taiteilijoiden yhteiskuntakriittinen painotus oli Työväen kalenterissa ilmeisempää, mutta myös Kansanvalistusseuran kalenterissa esitelty Eero Järnefelt oli kuvannut, millaista oli suomalaisen elämä. Järnefeltin näkökulma ei kuitenkaan ollut kaupunkityöläisen, vaan enem-

¹¹³ Karjalainen 1912, 19.

¹¹⁴ Esimerkiksi Millet'tä ei kutsuttu sosialistiksi. Crane ja Lieberman sen sijaan kuvattiin tunnustuksellisia sosialisteina.

män maaseudun asukkaan. Tämä ei tarkoittanut, että Järnefelt ei olisi esittänyt yhtä raadollista kuvaa ankarasta työstä kuin edellä mainitut kollegansa, olihan eräs Järnefeltin tunnetuimmista töistä Kaski eli Raatajat rahanalaiset. Ranskassa oppia saanut Järnefelt omaksui Lindströmin mukaan tyylikseen realistisen kansanelämäkuvauksen, jonka rajoissa hän teki sekä idyllisiä että humoristisia kuvauksia kansasta, mutta myös oivaltavia maalauksia suomalaisesta maisemasta. Näiden vastapainoksi Järnefelt kuvasi elämän nurjaa puolta, mikä osoitti, että elo Suomessa ei ollut vain rauhaa ja lepoa, vaan ankaraa taistelua, joka vei voimat aikuisilta ja turrutti lapset. Lindström ymmärsi kuitenkin Raatajat rahanalaiset realistisen kuvauksen ohella symboliseksi teokseksi suomalaisten ankarasta ja ahkerasta sivistystyöstä Pohjolassa.¹¹⁵

Ida Aalbergin elämäkerrasta nousi jo aiemmin esille erityispiirteitä, jotka liittyivät naisen asemaan Suomessa 1800-luvulla. Maila Talvion tekstin mukaan Idan lapsuudessa naiset olivat olleet lähinnä kotitöiden tekijöitä, mistä aiheutui erimielisyyksiä Idan ja hänen äitinsä välille. Samalla Talvio kuitenkin toi esille, että Idan oli ollut mahdollista vanhempiensa ja kyvykkyytensä ansiosta jatkaa koulua pidemmälle kuin oli yleensä mahdollista tytöille. Yhtä lailla Talvio kertoi, miten Aalbergin jouduttua pois koulusta hänen opetuksestaan huolehtivat sivistyneistön rouvat, sillä he olivat vaikuttuneita Idan halukkuudesta oppia.¹¹⁶ Jos naisen asema oli ollut heikko Aalbergin lapsuudessa, oli E.G. Palménin Snellmanin elämäkerran mukaan koko Suomen kansa ollut hyvin surkeassa tilassa vielä 1800-luvun puolivälissä. Snellman oli Palménin mukaan tehnyt työtä kansan eteen aikana, jolloin päätettiin kansan kannalta elintärkeistä asioista. Kansaa ei kuitenkaan tätä ollut Palménista itse sisäistänyt, vaan se oli vastustanut Snellmania ja hänen ajatuksiaan. Vasta ajan myötä niiden arvo oli nähty laajemmin. Palmén näki suomalaisten olleen pitkään ulkoisten olojen sortamia, mistä olotilasta Snellman oli kansan työllään nostanut. Palmén vaatikin elämäkerrassaan suomalaisilta Snellmanin hengessä selvänäköisyyttä, tahdonlujutta ja uhrautuvaisuutta, jotka varmistaisivat kansan olojen paranemisen ja Snellmanin työn jatkumisen.¹¹⁷

Selvimmän sortoa vastaan kuitenkin kirjoitti nimimerkki Ma. vuoden 1909 Työväen kalenterissa, johon hän oli laatinut elämäkerran virolaisesta vuokratalonpojasta Bernhard Laipmanista. Ma. totesi, että vaikka Viron vuokratalonpoikien ja Suomen torpparien asema ei ollutkaan sama, yhdisti näitä ryhmiä kuitenkin hätä ja ahdinko. Laipman oli Wigalan kartanon vuokratalollisia, joiden kohtaloa oli Suomessa verrattu Laukon torpparien kohtaloon. Niin Wigalan kuin Laukonkin kartanoherrat imivät Ma.:n mukaan alustalaisiaan epärehellisin ja -suotuisin sopimuksin, mikä pakotti

---

115 Lindström 1912, 42, 44–48.

116 Talvio 1911, 117, 119.

117 Palmén 1905, 25, 29, 33.

vuokratalolliset ja torpparit työskentelemään päivin öin. Wigalassa herännyttä vastustusta johtanut oppinut verotilallinen Laipman leimautui kartanonherran silmissä kirjoitettuaan lehteen vuokratilallisia puolustavan kirjoituksen. Vuokratilallisten oletettu kapina tukahdutettiin alkuunsa sotaväen avulla, mutta tämä oli Ma.:sta enemmän mielivaltaa kuin mitään muuta.¹¹⁸

Suomalaisten oloihin tarttui tarkemmin Hilja Pärssinen kirjoittamassaan Uno Cygnaeuksen elämäkerrassa. jossa kerrottiin, miten Cygnaeuksen matkat Amerikassa ja kurjassa tilassa olevien ihmisten näkeminen saivat Cygnaeuksen tuntemaan sääliä ja työskentelemään kansan kohottamiseksi alkukantaisesta tilastaan. Myöhemmin Cygnaeuksen työskennellessä Pietarissa oli hän omin silmin todistanut, miten alhaisessa tilassa suomalaiset henkisesti olivat.¹¹⁹ Alpo Noponen puolestaan huomautti, että Euroopan mittapuulla suomalaiset olivat hyvin lukutaitoisia: taustalla vaikutti papiston antama uskonnollinen opetus. Kuten Pärssinenkin, kuvasi Noponen, miten Cygnaeusta rasitti suunnattomasti nuorison tietämättömyys. Noposen teksti antoikin ymmärtää, että alemmat kansankerrokset eivät olleet ennen Cygnaeuksen elämäntyötä eläneet ihmisarvoisesti, vaan kurjuudessa ja tietämättömyydessä. Kouluopetus ja -sivistys sai siten suuren painoarvon, mutta vielä vuonna 1909 oli kuitenkin Noposen mukaan vasta pieni osa lapsista koulussa ja näistäkin ainoastaan murto-osa milloinkaan suoritti tutkintonsa loppuun.¹²⁰

Maalaustaide sai molemmissa kalentereissa merkittävän osan kansan elämän todenmukaisena kuvauksena: niin Työväen kalenterin taiteilijat kuin Eero Järnefelt kuvasivat töidensä kautta kaunistelemattomasti elämän rankkuutta. Taide ymmärrettiin etenkin Työväen kalenterissa realistiseksi, olihan kyseessä uudenkaltainen sosialistinen taide, jonka tehtävänä oli tuoda kursailemattomasti todellisuus katsojan nähtäville. Yhtä lailla Järnefeltin töistä merkittävimmäksi nostettiin realistinen ja kaunistelematon Raatajat rahanalaiset, jonka luoma kuva Itä-Suomen kaskeajista oli karu ja kantaa ottava: vaatteet mudassa ja noessa saivat suomalaiset lapsesta vanhukseen raataa toimeentulonsa eteen. Elämäkerrassa kuitenkin painotettiin teoksen yksinkertaisen tulkinnan ohella symbolista tulkintaa: kyseessä oli Lindströmin mukaan metafora suomalaisten kansanvalistajien ja -sivistäjien työstä. Kaskeajien tavoin suomalaiset sivistäjät olivat saaneet tehdä raskasta työtä ankarissa olosuhteissa eikä elo ollut ollut helppoa. Vasta suurin vaikeuksin oli sivistys saanut otteen Suomesta ja sen syrjäseutujen asukeista. Järnefeltin tuotannossa maalaus oli ainutlaatuinen, sillä hänen muut kansankuvauksensa olivat tunnelmaltaan keveämpiä. Ymmärtämällä kaskeamisen sivistystyön metaforaksi Lindström osaltaan painotti, miten tärkeää työtä Kansanvalistusseura oli tekemässä ja millaisia

---

118 Ma. 1908, 99–102.

119 Pärssinen 1911, 153–154.

120 Noponen 1909, 153, 155, 159, 161.

vastuksia suomalaisuuden edustajat olivat kohdanneet.

Ida Aalbergin elämäkerta on mainio esimerkki, miten elämäkertojen kautta kommentoitiin yhteiskunnallisia oloja: Talvion esityksessä Aalbergin lapsuus näyttäytyi kehittymättömyyden, sukupuolien välisen epätasa-arvon ja miesvallan aikana, kun taas Aalbergin elämä oli juuri kaiken tämän kumoava todiste siitä, miten suomalainen yhteiskunta oli kehittynyt. Kyse ei ollut Palménin sanoin enää siitä, mihin osaan kukin oli sattunut syntymään, vaan millainen oli lahjoiltaan: vaikka Palmén ei tällä mahdollisesti ollut tarkoittanut naisten asemaa yhteiskunnassa, on hänen sanansa mahdollista tulkita Talvion luomassa kontekstissa feministisestä näkökulmasta. Lisäksi Aalbergin elämäkerrassa on myös osuva kuvaus siitä, millaista kansanvalistustyö Suomessa saattoi luonteeltaan olla: siinä missä miehillä oli varattu pääosa kansallisen heräämisen draamassa, olivat naiset lasten, vähäosaisten, vammaisten ja toisten naisten valistajia ja sivistäjiä. Niinpä Idan opetuksesta huolehtivat sivistyneistön rouvat, jotka näkivät työssä potentiaalia: sekä sukupuolijakauma töiden suhteen että ylhäältä alas suuntautuva valistus tulivat tässä yksittäisessä elämäkerrassa hyvin esille.

E.G. Palménin laatimassa J.V. Snellmanin elämäkerrassa kävi ilmi selväksi näkemys, jonka mukaan suomalaiset olivat olleet vielä pitkälle 1800-luvulle kansallisessa unessa ja muiden sortamia. Venäjän vallan alla kuitenkin oli herääminen tästä unesta tullut Palménin mukaan mahdolliseksi suurelta osin Snellmanin visionäärisen ajattelun ansiosta. Suomalaiset eivät kuitenkaan olleet ottaneet vastaan Snellmanin ja muiden kansallisten herättäjien sanomaa, vaan olivat suhtautuneet epäillen tai jopa vihamielisesti suomalaisten parasta ajaviin henkilöihin. Tämän takia Palmén edellyttikin suomalaisilta Snellmanin tarpeellisiksi katsomia ominaisuuksia, sillä ainoastaan tätä kautta suomalaisten oli mahdollista vapautua ja vastustaa sortoa. Palménin kannanotoista oli nähtävissä, miten suomalaisuus oli vielä 1800-luvun puolivälin Suomessa ollut pienten piirien puuhastelua. Samalla kävi selväksi myös, että tavallisen kansan viisauteen ei ollut luottamista: kansa ei ollut omaa parastaan tajunnut, joten se tarvitsi kaukonäköisiä, jaloja ja sivistyneitä johtajia. Suomenmielisyys ei ollut Snellmanin aikana vielä massoittunut, vaan massat itse asiassa epäilivät ja karsastivat suomalaisuuden merkkihenkilöitä, jotka Palménin tarkastelussa näyttäytyivät suomalaisten etujen ajajina.

Konkreettisemmin sorrosta kuitenkin kerrottiin Bernard Laipmanin elämäkerrassa, joka tosin sijoitui Viroon. On kuitenkin mielenkiintoista, että elämäkerrassa Suomen ja Viron olot samaistettiin hyvin yksioikoisesti: Wigala ja Laukko olivat Ma.:n mukaan toisiaan vastaavat tapaukset. Torpparien asema 1900-luvun alun Suomessa oli tukala vielä eduskuntaudistuksen jälkeenkin, sillä heillä ei ollut mahdollisuutta lunastaa torppiaan itselleen: tämä toteutui vasta vuoden 1918 torpparilain

nojalla. Myös toimeentulo oli kyseenalaista maaseudun kasvaneen väestön takia eivätkä talollisten vaatimat päivätyöt helpottaneet torpparin asemaa. Laipmanin elämäkerran kautta oli siis mahdollista epäsuorasti ottaa kantaa Suomessa vallitsevaan, torppareille haitalliseen asioidentilaan. Kannanotto vahvistaa osaltaan käsitystä, jonka mukaan työväenliike ja SDP olivat kiinnostuneita myös maaseutuväestöstä. Vastavuoroisesti elämäkerran kannanoton voidaan katsoa olleen kädenojennus torppareille, jotka elivät epäsuotuisissa oloissa. Kirjoituksesta käy implisiittisesti ilmi myös, että suomalaiset missään tapauksessa olleet yhtenäinen joukko ihmisiä, kuten fennomaanit olivat pitkään tahtoneet esittää. Työväen kalenterin kirjoittajista oli selvää, että suomalaiset olivat jakautuneet eri asemissa oleviin luokkiin, joista kehnoimmassa tilassa oli työväki. Tällä tulkinnalla Työväen kalenteri asettui vasten fennomaaneja ja Kansanvalistusseuran kalenteria, jotka korostivat kansallista yhtenäisyyttä ja kansanvalistustyön yhtenäistävää ja harmonisoivaa vaikutusta.

Kalenterien välillä kuitenkin oli yhtäläisyyksiä: Uno Cygnaeus oli molemmissa kalentereissa merkittävä kansansivistäjä, sillä hänen ansiotaan oli suomalainen kansakoulujärjestelmä. Tämän hankkeen motivaationa olivat Cygnaeuksen henkilökohtaiset kokemukset suomalaisten alhaisesta sivistystasosta, joka oli surkuteltavaa etenkin nuorison kohdalla. Vaikka Alpo Noponen muistuttikin suomalaisten olevan eräs Euroopan lukutaitoisimmista kansoista alhaisesta henkisestä tasostaan huolimatta, oli vasta Cygnaeuksen kautta alettu kohottaa syrjäseutujen kansaa kohti ihmisarvoa, siis sivistynyttä elämää. Huimasta kehityksestä huolimatta sekä Pärssinen että Noponen katsoivat vielä olevan paljon tehtävää suomalaisten sivistyksen osalta, sillä vain pieni osa suomalaisista lapsista suoritti menestyksekkäästi kansakoulun loppuun asti. Suomalaiset olivat siis yleisesti ottaen kansallisella tasolla oppimatonta ja sivistymätöntä kansaa, mikä herätti kysymyksen suomalaisten oikeudesta olemassaoloon. Kansainvälisen kilpailun näkökulmasta tarkasteltuna suomalaisten sivistymättömyys merkitsi sitä, että suomalaiset saattaisivat hävitä kansojen kartalta ellei asiaa korjattaisi.

3.4 Historiaton, kieleton ja sivistymätön maa?

Kansan ja sen aseman kuvausten lisäksi elämäkertoissa ilmestyi muutamia kuvauksia Suomesta maana: Suomea tarkasteltiin muun muassa menneisyyden näkökulmasta ja poliittisten olojen suhteen. Kuvausten vähäisen määrän takia Suomesta piirtyvä kuva on kaukana täydellisestä, mutta joka tapauksessa on mahdollista saada käsitys, millaiseksi Suomen suurruhtinaskunta poliittisena ja historiallisena maa-alueena ymmärrettiin. Ida Aalbergin elämäkerrassa hänen synnyinpaikkaansa Lepäkoski kuvattiin hiljaiseksi, metsien täyttämäksi paikaksi, jossa eli vaitelias, mutta uurastava hämäläinen kansa. Vehreää metsäseutua täplitti muutama kartano, joissa Talvion mukaan edelleen jat-

kettiin elämää Ruotsin vallan ajan tapaan.¹²¹ Wolter Kilpi puolestaan arvioi Juhani Ahon luoneen vasta romaanissaan *Panu: kuvauksia kristinuskon ja pakanuuden lopputaistelusta Suomessa* laaja-alaisen historiaperspektiivin suomalaisten menneisyyteen. Ahon kirjallisuus, joka käsitteli muun muassa Suomen kristillistämistä ja 1840-luvun kansallista heräämistä oli Kilven mukaan tarpeellista kansalliskirjallisuutta. Suomella ei nimittäin Kilven käsityksen mukaan ollut ylpeää, mielikuvitusta inspiroivaa historiaa, mikä teki Ahon työstä erittäin kallisarvoista.¹²² Vaikka Suomella ei historiaa mahdollisesti ollutkaan, eivät suomalaiset kuitenkaan olleet suvuttomia, minkä todisti Castrén kieli-sukulaisuustutkimuksillaan. K.J. Karjalainen arvioikin, että Castrénin ansiosta koko maailma tiesi, ettei piskuinen Suomen kansa suinkaan ollut suvuton ja historiaton, vaan päinvastoin sukua jopa maailman kohtalosta määränneille kansoille. Castrénin keruumatkat ja tieteelliset julkaisut itsessään katsottiin merkittäviksi osoituksiksi siitä, että Suomi ei ole merkityksetön ja kehittymätön maa, vaan sitä asuttaa henkisesti korkeatasoinen sivistyskansa.¹²³

Poliittisesti Suomesta esitettiin vain varovaisia arvioita, mutta teema joka tuli esiin selvästi oli yhteinen Viron kanssa. Sekä virolaisen Jakob Hurtin että J.L. Runebergin elämäkertoissa kävi ilmi, että niin Viroa kuin Suomea pidettiin sisäisesti jakautuneina maina. Hurtin oli ollut pakko vetäytyä toiminnastaan lehtimiehenä ja kansanrunouden kerääjänä virolaisten kansallismielisten ryhmien vastakohtaisuuksien ja erimielisyyksien takia. Vaikka Hurt oli kyennyt jatkamaan työtään, ei Virossa ollut kansallisella tasolla yhteistä näkemystä, miten virolaisuus tulisi määritellä ja mikä olisi oikea tapa edistää Viron kansallisuusaatetta.¹²⁴ Johan Ludvig Runebergin elämäkerrassa vuorostaan Suomi esitettiin riitaisena ja jakautumassa olevana, ellei jo jakautuneena poliittisena ja yhteiskunnallisena yksikkönä. Runebergin runoissaan hahmottelema Suomi suomalaisineen oli kirjoittajan, Valfrid Vaseniuksen, mukaan kadoksissa: suomalainen ei enää vastannutkaan sitä kuvaa, jonka Runeberg oli runoillut ihanteelliseksi. Ylevästä uskosta oli Suomessa Vaseniuksen mukaan laajasti vieraannuttu ja huomio oli keskittynyt vain Vaseniuksen toisarvoiseksi katsomiin valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Sen sijaan, että Suomessa olisi pyritty yhtenäisyyteen, nähtiin ainoastaan se, mikä erotti suomalaiset toisistaan.¹²⁵

Hämäläisen maaseudun kuvaus on jopa idyllinen vehmaine metsineen ja hiljaisine, ahkerine asuk-

---

121 Talvio 1911, 111.

122 Kilpi 1910, 111.

123 Karjalainen 1912, 23.

124 K.K. 1907, 66. Hurtin elämäkerta ei kuitenkaan ollut ensimmäinen teksti, jossa Viron sisäisestä jakautumisesta kirjoitettiin Kansanvalistusseuran kalenterissa: jo vuosina 1887 Lydia Koidulan ja 1891 tämän isän J.W. Jannsenin elämäkertoissa oli esillä sama teema.

125 Vasenius 1903, 74, 84.

keineen. Maaseuturomantiikka olikin tyypillistä useille kansallismielisille ryhmille, kuten fenno-
maaneille, sillä juuri talonpoikaisväestössä nähtiin olevan kansan autenttisin aines ja ilmenevän
kansan syvin ja ominaisin luonne. Hämäläinen vaitelias ahertaja olikin oiva esimerkki perisuomalai-
suudesta: hiljaisesta, jurosta, mutta rehdistä ja työteliästä ihmisestä. Mielenkiintoista on myös, että
Talvion mukaan Ruotsin vallan ajan perinne jatkui elinvoimaisena Leppäkoskella vielä vuoden
1857 tienoilla, liki puoli vuosisataa sen jälkeen, kun Suomi oli liitetty Venäjän keisarikuntaan. Tämä
kertonee osaltaan siitä, miten vahva vaikutus Ruotsin vallan ajan perinnöllä oli 1800-luvun Suomes-
sa: osaltaan perinteitä vahvistivat Suomelle myönnetty erioikeudet Venäjän alaisena autonomisena
suurruhtinaskuntana.

Ruotsin vallan ajan vaikutus näkyy myös siinä, että kysymys Suomen historiasta oli vaikea. Ruotsa-
laisten näkökulmasta Suomella ei ollut omaa historiaa ja vuonna 1843 Zachris Topelius oli vielä
katsonut, että Suomi ei historiaa tarvitsekaan, sillä aiemmin ei ollut ollut olemassa minkäänlaista
Suomen valtiota.¹²⁶ Topeliuksella historia kytkeytyi siten aluksi valtioon, mutta jo 1860-luvulta läh-
tien tällainen vaatimus historian olemassaololle kyseenalaistettiin. Topelius itse oli myöhemmin sitä
mieltä, että koska Suomen kansa tahtoo historian, todistaa tämä itsessään, että on olemassa kansa-
henkilö, jolla voi olla historia. Tällä tavalla suomalaisille voitiin luoda historia, vaikka Suomi poliit-
tisena yksikkönä oli ollut osa Ruotsin valtakuntaa, ja siten Suomen aiempi valtiollinen historia oli
itse asiassa Ruotsin historiaa. Eräs vaihtoehto Suomen varhaishistorialle olisi ollut *Kalevala*, jonka
katsottiin kertovan muinaisista suomalaisista. Suomalaisilla oli jopa ollut muinainen valtakunta
Pohjolassa eli itse asiassa suomalaiset olivat vanha sivistyskansa: tästä todisteena olivat juuri kan-
sanrunot, joiden kaltaisia monilla muilla kansakunnilla ei ollut. *Kalevalan* pohjalle suomalaisuutta
ei koskaan rakennettu, mutta esimerkiksi Juhani Ahon kaunokirjallinen luomus suomalaisten histo-
riasta oli kansalle suunnattuna kertomuksena tärkeä tulkinta suomalaisen kansan kohtaloista Ruotsin
vallan aikana ja myöhemmin Venäjän alaisuudessa.

Suomalaisten historiaan liittyy tiiviisti kysymys, mikä on suomalaisten suku. Vielä Ruotsin vallan
ajalla suomalaisten sukujuuret oli johdettu muinaisiin israelilaisiin ja skyytteihin. Castrénin tutki-
musten vaikutuksesta suomalaisten alkukodiksi kuitenkin tarkentui Volgan alue, Siperia ja Altai.
Tällä itäisellä alkuperällä oli ikäviä vaikutuksia suomalaisten näkökulmasta, sillä 1800-luvulla kan-
natusta saaneiden rotuteorioiden mukaan suomalaiset luokiteltiin mongolien jälkeläisiksi sen sijaan,
että suomalaiset olisi tunnustettu germaaneiksi tai eurooppalaiseksi kansaksi. Suomalaiset
määrittyivät siten rotuteorioiden aikana esimerkiksi Ranskassa oudoksi ihmisjoukoksi, Toiseudeksi,

---

126 Harle & Moisio 2000, 61.

jonka kautta eurooppalaisuutta rakennettiin.¹²⁷ Alkuperän selvittämisen ohella Castrénin kielitieteelliset tutkimukset todistivat, että suomalaiset eivät suinkaan olleet yksinäinen kansa, vaan kuuluivat suurempaan suomalais-ugrialaisten kielten puhujien sukuun. Toisaalta 1800-luvulla ymmärrettiin etnisyys ja kieli samaa tarkoittavaksi: kielten sukulaisuus merkitsi, että niitä puhuvat ihmiset olivat etnisesti toisiaan lähellä. Näin suomalaiset toisaalta nähtiin itäisenä kansana, jolla väitettiin olevan selvästi germaanista perintöä. Castrénin tutkimukset on arvioitu sittemmin tieteellisyyden ohella poliittisiksi toimiksi, sillä Castrénin tarkoituksena oli osoittaa Suomen kansan pitkät juuret ja siten antaa suomalaisille oikeus vaatia kunnioitusta ja arvostusta.¹²⁸

Kansanopetus ennen autonomian aikaa oli perinteisesti ollut kirkon vastuulla, mikä vaikutti myöhempään 1800-luvulla syntyneeseen, hengeltään kristilliseksi arvioituun kansanvalistukseen. Esimerkiksi Vilho Harle ja Sami Moisio esittävät fennomaanit arvomaailmaltaan konservatiivisina: fennomaniassa yhdistyivät heidän mukaansa suomenkieliset talonpojat ja ruotsinkielinen papisto.¹²⁹ Tässä kontekstissa ei ole yllättävää, että Kansanvalistusseuran kalenterissa ilmestyneessä J.L. Runebergin elämäkerrassa oltiin huolissaan uskonnollisuuden ja uskonnon merkityksen vähentymisestä Suomessa. Uskonnon hylkäämisen nähtiin johtavan kansan sivistystason alenemiseen ja epäilyttävien poliittisten aatteiden leviämiseen Suomeen. Etenkin sosialismi, joka sai sivistyneistön näkökulmasta vaarallisen vivahteen tullessaan itsenäisen työväenliikkeen ideologiaksi, oli tällainen vastustettava aate. Taustalla oli näkemys, että sosialismi jakaa suomalaisen yhteiskunnan, mikä tosin implikoi kyseenalaistettavan käsityksen, että Suomi ja suomalaiset olisivat olleet yhtenäinen kokonaisuus ennen sosialismin saapumista Suomeen. Uskonto ja kristillisyys eivät kuitenkaan nousseet korostuneesti esille Kansanvalistusseuran kalenterissa: uskonnollisten teemojen kautta lähinnä kritisoitiin kelvottomaksi koettua suomalaista yhteiskuntaa tai vastustettiin sosialismia, kuten Runebergin ja jo vuonna 1884 ilmestyneessä Martti Lutherin elämäkertoissa.

Vaseniuksen toteamuksen kansan jakautumisesta ja Runebergin kansaihanteiden kadottamisesta voidaan nähdä heijastelevan 1900-luvun alun kireää sisäpoliittista tilannetta. Ensimmäinen sortokausi oli hajottanut suomalaisen puolueen kahteen osaan ja lisännyt levottomuutta yhteiskunnassa. Myös kansanvalistuksen ideaali yhtenäisestä kansasta oli kaikkoomassa ihmisten mielistä Vaseniuksen mukaan, sillä suomalaiset keskittyivät liikaa valtiollisiin kysymyksiin. Kansallinen projekti eli suomalaisten kansallinen herääminen oli Vaseniukselle huomattavasti merkittävämpää kuin yhteiskunnallisiin oloihin liittyneet poliittiset kysymykset. Fennomaanien oli kuitenkin ollut pakko hyväksyä

---

127 Kokko 2008, 310.

128 Kajanoja 1993, 13; Karjalainen 1912, 25.

129 Harle & Moisio 2000, 78.

suomalaisen yhteiskunnan epäkohdat aina 1800-luvun lopulta lähtien ja viimeistään vuoden 1905 suurlakon myötä. Suurlakko muovasi sivistyneistön mielikuvan työväenliikkeestä ja tavallisesta kansasta entistä arvaamattommaksi ja vaarallisemmaksi. Suomen yhteiskunnallinen ja poliittinen jakautuminen näyttäytyivät vahingollisina fennomaanien sivistysprojektin kannalta: sivistyminen ja suomalaisten nostaminen sivistyskansojen joukkoon vaati fennomaaneista kansan yhtenäisyyttä ja asettumista yhteisen aatteen taakse. Tämän sijaan vaikutti, että kansa vähät välitti turmeltumattomasta suomalaisesta perinnöstään, ajan kulttuuri oli pinnallista eivätkä suomalaiset olleet lojaaleja kansalliselle projektille. Yhtäkkiä näyttikin siltä, etteivät suomalaiset olleet harmonista ja sivistyvää kansaa, vaan julmia raakalaisia. Kansakuva oli murtunut.¹³⁰

4. SIVISTYS JA KANSALLINEN PROJEKTI

Sivistys ja kulttuuri olivat olennaisia ja tavoiteltavia päämääriä kansallismieliselle sivistyneistölle, sillä sivistyksen kautta katsottiin olevan mahdollista määrittää, mikä on suotavaa ja hyväksyttävää suomalaisuutta. Suomalaisuutta ei kuitenkaan määritelty ainoastaan sisäisesti ruotsalaisuuteen ja venäläisyyteen, vaan myös eurooppalaisuuteen ja länsimaisuuteen nähden. Vanha- ja nuorsuomalaisilla olikin eroavat käsitykset siitä, mikä oli suomalaisen kulttuurin ongelmana: vanhasuomalaiset pitivät länsimaistumista alkuperäisen suomalaisen kulttuurin ohentumisen syynä, kun taas nuorsuomalaiset katsoivat suomalaisen ja ruotsalaisen kulttuurin synteesin epäonnistuneen. Siten vanhasuomalaiset halusivat tehdä pesäeron länsimaiseen kulttuuriin ja perustaa Suomen kulttuurielämän suomalaisen heimon hengen kehitykseen. Korkeakulttuurisen eliitin vääristävästä vaikutuksesta oli päästävä eroon, mikä tarkoitti, että sekä rahvaan että sivistyneistön oli luotava uusi perusta sivistykselleen. Vastaavasti nuorsuomalaiset katsoivat länsimaisen sivistyksen nostaneen suomalaiset luonnontilasta: todellisen kulttuurin merkinä ei ollut kansanomaisuus, vaan kunniantunto ja humaniteetti. Tällaisen tradition kehittyminen kuitenkin oli pitkän ja vaikean prosessin tulos nuorsuomalaisten mukaan. Siksi oli koetettava ratkaista ongelma, jonka muodosti kehittymätön suomalainen kansankulttuuri. Molemmat osapuolet olivat kuitenkin samaa mieltä siitä, että ajan kulttuuri oli tulos alkuperäisen suomalaisen ja länsimaisen kulttuurin sekoittumisesta. Polttavin kysymys vain oli, tulisiko korkea- vai kansankulttuurista kansallisen sivistyksen pohja.¹³¹

Aiheen keskeisyyden takia on tarpeen tutkia, millä tavoin sivistys ja kansallinen toiminta tulivat esille elämäkerroissa. Ilkka Liikasen mukaan Kansanvalistusseuran kalenterista tehtiin tietoisesti

---

130 Kokko 2008, 298–299.

131 Kokko 2008, 297–298, 300–301, 304–307.

yhteiskunnallisen kasvatuksen väline, millä tavoin jo E.G. Palmén oli kalenteria kuvaillut.¹³² Näin ollen on perusteltua tutkia elämäkertoja sivistyksen näkökulmasta eli hahmottaen, miten fennomaaneille kansallisen olemassaolon ja edistymisen pohjana oleva sivistys tuli ilmi. Samalla tavoin on hyödyllistä tarkastella, miten sivistykselliset tai kansalliset näkökulmat tulivat esille Työväen kalenterissa: sosialismi aatteena oli kansainvälinen, mutta Suomen kontekstissa myös paikallinen ja valtakunnallinen. Kansallisen tason ohella sivistys nimittäin oli tarpeellista jokaisen ihmisen henkilökohtaiselle kehitykselle: tämä individualistinen näkemys tuli voimakkaasti esille Työväen kalenterissa, jossa sivistys liittyi etenkin yksittäisen työläisen ja yleisemmin työväestön vapautumiseen tietämättömyydestä ja siten sorron ikeestä. Sivistyksellä olikin molemmissa kalentereissa emansipatorinen luonne: yhtäältä se vapautti suomalaiset alhaisen kansan asemasta, toisaalta taas teki aiemmin sorretun työväestön yhdenvertaiseksi entisten sortajiensa kanssa.

Mielenkiintoisena, joskin vähän käsiteltynä teemana Kansanvalistusseuran kalenterissa voidaan nähdä isänmaallisuus. Isänmaallisuudella en tarkoita suomalaisuuden korostamista tai nostamista muiden etnisten ryhmien yläpuolelle, vaan ylpeyttä suomalaisuudesta ja suomalaisiksi ymmärretyistä asioista sekä suomalaisten yhteiskunnallisen ja poliittisen aseman parantamista. Tarpeen on kuitenkin tarkastella, mitä isänmaallisuudella itse asiassa tarkoitettiin ennen Suomen itsenäistymistä eli mitä kohtaan isänmaallisuus kohdistui ja mitä tarkoitti olla isänmaallinen.

4.1 Välttämätön, mutta vaativa sivistys

K.J. Karjalainen kuvasi Mathias Alexander Castrénin elämäkerrassa suomalaisen sivistyksen tarinan olevan orjantappurainen tie, jonka kulkijat olivat joutuneet kestävänsä monenlaisia vastoinkäymisiä. Castrénia siteeraten Karjalainen totesikin, että tie tietoon oli raskas kuin hiekka-aavikko. Näin oli ollut etenkin henkisillä aloilla, joilla vain harvat olivat saavuttaneet kestäviä tuloksia ja vielä harvemmat saaneet nimeä kotimaassa, saati sitten ulkomailla. Esimerkkeiksi tällaisista henkilöistä Karjalainen nosti Lönnrotin, Snellmanin ja Castrénin, joita yhdisti epäsuotuisissa olosuhteissa työskentely. Kuten luvussa 3.2 tuli esille, oli ainoastaan velvollisuudentunto kansaa kohtaan saanut Castrénin jatkamaan työtään useista vastoinkäymisistä huolimatta.¹³³ Suomalaisten sivistymispyrkimyksillä kuitenkin oli pitkä menneisyys, sillä Alpo Noposen mukaan sivistystyön alku sijoittui jo ankaran keisari Nikolai I:n hallintokaudelle eli vuosille 1825–1855. Noponen arvioi kuitenkin tämän sivistystyön olleen vähempiarvoista kuin myöhemmän, sillä kyse oli ensinnäkin uskonnollispainotteises-

---

132 Liikanen 1989, 133.

133 Karjalainen 1912, 17, 19–20.

ta ja toisekseen sen aikaista taantumuksellista hallitusvaltaa lujittaneesta työstä. Noponen pitikin sen sijaan kansansivistystyön alkuna keisari Aleksanteri II:n vuonna 1856 antamaa määräystä mieltä, miten kansansivistystyötä voitaisiin tehdä koulujen kautta. Kansanvalistus oli Noposen mukaan pienen Suomen kansan elinehto: toisaalta se edesauttoi kansan vaurastumista, toisaalta taas suojeli sisäiseltä turmelukselta. Uno Cygnaeus olikin Noposen mukaan vaikuttanut merkittävimmin suomalaisen sivistyksen leviämiseen ja kehittymiseen. Cygnaeus nimittäin oli Noposen mukaan kokemustensa perusteella tullut siihen tulokseen, että kansan sivistäminen – ja siten herättäminen itsetietoisuuteen – oli olennaista ja välttämätöntä. Noponen kuvasi, miten Cygnaeuksen tavoitteena oli ollut kansakoulujärjestelmän kautta levittää sivistystä – ”ihmisyyden iloa” – ja kohottaa alemmat kansankerrokset ihmisarvoon. Kansan pelastuminen ja menestyminen ankarassa maailmassa vaati Cygnaeuksen mukaan ei ainoastaan muutaman eliitin edustajan sivistyneisyyttä, vaan koko kansan sivistystä.¹³⁴ Valfrid Vasenius olikin jo vuoden 1904 kalenterissa ilmestyneessä Runebergin elämäkerrassa todennut, mitä enemmän jokainen yksittäinen ihminen sivistyi, sitä lujemmin liittyivät ihmiset toimimaan yhdessä isänmaan hyväksi. Myös Vasenius painotti sivistyksen merkitystä Suomen asian ajamisessa, sillä Suomessa oli ymmärretty valtiollisesti vaihtoehtojen olleen vähissä.¹³⁵

Kaikkien sivistymistä painottavasta näkemyksestä huolimatta elämäkerroissa tuli esille, että ero sivistyneistön ja kansan välillä oli jopa kasvanut sitten 1800-luvun puolivälin. N. Oka totesi Agathon Meurmanin elämäkerrassa, että aikanaan suomalaisuuden johtomiehet olivat olleet kansanomaisempia kuin silloiset. Asian laita oli näin, vaikka Okan mukaan kansanvallan ulkoinen kehitys olikin ollut heikkoa aiemmin.¹³⁶ Maila Talvio puolestaan nosti Ida Aalbergin suomalaisen sivistyksen loistavaksi esimerkiksi. Talvio totesi Aalbergin elämäntehtävän olevan jakaa rikkautta karuun maailmaan ja viedä ulkomaille viestiä oman sivistyksensä luovasta kansasta. Aalbergin verraton lahjakkuus oli Talviosta todiste siitä, että Suomen nuorena kansassa oli piileviä ihmeellisiä voimia: Talvio kertoi Aalbergin kerrassaan lumonneen vanhojen sivistyskansojen edustajat. Aalbergin koko olemassaolo ja elämäntyö oli Talvion mukaan todiste sivistyksen voitosta Suomessa, vieläpä aikana, jolloin suomalaisuuden herätys oli vasta tulossa ja sen esitaistelijat raivasivat tietään syrjäisiin torppiin. Aalbergin kaltainen taiteilija syntyi Talviosta ainoastaan vuosisataisen sivistystyön jälkeen, mikä teki Aalbergista entistä erityisemmän. Talvio korosti vielä kirjoittamansa elämäkerran lopuksi, että Aalbergista suomalaisten tulisi imeä voimaa kansallisen tehtävänsä toteuttamiseen, sillä Aalberg oli merkki sivistyksen tulevista, kukoistavista vuosisadoista.¹³⁷

---

134 Noponen 1909, 154, 156, 158–160.

135 Vasenius 1903, 78.

136 Oka 1909, 81.

137 Talvio 1911, 110, 124.

Jos sivistys oli ollut tie kansalliseen menestykseen useassa Kansanvalistusseuran elämäkerrassa, oli Työväen kalenterissa näkökulma luokkalähtöinen. Sen sijaan, että sivistys olisi ainoastaan kansan menestyksen turvana, nähtiin se yhteiskunnallista tasa-arvoisuutta luovana tekijänä. Nimimerkki Ma. kuvasi virolaisen vuokratalonpojan Bernhard Laipmanin elämää ja kohtaloa vuoden 1909 kalenterissa ja painotti sivistyksen vapauttavaa roolia. Laipman oli Ma.:n mukaan oppinut talonpoika, minkä ansiosta hän oli alueen vuokratalonpoikien edustaja kokouksissa ja sanomalehdistössä. Oppineisuutensa ja aktiivisuutensa takia hänestä kuitenkin tuli silmätikku pääasiassa saksalaisen yläluokan silmissä, sillä Laipmanin oli mahdollista argumentoida alueen vuokratalonpoikien puolesta ja osoittaa epäkohdat, joita heidän vuokrasopimuksissaan ja kohtelussaan oli. Ma.:n mukaan yläluokka tahtoi pitää maarahvaan tyhmyyden kahleissa, siis estää sen sivistymisen, jotta eliitti voisi nylkeä oppimattomia vuokratalonpoikia miten tahtoi.¹³⁸ Hilja Pärssinen puolestaan esitti Uno Cygnaeuksen elämäkerrassa henkisellä työllä voivan olla sekä hyödyllisiä että haitallisia vaikutuksia työväelle: monenlainen sivistystyö tuotti hänen mielestään pelkkää orjuutta, mutta sen sijaan sorretut vapauttavaa sivistystä oli pidettävä arvossa. Pärssinen näki kansansivistystyön olevan juuri jälkimmäistä laadultaan: kansan sivistäminen tarkoitti hänen mielestään kansan aseistamista tiedolla. Tiedon avulla kansa saattoi taistella sortoa vastaan, sillä samaa tietoa olisi voitu käyttää myös orjuuttamiseen. Cygnaeuksen kansakoululaitos oli Pärssisestä mainio, koska se ei tähdännyt ainoastaan uskonnolliseen tietoon ja osaamiseen, vaan kokonaisvaltaiseen elämään valmistamiseen.¹³⁹

Kansanvalistusseuran kalenterissa kansanvalistus- ja sivistystyön vertaaminen kamppailuun olemassaolosta ja selviytymisestä kuvastaa hyvin fennomaanien suhtautumista sivistykseen. Kielikuvat orjantappuraisesta tiestä ja tiedon hiekka-aavikosta korostivat, miten tärkeää työtä fennomaanit ja Kansanvalistusseura oli tekemässä, mutta myös, miten haastavaa se oli. Kansalliset herättäjät olivat siten olleet ihmisinä erityislaatuisia ja esimerkillisiä, sillä he olivat kestäneet monenlaisia vastoin käymisiä, mutta niistä huolimatta onnistuneet tehtävissään. M.A. Castrén itse totesi, että jokaisen on valittava joko oma tai yhteinen etu ajaakseen. Kansansivistystyöhön antautuneet olivat siten tehneet jopa tuskallisen valinnan, mutta pitkällä aikavälillä arvokkaampia tuloksia kantavan. Castrénin elämäkerrassa kävi ilmi, että sivistyksen levittäminen ja kansan opettaminen ei välttämättä ollut kaikkien asia, vaan se vaati asialleen omistautuneita henkilöitä. Vasta näiden esimerkkiä seuraamalla oli mahdollista tehdä sivistyksestä kaikkien suomalaisten omaisuutta. Sivistys ei Castrénin – tai muidenkaan – elämäkerrassa ollut annettua, vaan ankaran työn tulos. Vaikka Castrénia ei suoranaisesti luonnehdittu isänmaalliseksi, oletettiin hänen olleen velvollinen kansalleen ja omistautunut

---

138 Ma. 1908, 101–103.

139 Pärssinen 1910, 152, 156.

yhteiselle edulle: kansallinen etu ajoi siten yksityisen edelle. On kuitenkin huomionarvoista, että velvollisuus ei välttämättä ulottunut kaikkiin, vaikka se olikin ihanteellinen luonteenpiirre: ainoastaan harvat jaksoivat kantaa tämän taakan. Velvollisuus ei myöskään kohdistunut niinkään Suomeen, vaan suomalaisiin: kansan parhaimmisto oli siten velvollinen nostamaan myös sivistymättömän kansan sivistystä. Tämä voidaan nähdä osoitukseksi isänmaallisuudesta: velvollisuuden kohde ei voinut olla valtio tällaisen instituution loistaessa poissaolollaan, mutta kuten historiassakin, voitiin huomio kohdistaa kansaan valtion sijaan. Velvollisuudentunto oli siten tärkeä osa kansallisuus-aatetta, jonka mukaan jokaisen oli asetettava kansallinen velvollisuus omien oikeuksiensa ja velvollisuuksiensa edelle.¹⁴⁰

Suomalaisella kansansivistystyöllä oli jo 1900-luvun alussa yli puolen vuosisadan mittainen historia, mutta sitäkin tärkeämpää oli, mihin tavoitteisiin sivistyksellä ja sivistystyöllä oli pyritty. Sivistyksen nähtiin suojelevan ristiriidoilta, yhdistävän kansan ja tuottavan vaurautta. Alpo Noposen tekemässä Cygnaeuksen elämäkerrassa tuli myös ilmi, että kaikenlainen kansansivistys ei ollut oikeaa: Nikolai I:n aikainen valistus erotettiin taantumukselliseksi ja harhautuneeksi, kun taas Aleksanteri II:n valtakaudella alkanut, fennomaaninen kansanvalistustyö oli oikeita asioita ajavaa. On siten nähtävissä, että fennomaaneille oli olemassa yksi ainoa oikea sivistys, jonka kautta oli mahdollista saavuttaa heidän asettamansa päämäärät. Muunlaiset sivistyspyrinnöt saattoivat sen sijaan olla harhaoppisia: tässä mielessä onkin mielenkiintoista peilata Kansanvalistusseuran ja Työväen kalentereita toisiinsa, sillä kansanvalistuksen arvo tunnustettiin molemmin puolin. Sivistys näytti takaavan fennomaaneille niin henkisen kuin materiaalisen menestyksen, sillä niin vahvoja asioita sivistykseen liitettiin. Voisi jopa sanoa sivistyksen saaneen moraalisen ulottuvuuden Noposen todetessa, että sivistys nosti syrjäseutujen suomalaisten ihmisarvoa. Sivistyksen katsottiin siten olevan osa ihmisarvoista elämää ja ilman sitä elävät olivat epäsuotuisassa asemassa. Sivistys ylensi alhaiset ja toi näin kansan yhteen: sivistys näyttäytyi Noposen kirjoituksessa ylhäältä alas suuntautuvana toimintana. Kuitenkin N. Oka totesi kirjoittamassaan elämäkerrassa, että aiemmin suomalaiset sivistäjät ja suomalaisuuden puolestapuhujat olivat olleet kansanomaisempia kuin 1900-luvun alussa. Tämä voidaan tulkita yhtäältä kansanvalistuksen alkuaikojen romantisoimiseksi, mutta toisaalta 1800-luvun lopulla suomalainen sivistyselämä oli tullut hyvin pitkälle organisoituneeksi. 1800-luvun alun ja puolivälin sivistäjät puolestaan olivat lähtöisin pääasiassa köyhistä tai keskiluokkaisista kodeista, eikä heidän toimintaympäristönään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa lukuun ottamatta ollut samalla tavoin yhdistyksiä kuin 1900-luvun alussa. Yhtä lailla Okan kommentti voidaan nähdä osoitukseksi suomalaismielisen kansanvalistusliikkeen erottumisesta työtätekevästä kansasta:

---

140 Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 32.

suomalaisuuden johtomiehet eivät siten edustaneet kansan alimpia osia, vaan pientä ja rajattua sivistyneistöä.

Kalentereissa esitetty näkemys sivistyksestä voidaan kytkeä laajemmin fennomaanien käsitykseen sivistyksestä kansan olemassaolon oikeuttavana tekijänä: sivistynyttä, ihmisarvoista kansaa ei ollut mahdollista pyyhkiä maailmankartalta niin helposti kuin sivistymätöntä. Maila Talvion esitys Ida Aalbergista osaltaan pyrki perustelemaan Kansanvalistusseuran kalenterin lukijoille, minkä takia suomalaiset olivat sivistyskansa ja miten he voisivat tällaisena kehittyä vastaisuudessaakin. Huomionarvoista on Aalbergin näkeminen aivan erityisenä, jopa ihmeenomaisena sivistyksen valontuojana, joka on syntynyt pimeään Pohjolaan Suomeen, jolla ei ole vuosisataista sivistyshistoriaa. Näin nuori Suomen kansa esitettiin sivistyksellisesti elinvoimaisena ja luomiskykyisenä kansakuntana – kaiken todisteena oli Aalbergin taiteellinen lahjakkuus. Samasta lahjakkuudesta tuli Talvion mukaan saada voimaa tulevaisuudessa, jotta suomalaiset pääsisivät nauttimaan autuaista sivistyksen vuosisadoista. Sivistys oli Talvion kirjoituksessa yhtä korkeakulttuurin kanssa: taiteellisuus ja lahjakkuus olivat merkkejä sivistyksestä. Kansallinen tehtävä – suomalaisten elinehtojen ja menestyksen turvaaminen – ja sivistys kulkivat käsi kädessä. Mielenkiintoinen piirre elämäkerrassa oli myös, että Suomesta ja suomalaisista oli Talvion mukaan tarpeen viedä viestiä muille kansoille, minkä tehtävän juuri Aalberg oli täyttänyt. Suomalaisten sivistyminen sinänsä ei vielä riittänyt Talviolle, vaan tämä sivistys oli osoitettava muille kansoille.

Kansan sisäiseen jakautumiseen sivistys liittyi Työväen kalenterin Bernhard Laipmania käsittelevässä elämäkerrassa. Tässäkin tapauksessa sivistyksellä oli ylentävä vaikutus, mutta sen sijaan, että kyseessä olisi ollut pelkkä ihmisarvon nostaminen, mahdollisti sivistys sortoa vastaan taistelemisen. Kansanvalistusseuran kalenterissa implisiittisesti esille tullut käsitys keski- ja yläluokan sivistystehtävästä kumottiin Laipmanin elämäkerrassa: ”herrat” eivät tavallista kansaa tahtoneet sivistää, sillä tietämättömyyden takia ihmisiä oli mahdollista kohdella liki orjina. Ylhäältä alas suuntautuva, keskiluokkainen sivistys ei palvellut tavallisen kansan parasta, jos tällaista sivistystä oli edes olemassa. Sen sijaan tavallisen kansan sisäinen sivistystyö ja työväenliikkeiden tarjoama valistus olivat luonteeltaan emansipoivaa ja tähtäsivät sorron poistamiseen. Poikkeuksellisenä voidaan pitää Uno Cygnaeusta, joka esitettiin Hilja Pärssisen kirjoittamassa elämäkerrassa ajamassa myös työväestön oikeuksia mahdollistamalla kaikille ei-uskonnollisen koulutuksen. Cygnaeuskin kamppaili häntä kauhistuttavan kansan tietämättömyyden kanssa ja tasa-arvoisen koulutusajattelunsa ansiosta sai arvostusta myös Työväen kalenterissa: juuri kansakouluissa kaikkien yhteiskuntaluokkien lapset saivat opetusta, vaikka järjestelmä oli kaukana täydellisestä Pärssisen mukaan. Kansan tasapuolisessa si-

vistämisessä piili mahdollisuus tasoittaa eroja, joita suomalaisessa yhteiskunnassa Työväen kalenterin ja sosiaalidemokraattien mukaan oli. Sivistykselle tuli siten monta tulkintaa: toisaalta uskottiin, että sivistys suojelee kansaa ulkoisilta ja sisäisiltä uhilta – muun muassa sosialismilta –, mutta toisaalta sosialismi sosiaalidemokraattisessa muodossaan ja sivistys nähtiin täysin yhteensopivina. Kansanvalistustyö itsessään oli sekä ylentävää että emansipoivaa, mutta ilmeistä oli, että Kansanvalistusseuran ja Työväen kalenterin sivistys ja kansanvalistustyö eivät käyneet yksi yhteen. Voidaankin todeta, että Suomessa oli olemassa ainakin kaksi erilaista kansanvalistustyön suuntausta ja toteuttavaa tahoja.

4.2 Runouden ja kirjallisuuden avulla kohti kansallista heräämistä

Nationalismin retoriikan kannalta eräs keskeisimpiä ajatuksia on ollut kansallinen herääminen: kansan on oletettu nukahtaneen ja siten kadottaneen kansallisen itsetietoisuutensa. Tästä olotilasta kansan voivat havahduttaa ainoastaan kansalliset herättäjät, joista aineistoni merkittävin esimerkki on Snellman, fennomanian filosofinen kehittelijä. Kansallinen herääminen ei kuitenkaan rajoittunut ainoastaan Suomea koskeväksi prosessiksi, vaan yhtä lailla Kansanvalistusseuran kalenterissa tarkasteltiin kahta virolaista kansallista herättäjää, Friedrich Reinhold Kreutzwaldia ja Jakob Hurtia. Vaikka kansallisen heräämisen ajatus on sittemmin kyseenalaistettu ja problematisoitu nationalismitutkimuksessa, oli puhe kansallisesta heräämisestä hyvin tyypillistä fennomaanien parissa. Näin ollen on mielenkiintoista tarkastella, miten kansallisten herättäjien elämää ja toimintaa kuvataan, siis millainen narratiivi heidän elämistään rakennetaan.

Poliittisista syistä kansallinen herääminen ei alkuvaiheissaan Suomessa liittynyt valtion rakentamiseen: tällainen ajatus oli vasta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun perua, kun Suomi alettiin nähdä jopa Venäjältä erillisenä valtiona, joka oli saanut tämän aseman vuoden 1809 Porvoon maapäivillä. Koska poliittista toimintaa rajoitti venäläinen hallinto, liittyi kansallinen herääminen tiiviisti kulttuuriin ja kieleen. Kirjallinen kulttuuri nousikin sekä 1800-luvulla että myöhemmin Kansanvalistusseuran kalentereissa merkittäväksi kansallisen heräämisen ja itsetietoisuuden luonnin välineeksi. Ainoastaan omatoiminen, sivistystä harrastava suomalainen nähtiin kansallisesti heränneeksi: samalla tietämättömyys tai välinpitämättömyys leimautuivat huonoiksi ominaisuuksiksi.¹⁴¹ Kalenterielämäkerroissa etenkin virolaisten osalla tärkeään asemaan nousi kansanrunous, joka todisti virolaisten – ja Suomessa suomalaisten – suuresta menneisyydestä ja merkittävästä sivistysvarannosta. Näin ollen kamppailu sivistyksestä esitettiin kansanrunouden keräämisen ja julkaisun kautta: suuret kansalliset

---

141 Mäkinen 1997, 354–355.

eepokset, kuten *Kalevala* ja sen virolainen vastine *Kalevipoeg* nousivat arvoon arvaamattomaan.

Kansanrunoudella ei kuitenkaan ollut aina näin merkittävää asemaa Valfrid Vaseniuksen mukaan: hän nimittäin totesi, ettei kansanrunoutta ollut 1800-luvun alkupuolella käsitetty Suomen sivistyselämän pohjaksi. Runeberg kuitenkin oli jo vuonna 1835, Lönnrotin julkaistua vasta muutamia koelmia kansanrunoista, ymmärtänyt, miten suuri vaikutus kansanrunoudella voisikaan olla. J.L. Runebergin runot olivatkin ruotsinkielisestä ulkomuodostaan huolimatta Vaseniuksen mukaan kuin kansanrunoutta: ne koskettivat suomalaista luonnetta, sillä ne olivat saaneet vaikutteita suomalaisesta luonnosta ja elämäntavoista. Vasenius esitti Runebergin jopa kansan omatuntona: tämän tosiseikan havaitsisivat Vaseniuksen mukaan kaikki Runebergin runouteen tutustuvat. Runeberg oli Vaseniuksen mukaan oppinut tuntemaan suomalaisen kansan kokonaisuudessaan, minkä takia hän pystyi puhuttelemaan suomalaisia niin hyvin. Runebergin ruotsinkielisyydellä ei Vaseniukselle ollut merkitystä, sillä hän kuvasi Runebergin aina katsoneen Suomen isänmaakseen ja maallisten pyrintöjensä keskuksiksi. ”Ei epäilystäkään, etteikö olisi alusta alkaen rakastanut maataan”, totesi Vasenius Runebergin isänmaallisuudesta.¹⁴²

Suomenlahden toisella puolen Friedrich Reinhold Kreutzwald oli kansanrunojen pariin tekemälleen työllä luonut Virolle ja virolaisille kunniakkaan menneisyyden: *Kalevipoeg* näet osoitti nimi-merkki K.K.:sta virolaisten polveutuvan muinaisesta sankarikansasta. *Kalevipoeg* ei ollut ainoastaan kirjallisen kulttuurin taidonnäyte, vaan myös välikappale virolaisten kansainvälisen aseman kohottamiseen. *Kalevipoegilla* virolaiset olivat saaneet nimeä maailmalla, ja pitkään alistetussa asemassa olleiden virolaisten omanarvontunto oli parantunut. *Kalevipoeg* oli K.K.:sta kannustanut virolaisia säilyttämään kansanperinnettään ja innoittanut virolaisia monipuoliseen kansalliseen toimintaan. Kaikista näistä loisteliaista saavutuksista huolimatta K.K. näki *Kalevipoegin* kuitenkin ensisijassa runomuodon saaneiden kansantarinoiden kokoelmaksi: varsinaiset virolaiset runot oli *Kalevipoegissa* harvassa. Tämä tarkoitti *Kalevipoegin* olevan vähemmän kansanomaisen kuin *Kalevalan* ja siten myös vähempiarvoinen: *Kalevipoegin* ja Viron kansan välille ei K.K.:n mukaan muodostunut vastaavaa sidettä kuin *Kalevalan* ja suomalaisten. *Kalevalan* vertaista teosta ei Viron säilyneestä kansanrunoudesta olisi ollut K.K.:sta mahdollista laatia: tämä ei tietenkään vähentänyt *Kalevipoegin* merkitystä Viron kansallisessa heräämisessä.¹⁴³

Vuoden 1908 kalenterissa *Kalevipoegin* merkitys Viron kansallismielisen liikkeen kannalta konkre-

---

142 Vasenius 1903, 76, 78.

143 K.K. 1904, 128–130.

tisoitui, kun nimimerkki K.K. esitteli Jakob Hurtin. Hurtin elämän erääksi käännekohdaksi oli K.K.:n mukaan muodostunut, kun hän oli lukenut Kreutzwaldin *Kalevipoegin* ja herännyt kansalliseen tietoisuuteen. Hurt oli kuitenkin jo aiemmin ollut kiinnostunut omasta kansasta ja kielestä, mutta hänen uransa kannalta tämä kiinnostuneisuus ei ollut ollut pelkästään positiivinen asia. Myös Hurt kunnostautui kansanrunojen kerääjänä ja K.K. esitti hänet Viron sivistymispyrintöjen johtajana: kirjakielen aseman parantaminen ja kansanrunouden sekä kansanperinteen parempi tuntemus olivat hänen tavoitteitaan. Vaikka Hurt oli syrjäytetty asemastaan Eesti kirjameeste seltsin johtajana, arvioi K.K. Hurtin vaikutuksen näkyvän vielä pitkään Viron elämässä. Kuten luvussa 3.1 esille tuli, olivat sekä Kreutzwald että Hurt hyvin vaatimattomista oloista lähtöisin: K.K.:sta olikin hienoa, että Virossa rahvaasta nousi ihmisiä ajamaan kansallista asiaa, vaikka varsinaista, Suomessa Snellmanin aikaansaamaan kansalliseen heräämiseen vertautuvaa herätystä ei ollut koskaan tullut. Kyse oli K.K.:n esityksen mukaan Viron kansan omaehtoisesta ja -tahtoisesta sivistymisestä. K.K. luonnehtikin kansallisuuden tunnetta luonnonvaistoksi, joka kyllä voidaan tukahduttaa, mutta joka silti aina nousee pinnalle. Kyse oli erittäin elinvoimaisesta tunteesta ja liikkeestä, mikä osaltaan selitti, kuinka Viron kansan oli mahdollista herätä itsetietoisuuteen oltuaan pitkään vieraiden valtojen alaisena.¹⁴⁴

E.G. Palménin vuoden 1906 kalenteriin kirjoittama elämäkerta Johan Vilhelm Snellmanista sai suuntansa jo ensi riveillä, kun Palmén nimitti Snellmanin suomalaisen kansan henkiseksi päälliköksi. Oleelliseksi Snellmanin työväliseksi Palmén nosti sanomalehdet, joiden kautta Snellman oli käynyt laajaa keskustelua ja tuonut julki näkökulmiaan ja ajatuksiaan. Erityisesti Snellmanin perustama Saima määrittyi merkittäväksi julkaisuksi, vaikka sillä ei Palménin mukaan juuri arvoa ollut Suomen ulkopuolella: Suomessa sen vaikutus kuitenkin oli valtava, sillä Palménista se kerrassaan toi suomenkielisen väestön valoon ja valtiolliseen toimintaan. Palmén esitti Snellmanin lehtiin kätkeytyneen niiden vaatimattomasta ulkoasusta huolimatta seuraavan miespolven syntysanojen. Snellmanin ura ei kuitenkaan ollut yhtä voittokulkua, sillä hänen ajatuksensa ja ohjelmansa olivat liian vaativia – jopa fennomaaneille. Tämä johtui Palménin mukaan siitä, että Snellman vaati tekoja pelkkien sanojen sijaan. Snellmanin ajatukset kohtasivatkin paljon vastustusta, vaikka jälkikäteen suomalaiset olivatkin Palménin mukaan tajunneet Snellmanin aatteiden olevan parhaat: ne olivat kansallisia ja vapautta edistäviä kaikin puolin. Palmén totesi myös Snellmanin kaltaisen lujatahtoisin johtajan olleen tarpeellinen Suomen kansalle, joka oli pitkään ollut ulkoisten olojen sortama ja uinunut kansallista unta. Snellman, jos kuka, oli herättänyt suomalaiset vuosisataisesta unestaan:

---

144 K.K. 1907, 63–66, 68.

havahtuminen itsetietoisuuteen vuorostaan oli kansan olemassaolon takeena.¹⁴⁵

Kansanrunouden ja sanomalehtien ohella kalentereissa huomioitiin lyhyesti myös kehittymässä oleva suomalainen kaunokirjallisuus. Tällä saralla Juhani Aho oli Wolter Kilven mukaan eräs esimerkki suomalaisen sivistyksen edistäjästä, sillä kansankirjoillaan Aho ei ollut ainoastaan luonut suomalaisille historiaa, vaan myös tehnyt suomen kielestä kansan sielunliikkeiden peilin. Aleksis Kiven ohella Aho oli muokannut rahvaanomaisena pidetystä suomesta varsinaisen sivistys- ja taidekielen, jota oli mahdollista käyttää ruotsin sijaan. Ahon vaikutus suomeen oli Kilvestä tuntuva, sillä hänen mukaansa Aho oli tehnyt suomesta kuulakkaan ja notkeasti sointuvan ajatusten tulkinnan kielen.¹⁴⁶

J.L. Runebergin elämäkerran perustana oli hänen luomansa kansallisromanttinen näkemys suomalaisista ja heidän luonteestaan sekä tulevaisuudestaan. Vasenius nosti suurimmaksi ongelmaksi sen, että suomalaiset eivät enää näyttäneet vastaavan Runebergin luomaa kuvaa. Lisäksi elämäkerrassa keskityttiin siihen, mihin suomalainen sivistyselämä pohjautui ja mikä oli ruotsinkielisen Runebergin osuus tässä suomalaisuuteen heräämisessä. *Hirvenhiihtäjien* ja *Vänrikki Stoolin tarinoiden* kautta Runeberg oli luonut ihannoidun näkemyksen suomalaisuudesta, joten on ymmärrettävää, että tämän pohjalta Vasenius katsoi Runebergin jopa kansan omatunnoksi: Runeberg oli teoksissaan laskeutunut moraalisen pohjan kaikille suomalaisille ja yleisemmin suomalaisuudelle. Runebergin ruotsinkielisyys ei sinänsä muodostanut ongelmaa, sillä tämän ei katsottu olevan ongelma isänmaallisuuden kannalta: Runeberg oli jo runojensa kautta osoittanut olevansa erittäin isänmaallinen ja pitävänä juuri Suomea isänmaanaan ja toiminta-alueenaan. Siten Vasenius otti kantaa kielikysymykseen, joka oli kärjistänyt vastakkainasettelua suomen ja ruotsin välillä. Kieli ei siis määrännyt ihmisen uskollisuutta, vaan hänen tekonsa. Runeberg sidottiin osaksi perisuomalaiseksi ymmärrettyä perinnettä rinnastamalla hänen runonsa kansanrunouteen, joka katsottiin suomalaisen sivistyksen pohjaksi, todisteeksi ja varmentajaksi. Näin ei kuitenkaan aluksi ollut Vaseniuksen mukaan, mutta hän näki suomalaisten jo pian Porvoon maapäivien jälkeen ymmärtäneen Suomen vaihtoehtojen olleen valtiollisesti rajalliset. Innostus suomalaisuuteen kanavoitui siten sivistyksen kautta, ja erityisesti kansanrunoudella oli tässä merkittävä osa.

Kansanrunousteeman parissa jatkettiin Kansanvalistusseuran kalenterissa Friedrich Reinhold Kreutzwaldin elämäkerrassa. *Kalevipoegin* kokoaminen rinnastui tekona Elias Lönnrotin keräämään *Kalevalaan* ja sille annettiin olennainen asema virolaisen sivistystaiston ja -elämän pontimena. Vi-

---

145 Palmén 1905, 25–27, 29–30, 33.

146 Kilpi 1910, 115.

rolaisten kansallinen itsetunto liitettiin suoraan *Kalevipoegin* julkaisemiseen: olihan *Kalevipoegin* kaltainen kansalliseepos sellainen perinneaarre, jota ei monilla vanhoilla sivistyskansoillakaan ollut hallussaan. *Kalevipoegista* tehty arvio ei kuitenkaan ollut virolaisten kannalta kovin mairitteleva, sillä K.K. määritteli sen vähemmän kansanomaisemmaksi kuin *Kalevalan*. *Kalevalan* runot olivat nimittäin K.K.:n mukaan todellisia vanhoja runoja eivätkä vain myöhemmin runomuodon saaneita kansantarinoita. Suomalaisilla oli siten kansalliseepoksensa sisältöön suurempi ja kestävämpi side, koska *Kalevalan* runot sisälsivät K.K.:n tulkinnan mukaan luotettavampaa tietoa. On mielenkiintoista, miten virolaisten sivistyselämän kehittymistä oli Kansanvalistusseuran kalenterissa seurattu kiinnostuneena aina sen ensimmäisistä numeroista lähtien.¹⁴⁷ Jokaisessa elämäkerrassa oli kuitenkin tuotu esille, miten suomalaiset olivat auttaneet pientä ja sorrettua Viron kansaa tukemalla näiden sivistäjiä ja julkaisemalla erilaisia kansallisia teoksia. Kreutzwaldin elämäkerta jatkoi tässä mielessä samaa perinnettä, sillä virolaisten suurista ansioista huolimatta suomalainen *Kalevala* arvioitiin yksioikoisesti arvokkaammaksi kuin virolainen vastineensa. Kansojen kilpailussa samaan heimoon kuuluviksi katsotuilla kansoilla oli siten välillään side, mutta tämä ei tarkoittanut, ettei kilpailua olisi ollut myös näiden kansojen välillä. Elämäkertoista välittyy tarve korostaa suomalaisten itsetuntoa painottamalla suomalaisen sivistyselämän alkuperäisyyttä ja oikeellisuutta. Vaikka Maila Talvio korosti myöhemmin Ida Aalbergin todistavan suomalaisten olevan sivistyskansa, ei suomalaisten sivistyksellinen itsetunto näyttänyt olevan vahva vielä 1900-luvun alkuvuosina.

Jakob Hurtin elämäkerrassa puolestaan tuli esille, että siinä missä kansallinen toiminta oli arvostettua, ei se välttämättä tehnyt hyvää urakehitykselle. Kansallismielisyys nimittäin saattoi samaistua vallankumouksellisuuteen ja massojen kanssa flirttailuun, jota venäläinen hallinto ja Virossa saksalainen yläluokka ei katsonut hyvällä. Hurt joutuikin tämän takia hankaluuksiin uransa alkuaikoina, kun taas myöhemmin kansallisen liikkeen sisäiset mielipide-erot johtivat Hurtin syrjäyttämiseen hänen toimistaan. Samalla lailla vastoinikäymisiä olivat kokeneet J.V. Snellman ja Yrjö Koskinen, jotka kansallismielisten aatteidensa ja kirjoitustensa takia olivat leimautuneet liki vaarallisiksi separatisteiksi ja kansankiihottajiksi sekä suomalaisen että venäläisen hallinnon silmissä.¹⁴⁸ Täysin yhteensopiva K.K.:n kirjoittama elämäkerta ei kuitenkaan ollut tutkimuskirjallisuudessa esille tulleiden fennomaanien näkemysten kanssa. K.K. nimittäin kertoi Viron rahvaan parista nousevan itsestään merkkimiehiä kansallista heräämistä toteuttamaan – siis ilman aiempaa kansallista heräämistä. Suomessa kansallinen herääminen laskettiin puolestaan pitkälti Snellmanin ja vähemmissä määrin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Lönnrotin ansioksi. Fennomaanit katsoivatkin, että jotta tietämä-

---

147 Virolaisista julkaistiin elämäkertoja vuosien 1883, 1887 ja 1891 Kansanvalistusseuran kalentereissa.

148 Liikanen 1995, 90–94, 100.

tön kansa voisi sivistyä, täytyisi sillä olla kansallisia herättäjiä, jotka ensin opettavat kansaa sivistymään: vasta sen jälkeen kansasta – nimenomaan tavallisesta kansasta, ei sivistyneistöstä – voisi itsestään nousta kansallisia herättäjiä ja vaikuttajia.¹⁴⁹ Kansallisuustunne esitettiin elämäkerrassa erilaisten kanavien kautta ihmisten tietoisuuteen toistuvasti nousevana voimana. Luonnonvaistoon vertautuva kansallisuustunne oli siten ihmisille tyypillinen piirre, joka ei millään tavoin ollut ihmisten synnyttämä. Vaikka kansallisuustunne voitiinkin tukahduttaa K.K.:n mukaan, ei se silti kuollut: tunne kytisi aina pinnan alla, valmiina pulpahtamaan esille sopivan tilaisuuden tullen. K.K.:n käsitys luonnonvoimaisesta kansallisuustunteesta olikin selkeän primordialistinen. Ihmisten katsottiin siten järjestyvän luonnollisesti kansoihin, joiden jäsenet tunsivat kuuluvansa yhteen. Mitä nämä yhdistävät tekijät sitten olivat, sitä ei tuotu esille.

Vaikka kansanrunous olikin tärkeä teema Kansanvalistusseuran kalenterissa, oli myös sanomalehtityö nostettu esille muun muassa J.V Snellmanin elämäkerrassa. Snellman nähtiin E.G. Palménin laatimassa elämäkerrassa selkeästi eräänä merkittävimmistä, ellei merkittävimpänä suomalaisena. Fennomanian ja kansallisen heräämisen filosofian muotoilija oli vaikuttanut aikansa keskusteluun etenkin Saima-lehtensä kautta: huomionarvoista onkin, että Saima lopetettiin vaarallisena lehtenä, mikä on osoitus Snellmanin ajattelulle annetusta arvosta. Snellmanin radikaalius on ilmeistä hänen lausuntojensa perusteella: Hän nimittäin vaati irtiotta vallitsevasta järjestelmästä, jotta kansallisella toiminnalla olisi kasvumahdollisuus. Siksi olikin tärkeää arvostella aina sekä vallitsevia oloja että viranomaisten toimia.¹⁵⁰ Snellmanin suureksi ansioksi ja isänmaallisuuden osoitukseksi katsottiin, miten hän oli päättänyt pysyä Suomessa siitakin huolimatta, että häntä ei synnyinmaassaan välttämättä arvostettu edes fennomaanien keskuudessa. Tämä johtui Palménin mukaan hänen haastavasta kansallisesta ohjelmasta, joka oli hegeliläisen kansanhenkijattelun värittämä. Jo ylioppilasvuosinaan Snellman oli korostanut tekoja pelkkien sanojen sijaan, joten Snellman oli vaativa kannattajiensa ja vaarallinen vastustajiensa mielestä. Fennomaanien suhtautuminen Snellmaniin olikin kaksijakoista, sillä fennomaaneissa oli sekä poliittisesti neutraaleja vanhan koulukunnan fennomaaneja että poliittisesti aktiivisempia jungfennomaaneja Yrjö Koskinen johdossaan. Niinpä Snellman joutui kahnauksiin ajaessaan parhaaksi katsomaansa – ja myös Palménin oikeimmaksi arvottamaa – linjaa: esimerkiksi jungfennomaanien kannattamaan kansa- ja oppikouluverkoston laajentamiseen Snellman suhtautui varauksella. Vaikka Snellman puhuikin suomalaisten sivistymisen puolesta, ei hän suhtautunut varauksetta toimintaan, jossa tavalliselle kansalle annettiin liikaa valtaa: tähän nähtiin esimerkiksi jungfennomaanien sortuvan, kun he ajoivat sivistystoimintaa, joka ylittäisi säätyrajat.

---

149 Ahtiainen & Tervonen 1996, 36.

150 Liikanen 1995, 99.

Vastakkain kävivät edelleen Ruotsiin kiinnittyneet vanhan linjan fennomaanit, jotka kannattivat sivistystä ja myöntöväisyyssinjaisset jungfennomaanit, joille suomenmielisyys oli myös poliittinen asia.¹⁵¹ Snellmaniin liittyvistä mielipide-eroista huolimatta Palmén näki Snellmanissa Suomen kansan pelastajan: Snellmanin vaikutus suomalaisuusaatteen kehitykseen oli ollut valtava ja hänen edustamansa hyveet osoittautuisivat vielä suomalaisille hyödyllisiksi ja tarpeellisiksi. Lujatahtoinen nerojohtaja, jollaiseksi Palmén Snellmanin kuvasi, oli herättänyt suomalaiset itsetietoisuuteen aikana, jolloin suomalaiset olivat tällaista henkistä ja aatteellista heräämistä kipeimmin kaivanneet.

Sivistys oli kansanvalistajien yhteydessä liittynyt niin kansanrunouteen kuin sanomalehtiinkin, mutta Wolter Kilpi nosti esille itse kielen, jolla kirjallisuutta tuotettiin. Juhani Aho oli Kilven mukaan Aleksis Kiven ohella eniten vaikuttanut suomen kielen kehittymiseen varsinaiseksi sivistyskieleksi. Suomen kielen asema oli tärkeä kysymys kielikiistassa, josta oli käyty keskustelua sitten vuoden 1809. Nostamalla suomi ruotsin rinnalle vastaavaksi sivistyskieleksi suomalaisten vaadetta sivistyskansan asemasta voitiin perustella paremmin: oma kieli oli yksi olennainen, joskaan ei välttämätön ehto kansakunnan synnylle.¹⁵² Kielen ja kirjallisuuden painottaminen oli luonnollista Kansanvalistusseuralle, jonka yhtenä tavoitteena oli julkaista kansantajuista kirjallisuutta mahdollisimman monien luettavaksi. Aho oli fennomaaneille merkittävä jo teostensa aiheiden kautta, mutta myös, koska hän oli ensimmäisiä suomeksi kirjoittaneita ammattikirjailijoita. Aho vaikutti siis omalla alallaan suomalaisen kulttuurin syntyyn ja vahvistumiseen ja oli näin osa fennomaanien sivistymiskamppailua.

4.3 Suomi, isien maa

Isänmaallisuus käsitteenä on jo tullut esille tämän tutkielman yhteydessä. Niissä yhteyksissä isänmaallisuus on yhdistetty kansanvalistuksen eteen tehtyyn työhön, mutta myös henkilön taustaan: Runebergin tapauksessa hänen ruotsinkielisyytensä sai Valfrid Vaseniuksen korostamaan, miten isänmaallinen Runeberg kuitenkin oli ollut. Isänmaallisuus liittyi siten suomalaisuuteen, mutta kysymys on, mikä oli isänmaallisten tunteiden kohde. Isänmaallisuus kansallisvaltioiden aikakaudella kohdistuu tyypillisesti henkilön omaan synnyinmaahan, mutta entä aikana, jolloin esimerkiksi Suomen valtiota ei ollut olemassa. Castrénin elämäkerrasta lukija sai vihjeen isänmaallisuuden kohdistumisesta kansaan, mutta kalenterien tarkempi analysointi on tarpeen, jotta voitaisiin selvittää, oliko isänmaallisten tunteiden ensisijainen kohde Suomen kansa.

---

151 Liikanen 1995, 114, 128.

152 Anderson 2007, 83, 86, 89; Hobsbawm 1991, 5–6, 58.

Vuoden 1911 kalenterissa Eino Kalima esitteli lukijoilleen erään arvostetuimmista suomalaisista kirjailijoista, Arvid Järnefeltin, joka oli Kaliman mukaan jo ylioppilasvuosinaan innostunut suomalaisuudesta. Kansallinen palo oli kuitenkin asettunut ja Järnefelt oli omaksunut kirjailijan roolin, mutta täysin nuoruuden aatteistaan Järnefelt ei kuitenkaan ollut päästänyt irti. Maanviljelyn ohessa kirjojaan kirjoittanut Järnefelt kuvasi teoksessaan *Isänmaa* nuorten ylioppilaiden lupauksia isänmaalle: Kalima kuitenkin painotti, että Järnefelt ei ollut hyökkäävä tai kansallissoviniisti omassa tai kuvaamassaan isänmaallisuudessa. Isänmaallisuus Järnefeltille tarkoitti Kaliman mukaan syvää kiintymystä kotiseutuun ja sitä asuttavaan kansaan. Kaliman Suomen aatteellisimmaksi kaunokirjailijaksi nimittämän Järnefeltin teoksissa maaseutu kontrastoitui kaupungin kanssa: kotiseutu oli turvallinen ja isänmaallisuuteen sytyttävä paikka, kun taas kaupungit ja kosmopoliittisuus identifioituvat vaarallisiksi ja turmiollisiksi asioiksi. Kalima mainitsi Leo Tolstoin Järnefeltin henkiseksi isäksi, mikä selittää kristinuskon korostuneisuuden Järnefeltin myöhemmässä tuotannossa – isänmaallisuuden kustannuksella. Järnefelt ottikin myöhemmin Kaliman mukaan hyvin suoranaisesti kantaa yhteiskunnallisiin oloihin. Suomen torppareiden keuhkojen elinolojen innoittamana Järnefelt vaati valtaa pitäviä puuttumaan tilanteeseen ja lopettamaan työtätekevän kansan hyväksikäytön.¹⁵³

Isänmaallisuus nousi yhtä lailla esille A.E. Nordenskiöldin elämäkerrassa. Maan pojaksi nimitetyn Nordenskiöldin kerrottiin omaksuneen uuden isänmaan Ruotsista, kun hänen alkuperäisen isänmaansa Suomen ovet olivat sulkeutuneet hänelle. Tästä vaihdoksesta huolimatta Nordenskiöldin kuvattiin aina pysyneen uskollisena Suomelle: se oli hänen synnyinmaansa, jota hän ei koskaan olisi vapaaehtoisesti hylännyt. Suomi määrittyi kaikesta huolimatta Nordenskiöldin ainoaksi oikeaksi isänmaaksi: kirjoittaja E. Ht. nimittäin toivoo, että Nordenskiöldin kuoleman jälkeen hänen kirjastonsa voitaisiin saada entisen isänmaan haltuun, kuten Nordenskiöld oli halunnut.¹⁵⁴ Kun Suomi oli Nordenskiöldille entinen isänmaa, oli se sen sijaan Fredrik Paciukselle uusi. Suomen musiikin isäksi nimitetty ulkomaalainen Pacius nimittäin omistautui nimimerkki E.K.:n mukaan kokonaan Suomelle. Koko sydämellensä Pacius oli kiintynyt Suomeen ja omaksui sen uudeksi isänmaakseen, totesi E.K..¹⁵⁵

Arvid Järnefeltin elämäkerran hallitsevia teemoja olivat Järnefeltin pohdinnat ja teokset isänmaallisuudesta sekä tolstoilainen vaikutus hänen työssään. Etenkin edellinen sai harvinaisen paljon sivutiilaa, sillä suoranaisesti isänmaallisuutta ei Kansanvalistusseuran kalentereissa käsitelty kuin muutamien kohdin. Järnefeltistä tehtyä esitystä voidaan tulkita mielenkiintoisesti fennomaanien ajatus-

153 Kalima 1910, 266–268, 271, 273–274.

154 E.Ht. 1902, 94, 102.

155 E.K. 1908, 173.

maailmaa vasten, sillä siinä tuli esille muutamia heille tyypillisiä piirteitä: kiintymys kotiseutuun – tai maaseutuun – ja sen kansaan, uskontomyönteisyys sekä isänmaallisuuden rauhallisuus. Isänmaallisuus ei ollut Järnefeltin yhteydessä niinkään valtioon, sen hallintoon tai hallitsijaan kohdistuvaa: sen sijaan oma synnyin- ja asuinseutu määritteli alueellisesti isänmaallisuutta. Tätäkin oleellisempaa oli kuitenkin isänmaallisuuden suuntautuminen kansaan. Tämän suhteen Järnefeltistä rakennettu narratiivi muistutti sekä Snellmanin että Castrénin elämäkertojen käsitystä isänmaallisuudesta, sillä yhtä lailla niissäkin tärkeimmäksi nousi kansa, jota kohtaan isänmaalliset velvollisuudet suuntautuivat. Sen mitä edellä olen kirjoittanut kansan primaarisuudesta suhteessa valtioon pätee Järnefeltin kohdallakin, mutta Järnefeltin elämäkerrassa esitettiin pieni lisäys isänmaallisuuden luonteeseen. Järnefelt ei nimittäin hahmottanut isänmaallisuutta hyökkäävänä: kyse ei ollut kansallissovinnista tai suuruuden kaipuusta, vaan rauhaisasta ja harmonisesta yhteydestä maahan ja sitä asuttavaan kansaan. Tässä mielessä isänmaallisuus, jota Kansanvalistusseurassa kuvattiin, ei ollut kiihkoisänmaallisuutta, joksi isänmaallisuus leimautui muun muassa Max Liebermanin elämäkerrassa vuoden 1913 kalenterissa.¹⁵⁶

Huomattava piirre Järnefeltin elämäkerrassa oli, miten siinä otettiin kantaa kosmopoliittisuuteen eli yleismaailmallisuuteen. Tämä oli Järnefeltin teoksissa esitetty Kaliman mukaan vaarallisena aatteenä, joka asetettiin vastakkain kotiseuturakkauden kanssa. Omista kokemuksistaan ammentanut Järnefelt oli kuvannut, miten ensin kotiseutuunsa ja sitten isänmaallisuuteen tympääntynyt ylioppilas oli antautunut kosmopoliittisuudelle, joka oli hänestä vaikuttanut ainoalta oikealta vaihtoehdolta. Uusi aate ei kuitenkaan suinkaan ollut tuonut onnea mukanaan, vaan kodittomana ja yksinäisenä saapui ylioppilas maailmalta kotiseudulleen, joka otti hänet avosylin vastaan ja sai isänmaallisuuden kipinän leimahtamaan. Universaali ajatus kuulumisesta yhteen, samat arvot jakavaan ihmiskuntaan sai siten väistyä oman synnyinmaan ja kotiseudun tieltä, sillä ainoastaan se oli ”oikeampaa.” Kaliman näkemyksen mukaan Järnefelt läheni Tolstoin kosmopolitismia säteilevän lämpöisen kotiseudun ja isänmaanrakkauden kuvauksillaan.¹⁵⁷ Järnefeltin voidaan katsoa istuvan hyvin fennomaaniseen aatemaailmaan, jossa talonpoikainen elämä ja maaseutu olivat korkeimpia ja ihailluimpia arvoja ja asioita. Ihminen kuului ensikädessä vain yhteen viiteryhmään, tässä tapauksessa Suomen kansaan, ja ainoastaan kotimaansa hellässä huomassa saattoi hän löytää todellisen onnellisuuden ja hellän isänmaanrakkauden tunteen. Kalima ei ollut niinkään innostunut Järnefeltin myöhemmistä teoksista, joissa tolstoilainen vaikutus näkyi hänestä voimakkaammin: kristillisvaikutteinen kosmopolitismi oli Kalimasta huonompi ja hatarampi näkemys kuin Järnefeltin isänmaallisuus. Tolstoin aja-

---

156 Hausenstein 1912, 92.

157 Kalima 1910, 267–268.

tukset Kalima näkikin pelkästään vastaukseksi venäläiselle patriotismille.¹⁵⁸ Näin elämäkertaan tulivat venäläiskansalliset tunteet, mutta huomautus jäi pelkkään kertaan. Järnefeltin kuvaus isänmaallisuudesta nosti esiin myös seikan, jota ei aineistossani aiemmin ollut tuotu esille. Siinä missä velvollisuudentunteen kansaa kohtaan ja isänmaallisuuden nähtiin olevan pysyviä ominaisuuksia esimerkiksi Snellmanin ja Castrénin elämäkertoissa, näytti Järnefelt, miten aatteen palo saattaa hiljentyä tai kokonaan sammua. Kyse ei Järnefeltille ollut siten ikuisesta asiasta, vaan ihmisen valinnasta.

Fennomaanien käsitystä isänmaallisuudesta voidaan edelleen lähestyä sekä A.E. Nordenskiöldin että Fredrik Paciuksen elämäkertojen kautta. Maanpakoon ajatun Nordenskiöldin kuvattiin omaksuneen uudeksi isänmaakseen Ruotsin, sillä Ruotsi mahdollisti hänen tutkimusmatkansa ja tarjosi hänen tieteelliselle uralleen etenemismahdollisuuksia. Vaikka Nordenskiöld tekikin elämäntyönsä Ruotsissa ja purjehti sen lipun alla kuuluisasti koillisväylää pitkin Euroopasta Aasian puolelle, painotti E. Ht. Nordenskiöldin kuitenkin aina pysyneen sydämessään Suomelle uskollisena. Kaikki Nordenskiöldin saavutukset tuottivat kirjoittajasta Suomelle kunniaa, olihan Suomi synnyttänyt niin mainion miehen kuin Nordenskiöld. Nordenskiöldin lähtö Suomesta ei ollut ollut vapaaehtoinen, joten isänmaanvaihto ei ollut hänen oma valintansa. Tästä syystä kirjoittajan tekstistä saikin kuvan, että vaikka Nordenskiöld oli hyväksynyt Ruotsin isänmaakseen, oli tämä hyväksyntä lähinnä pinnallista: synnyinmaa Suomi oli ja pysyi kaikesta huolimatta Nordenskiöldin oikeana isänmaana. Elämäkerrassa katsottiin siten, että ihmisen siteet alkuperäiseen synnyinmaahansa ovat vahvat, jopa ikuiset. Rakkaus omaa maata ja kansaa kohtaan kesti ankaratkin vastoinkäymiset, senkin, että synnyinmaa oikeastaan hylkäsi lapsensa. Tästä huolimatta isänmaan vaihto, ainakin pintapuolin, näytti mahdolliselta jo Nordenskiöldin elämäkerran perusteella.

Vahvistusta tämä näkökulma sai Fredrik Paciuksen tapauksesta, jossa säveltäjän kerrottiin omistautuneen täysin Suomelle ja Suomen musiikkielämän kehitykselle. Kiintymys Suomeen oli ollut niin vankka, että Paciuksen kerrottiin omaksuneen Suomen uudeksi isänmaakseen. Tässä tapauksessa kyse oli Paciuksen omakohtaisesta valinnasta: Pacius oli oleskellut Tukholmassa, mutta kirjoittajan mukaan Ruotsi ei ollut tyydyttänyt Paciusta. Sen sijaan Suomessa Paciuksen oli mahdollista hyödyntää luovuuttaan ja tutustuttuaan muun muassa Topeliukseen Pacius oli jäänyt Suomeen. Tosin on muistettava, että hampurilaisen Paciuksen syntyessä vuonna 1809 ei yhtenäistä Saksan valtiota ollut vielä olemassa, joten isänmaallisuuden ei ollut mahdollista kohdistua valtioon. Sen sijaan Paciuksen olisi ollut mahdollista kokea suomalaisten tapaan isänmaallisuuden tunteita saksalaista kansaa kohtaan: näin asian laita saattoi ollakin, sillä Suomi oli nimenomaan uusi isänmaa Paciukselle. Kuiten-

---

158 Kalima 1910, 268.

kaan elämäkerrassa ei viitattu Paciuksen millään tavalla kaivanneen takaisin Hampuriin tai olleen kuitenkin pohjimmiltaan saksalainen.

Nordenskiöldin ja Paciuksen isänmaallisuudesta kalenterissa tehtyjä päätelmiä voidaan myös käsitellä hyötynäkökulman kautta. Koska Nordenskiöld oli tehnyt elämäntyönsä Ruotsissa, oli fennomaaneille tarpeen korostaa, miten suomalainen kansa oli synnyttänyt näin taitavan tutkijan ja millä tavoin tämä kyseinen henkilö aina viime kädessä kaihosi takaisin synnyinmaahansa. Selittämällä Nordenskiöldin menestys suomalaisuudella, kuten luvussa 3.2 tuli esille, sidottiin Nordenskiöld erottamattomasti Suomeen. Kertomalla Nordenskiöldin viimeisestä toiveesta saada kirjastonsa Suomeen osoitettiin myös, miten Nordenskiöld sisimmässään todella oli kaivannut takaisin Suomeen. Paciuksen kohdalla voitiin puolestaan tuoda julki, miten Pacius oli valinnut juuri Suomen, johon hän sittemmin oli kiintynyt syvästi. Ruotsi ja Suomi, Tukholma ja Helsinki, asetettiin elämäkerrassa vastakkain: Tukholma ei ollut tarjonnut Paciukselle sitä, mitä hän oli tahtonut, mutta Helsinki sen sijaan oli. Paciuksen vaikutus suomalaisen klassisen musiikin syntyyn oli kiistaton, joten oli ymmärrettävää painottaa Paciuksen kokeneen Suomen isänmaakseen. Näennäisesti näyttäisikin siltä, että sekä Nordenskiöld että Pacius olivat isänmaallisuudessaan samalla tasolla: ensimmäinen sen aina sydämessään pitäneenä, toinen sen avosylin omaksuneena. Kuitenkin Paciuksen elämäkerta loppui sanoihin, jotka saattoivat Paciuksen integroitumisen Suomeen mielenkiintoiseen valoon, siitäkin huolimatta, että hän todella saattoi kokea Suomen isänmaakseen. Nimittäin kirjoittaja E.K. totei, ettei Pacius edustanut aitosuomalaista säveltaidetta ja että ”täydellinen juopa erottaa sen [kansallisen taiteen] aikaisemmasta musikaalisesta kehityskaudestamme, jonka pääedustaja juuri Pacius on ja jolloin täällä kyllä paljon harjoitettiin musiikkia, mutta ei uneksittukaan aitosuomalaisesta säveltaiteesta.”¹⁵⁹ Paciuksen ei siten katsottu luoneen tai edustaneen todella suomalaista musiikkia, vaan hän kuitenkin toi musiikkinsa ulkomailta: näin siitäkin huolimatta, että hän sävelsi muun muassa Maamme-laulun. Paciuskaan ei siten päässyt eroon syntyperästään: vaikka hän saattoi omaksua Suomen isänmaakseen, ei hänestä vielä tullut yksioikoisesti suomalaista.

Fennomaanien kansakäsityksestä saa elämäkertojen kautta käsityksen, joskin rajoitetun: onhan kyse kuitenkin ainoastaan 13 elämäkerrasta. On silti nähtävissä, että syntyperä oli fennomaaneille olennainen päätettäessä, kuka nähtiin suomalaisena ja kuka ei. Mielenkiintoisesti fennomaanit ajoivat kuitenkin samaan aikaan yhteiskunnassa ajatusta kyvykkyyden ja sivistyksen merkityksestä urakehityksen määrääjänä sääty-yhteiskunnan syntyperän ja säädyn sijaan. Kansallisuus ja yhteiskunnallinen asema on kuitenkin erotettava toisistaan. Kansan ja sen mikä tekee ihmisestä johonkin kan-

---

159 E.K. 1908, 176. Kirjoitusasu alkuperäinen.

saan kuuluvan määrittely on vaikeaa: kuten edellä on tullut esille, on nationalismitutkimuksenkin piirissä monia eroavia käsityksiä, joille kaikille voidaan löytää perusteluja. Elämäkertojen kautta on kuitenkin nähtävissä, että suomalaisiksi luettiin kaikki, jotka olivat Suomen alueella syntyneet. Tämän alueen tarkka määrittely tietenkin oli hankalaa Suomen kuuluessa Venäjään, mutta päalinjoissaan seurattiin Venäjän Suomen suuruhtinaskuntaan lukemia alueita. Suomessa käydystä kielitais-
tosta huolimatta – tai juuri siksi – kalentereissa ei otettu kantaa, vaikuttiko kieli suomalaisuuteen eli siihen, olivatko pelkästään suomenkieliset suomalaisen kansaan kuuluvia. Ruotsinkielisyys ei ollut ainakaan Runebergin tapauksessa este hänen isänmaallisuudelleen ja merkittävyydelleen runoilijana. Isänmaallisuus ja kansaan kuuluminen eivät myöskään välttämättä kulkeneet käsi kädessä: isänmaan ihminen saattoi vaihtaa, mutta sydämessään ihminen kuului syntyperänsä mukaan aina johonkin kansaan, jolle hänen uskollisuutensa viime kädessä kuului. Niinpä Nordenskiöld pysyi suomalaisena, vaikka vaihtoi isänmaataan, kun taas Paciukselta ei suomalaista tullut siitäkään huolimatta, että hän omaksui Suomen isänmaakseen.

Vaikka isänmaallisuus hahmotettiin Kansanvalistusseuran kalenterissa ensisijassa suurmiesten kautta, ei isänmaallisuutta määritelty pelkästään heidän toimintansa ja ajattelunsa kautta. E.G. Palmén Snellmanista kirjoittaessaan missään vaiheessa leimannut Snellmanin vastustajia epäisänmaallisiksi, vaikka hän ankarin sanoin suomikin Snellmania vastustanutta kansaa. Päinvastoin Snellmanin myöntöväisyyslinjaa vastustaneet radikaalit olivat Palménista yhtä lailla isänmaanystäviä.¹⁶⁰ Palménin toteamus voidaan nähdä jopa kädenojennukseksi vanhasuomalaista politiikkaa vastustaville ryhmille: vaikka heidän toiminta- ja ajattelutapansa saattoivat olla erilaisia, oli heidän tavoitteensa yhteinen. Viime kädessä ainoastaan Suomen paras määritti, mikä oli isänmaallista ja mikä ei.

5. SUOMALAISEN POLIITTISEN ELÄMÄN POLTEPISTEITÄ

Kolmas suuri näkökulma kalentereihin suomalaisten kuvauksen, sivistyksen ja kansallisen toiminnan ohella on poliittinen toiminta. Sivistystä ja kansallista toimintaa koskevat teemat on mahdollista lukea politiikan alle, olihan kyse todellakin poliittisiksi luokiteltavista kysymyksistä. Olen kuitenkin sisällyttänyt kaiken kansalliseksi luokiteltavan poliittisen toiminnan edelliseen lukuun 4. Poliitiikka, jota seuraavaksi käsittelen, viittaa siis kaikkeen siihen poliittiseen toimintaan, jonka suoranaisten tavoitte ei liittynyt kansalliseen projektiin: tarkastelussa ovat siten esimerkiksi työväen asema, Suomen asema Venäjän osana sekä suomalainen koulutuspolitiikka. Työväen kysymys oli tietenkin

---

160 Palmén 1905, 27.

Työväen kalenterissa tärkein, sillä 1900-luvun alun Suomessa oli lukuisia yhteiskunnallisia epäkoh-
tia, joihin elämäkertoissakin tartuttiin. Etenkin työtätekevän väestön ja köyhälistön oikeudet sekä ti-
lattomien asema nousivat esille elämäkertojen kautta. Toisaalta elämäkertoissa esiteltiin sosiaalide-
mokratian kehittymiseen vaikuttaneita henkilöitä ja tuotiin siten suomalaisille lukijoille esille so-
siaalidemokratian aatteelliset perusteet ja hyviksi nähdyt toimintatavat. Työväen kysymyksen lisäksi
politiikka liittyi siihen, millä keinoin suomalaisessa poliittisessa elämässä tulisi toimia niin sisä-
kuin ulkopoliittikankin osalta. Sisäpolitiikassa kyse oli etenkin kansan sivistyksestä ja yhteiskunnal-
listen uudistusten läpivientitavasta. Sisäpolitiikka kuitenkin liittyi erottamattomasti niin sanottuun
ulkopoliittikkaan, siis Suomen suhteisiin Venäjään. Sanan ulkopoliittikka käyttäminen on väärin siinä
mielessä, että Suomi oli Venäjän autonominen osa: Suomella sinänsä ei voinut olla omaa ulkopoli-
tiikkaa ja suhteita muihin maihin. Kuitenkin elämäkertoissa niin Kansanvalistusseuran kuin Työ-
väen kalenterissakin puhuttiin Suomen suhteista Venäjään tavalla, joka muistutti kahden valtion vä-
listä kanssakäymistä. Tässä mielessä autonomisen Suomen suurruhtinaskunnan oli hoidettava ulko-
politiikkansa, siis suhteensa Venäjään.

5.1 Työväenkysymys ja -vastaus

Työväen kalenterissa ylivoimaisesti käsiteltyin aihe oli työväestön asema: jokaisessa kalenterissa il-
mestyneessä elämäkerrassa otettiin kantaa työväestön sen aikaisiin yhteiskunnallisiin oloihin ja esi-
tettiin ratkaisuehdotuksia, miten kyseisiä oloja voisi parantaa. Kyse ei kuitenkaan ollut pelkästään
yhteiskunnallisesta kommentoinnista, vaan myös aatteellisesta valistuksesta ja kasvatuksesta. Sosia-
lismi oli Suomessa hyvin nuori aate 1900-luvun alussa eikä Työväen kalenterin lukijakunnalla vält-
tämättä ollut merkittävästi tietoa sosialismin historiasta ja kehityksestä. Työväen kalenterin elämä-
kerrat keskittyivätkin muihin kuin suomalaisiin ihmisiin: sosiaalidemokratia ja sosialismi aatteena
perustuivat Suomessa pitkälti Saksasta omaksuttuihin ajatuksiin. Sosialismin esittely ei kuitenkaan
rajoittunut pelkästään aatteen teoreetikoihin, vaan sosialismia ja työväen asemaa analysoitiin myös
kulttuurin kautta: erityisesti maalaustaide erotettiin tärkeäksi ideologiseksi ilmaisuvälineeksi. Koska
suomalainen hallinto ja sivistyneistö suhtautuivat sosialisteihin varauksellisesti etenkin vuoden
1905 suurlakon synnyttämien jännitteiden takia, saattoi taide olla oiva väline yhteiskunnallisten on-
gelmiin ja kehityskulkujen analysointiin sekä keino tuoda esille sosiaalidemokraattiselle aatteelle
tärkeitä asioita.

Varsin selkeästi tuotiin Jozef Israelsin elämäkerrassa esille, keiden elämään sosiaalidemokratiakin
halusi vaikuttaa. Kalastajaväestön elämän ilojen ja surujen kuvaajana kunnostautunut Israels välitti

liiallisen tunteilun kirjoittajan mukaan teoksissaan ja kuvasi yksinkertaisesti, mutta vaikuttavasti köyhän kansan elämää. Kirjoittajan mukaan Israelsin elämäntyö muuttui ”ihastuttavaksi hymniksi, työn ja yhteiskunnan pienten ja halveksittujen ylistykseksi.” Tämän takia Israelsin muisto tulisikin kirjoittajasta säilymään kansojen historiassa vielä pitkään.¹⁶¹ Ranskassa vaikuttanut taiteilija Steinlen oli kuvannut maalauksissaan niin kurjia ihmiskohtaloita, että hänen haastattelijansa oli ollut pakotettu kysymään, perustuivatko ne todellisuuteen. Steinlenin kerrottiin vastanneen naiiville haastattelijalle, että mikä muu kuin moraalinen rappio voisikaan olla hänen kuvaamiensa nuorten tyttöjen kohtalo, kun heidän vanhempansa olivat niin köyhiä ja työn rasittamia. Lapset joutuivat siten kärsimään vanhempien raataessa pienellä palkalla: Steinlen piti selvänä, että asiantilasta seurasi ainoastaan siveettömyyttä, sillä se oli helppo tapa ansaita rahaa. Steinlenin mukaan maailma ei mennyt kuten sen piti, ja tähän maailman tiehen taiteilija tahtoi töillään vaikuttaa: Steinlen esitettiinkin loppukaneetissa apostolimaisena maailman mullistajana.¹⁶² Walter Cranen elämäkerrassa puolestaan Yrjö Hirn totesi, että usein on kuviteltu, etteivät taiteen ja esteettisen sivistyksen edustajat suosiolla käsittelee yritystä parantaa työtätekevän väestön asemaa. Oli jopa ajateltu, että henkisen työn tekijät ja sosialistit olisivat toistensa vihollisia. Hirnin mukaan näin ei kuitenkaan ollut, vaan Walter Cranen esimerkki Iso-Britanniasta osoitti, miten taide voi palvella myös sosiaalipoliittisia tavoitteita. Hirn jatkoi siteeraamalla tunnettua taidekriitikko John Ruskinia, joka oli todennut yhteiskunnallisten vääryyksien köyhdyttävän taidetta. Ruskinin mukaan henkinen sivistys itse asiassa riippui ihmisarvoisten olojen varmistamisesta kaikille, joten oli perusteltua nähdä sosialismi ja taide toisiaan tukevin liittolaisina. Hirnin mukaan Crane oli saavuttanut laajaa suosiota aatteellisilla ja symbolisilla teoksillaan: vakaumuksellisena sosialistina Crane olikin tehnyt valtavasti töitä aatteen levittämiseksi taiteen kautta.¹⁶³

Samalla tavoin todettiin taiteen ja yhteiskunnallisten olojen suhteesta Wilhelm Hausensteinin kirjoittamassa Max Liebermanin elämäkerrassa. Maalauksista muiden inhimillisten asioiden tapaan sai vaikutteita yhteiskuntamuodosta: tämän perusteella itämainen taide oli absolutistista, kreikkalainen porvarillista, läntisen keskiajan taide säädyllistä ja feodaalista, kun taas teollistuneessa yhteiskunnassa taide oli jälleen porvarillista. 1900-luvun alkua puolestaan Hausenstein kuvasi työväen vapautumisen ajaksi, joten oli luonnollista, että taiteesta tulisi sosialistista. Uudella taiteella oli jo monia edustajia, mutta eräs vaikutusvaltaisimmista oli elämäkerran mukaan Max Lieberman, maalauksitaiteen vallankumouksellinen. Hausenstein epäili Liebermanin juutalaisuuden vaikuttaneen siihen, että hän oli kääntynyt juutalaisia syrjivää porvarillisuutta vastaan ja tullut radikaalin taiteen

161 Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1912, 34–35.

162 Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1910, 156, 158, 160–161.

163 Hirn 1910, 144–146.

kannattajaksi: Lieberman oli alusta lähtien ollut Hausensteinin mukaan realisti, joka inhosi onttoa taidetta. Taiteellinen realismi eli elämän kuvaaminen sellaisena kuin se taiteilijalle aukeni oli Hausensteinista erottamattomissa sosialismista yhteiskunnallisena ja poliittisena liikkeenä: realistinen maalari ei voinut olla muuta kuin myötätuntoinen sosialisteille. Tavallisen kansan, myös köyhälistön, kuvaaminen oli Liebermanin suuri tehtävä, mutta eläminen tavallisen kansan parissa varmisti, että hän oli herkkä epäkohdille yhteiskunnassa. Hausenstein jatkoi toteamalla, että Liebermanin taiteen suurin arvo on siinä, että hän kuvaa työväen oloja kaunistelematta ja vaikenematta: nämä kaksi asiaa ovat pahasta niin taiteessa kuin politiikassakin Hausensteinin mukaan. Vaikka Lieberman ei tunnustuksellinen sosialisti ollutkaan, oli hänen taiteensa Hausensteinin silmissä nerokas ilmaisukeino. Tietäen tai tietämättään Lieberman oli aikansa suuren aatteen palveluksessa.¹⁶⁴

Samaa linjaa Wilhelm Hausenstein jatkoi vuoden 1914 kalenterissa ilmestyneessä Honoré Daumierin elämäkerrassa: jokaisen taiteilijan on otettava Hausensteinin mukaan osaa aikansa suuriin tapahtumiin ja omistettava ajattelunsa ja toimintansa valtaville ilmiöille. Suurimmat tapahtumat olivat Hausensteinin mukaan valtiollisia ja hänestä jokaisen ihmisen täytyi olla valtiomies. Piikikkäänä pilakuvataiteilijana Daumier irvaili aikansa Ranskan hallitsijoita, minkä ansiosta Daumier joutui istumaan myös vankilassa. Daumier otti vastaan iloisena vuoden 1848 vallankumoukset, vaikka Hausensteinin mukaan ei ollut selvää, oliko Daumier osallistunut katutaisteluihin. Pilakuvillaan Daumier taisteli sosialismin puolesta ja kuvasi usein köyhälistöä piirroksissaan, mutta ei koskaan kuitenkaan tehnyt pilaa työläisistä. Daumierin kohtalona kuitenkin oli kuolla tuntemattomana, siitäkin huolimatta, että hänelle oli sittemmin annettu tunnustusta ja hän oli niin innokkaasti ajanut sosialismin aatetta.¹⁶⁵ Brittiläinen Frederick Watts esitettiin Aino Malmbergin laatimassa elämäkerrassa erikoisena taiteilijana, sillä hän ei tahtonut yhdestäkään taulustaan voittoa. Watts nimittäin halusi teostensa olevan kaikkien nähtävillä. Varakkaiden suosijoidensa ansiosta Watts saattoi maalata kuten tahtoi: taide taiteen takia oli kuitenkin Wattsille vastenmielistä. Watts maalasi Malmbergin mukaan, koska hänellä oli ihmisille sanottavaa: hän ei maalannut esineitä, vaan aatteita. Taide oli Wattsille väline aatteen esittämiseen: Watts ei omasta mielestään ollut pelkkä maalari, vaan myös filosofi ja saarnaaja. Wattsin taide oli kantaa ottavaa ja brittiläisen yläluokan suosiossa, mikä oli Malmbergista kummallista, sillä ihailijat olivat hänestä kovin kaukana Wattsin ajatusmaailmasta. Wattsille kolmasti tarjottu baronetin arvo oli Malmbergin mukaan suuri loukkaus, joka vain todisti, miten äärettömän vähän brittiläinen eliitti ymmärsi Wattsin tarkoitusta. Watts lahjoitti jo eläessään tärkeimmät

---

164 Hausenstein 1912, 89–90, 92, 95–96, 98.

165 Hausenstein 1913, 65–66, 71, 74, 78–80.

teoksensa julkisyhteisölle kaikkien nähtäville ja tarjoutui Malmbergin mukaan maalaamaan ilmaiseksi suuren maalaussarjan aseman seinälle.¹⁶⁶

Vaikka maalaustaide sai pääosan Työväen kalenterissa, ilmestyi vuoden 1909 kalenterissa O. Braunin kirjoittama venäläisen kirjailijan Leonid Andrejevin elämäkerta. Braun käsitteli Andrejevia pääasiassa runoilijana, jonka maailmankuva oli hyvin synkeä. Kohtalo riepotti ihmistä ja aiheutti hänelle tuskaa ja kärsimystä Andrejevin runoissa: vain harvoin vilkahti elämän autuas ja onnellinen puoli ihmiselle, muutoin hän joutui rämpimään nälkäisenä. Braun nimittikin Andrejevia maailman murhenäytelmän runoilijaksi: Andrejev menetti välillä uskonsa ihmiskuntaan ja näki ihmiselämän mielettömänä. Kuitenkaan Andrejev ei tahtonut hyväksyä tätä absurdiutta, vaan halusi löytää siihen ratkaisun. Andrejev näki Braunin mukaan suurimman ongelman raa'assa vallassa, joka orjuuttaa ja sortaa ihmiskuntaa.¹⁶⁷ Andrejevin elämäkerrassa kaikuivat samanlaiset äänenpainot, joita tuli esille samassa kalenterissa ilmestyneessä Bernhard Laipmanin elämäkerrassa. Epäkohtia vastaan taistelemaan noussut Laipman joutui kärsimään, kun paikallinen saksalainen yläluokka kutsui kasakat ja sotavoimat rauhoittamaan Ma.:n mukaan kuviteltua kapinaa. Yläluokka pastoria myöten oli kaikin keinoin yrittänyt selittää vallitsevat epäkohdat oikeaksi, Jumalan määräämäksi elämäntavaksi: kaikki vastustus leimautui synniksi ja kiihotukseksi kansannousuun. Laipman säästyi sotilaiden väkivallalta, mutta johtohahmona joutui kärsimään raipparangaistuksen. Laipman ei kuitenkaan myöntynyt ja sanoutunut irti kannastaan, vaan tahtoi mieluummin tulla ammutuksi. Ma. kuvaa, miten viiden lapsen isä vielä teloituspaikalla huusi katsojille ”Toverit! Eläköön vapaus!”: näin hän riisti yläluokalta voiton, sillä nämä leimautuivat murhaajiksi. Laipmanista tuli Ma.:n kuvauksen mukaan marttyyri, jota paikallinen väestö muistelisi vielä pitkään. Ma. arvelikin, että Laipmanin suuri uhraus vielä kantaa hedelmää sorrettujen vapautuessa.¹⁶⁸

Sosiaalidemokraattien aatteellista perustaa esiteltiin varsin laajasti vuoden 1914 kalenterissa, jossa ilmestyi kolme elämäkertaa August Bebelistä, Ferdinand Lassallesta ja Karl Kautskysta. August Bebelin elämäkerta alkoi toteamuksella, jonka mukaan Bebel oli luultavasti eniten vaikuttanut Saksan ja sitä kautta koko maailman sosiaalidemokratian kehitykseen: hänen elämäkertansa oli yhtä kuin sosiaalidemokratian historia. Jo nuorena sosialistiksi tunnustautunut Bebel oli Suomessa tunnetuin kirjallisen tuotantonsa ansiosta: Bebel oli kirjoittanut muun muassa lukuisia teoksia historiasta sekä naisen ja sosialismin suhteesta. Bebel sai arvostusta sekä käytännön organisaattorina että teoreetikona, mutta oli myös palavan intohimoinen aatteen mies. Intohimo olikin elämäkerran nimettömäs-

166 Malmberg 1908, 106–107, 111–112.

167 Braun 1908, 144, 146.

168 Ma. 1908, 100–103.

tä kirjoittajasta olennaista kylmän harkinnan ohella, jos tuloksia tahtoi saada aikaan. Bebel esitettiin myös tarkkana valtiopäiväedustajana, jonka kaikkien toimien perusta – niiden vallankumouksellisuudesta huolimatta – oli kirjoittajan mukaan parlamentarismi. Bebel oli kirjoittajan mukaan vastustajiansa kunnioittama, sillä hän oli aina pysynyt uskollisena aatteelleen, jonka tavoitteena oli köyhälistön luokkataistelun elävöittäminen ja hedelmöittäminen. Bebelin elämäntyö kuuluikin sekä puolueelle että köyhälistöluokalle.¹⁶⁹

Ferdinand Lassalle oli M. Martnan esittelyn mukaan ollut olennainen tekijä Saksan työväenliikkeen kehittymisessä. Perustuslakikysymyksissä nimeä saanut Lassalle oli sekä työväenliikkeen esitaisteilija että Saksan yleisen työväenyhdistyksen puheenjohtaja. Jo varhain sosialismin omaksunut Lassalle oli asianajajana hankkinut monia vihamiehiä, minkä ansiosta hän sai vaarallisen miehen maineen vuoden 1848 vallankumouksen aikana: Lassalle olikin joutunut vankilaan toimiensa takia. Martnan oivaksi puhujaksi kehuma Lassalle oli myös kirjoittanut filosofisia ja oikeushistoriallisia teoksia, mutta Martna painotti, ettei Lassalle kuitenkaan ollut mikään tiedemies. Käytännön toiminnan miehenä Lassalle loisti organisaattorina ja kansanjoukkojen johtajana: Martnan mukaan Lassalle oli kerrassaan osoittanut köyhälistölle tien valtiolliseen itsenäisyyteen ja vapautukseen sekä – mikä tärkeintä – henkiseen itsenäisyyteen. Martnan mukaan suurin ongelma aikanaan myös teoreetikkona tunnetun Lassallen kohdalla oli, että hänen teoriansa eivät pystyneet kilpailemaan Marxin ja Engelsin kanssa: Lassalle jopa leimautui lahkolaiseksi kiihottajaksi, harhaoppiseksi teoreetikoksi. Niinpä vaikka Lassallen teorioista ei ollut elämäkerran laatimisajankohtana vuonna 1913 enää paljon jäljellä, oli Lassallen taistelijan muisto säilynyt. Martna totesikin, että mitä Lassalle oli ollut Saksan sosiaalidemokratialle, sitä Saksan sosiaalidemokratia oli kansainväliselle sosiaalidemokratialle.¹⁷⁰

Siinä missä Lassalle oli kunnostautunut käytännön toiminnassa, oli Karl Kautsky M.M.:n mukaan ”tieteellisen sosialismin 'paavi'”. Saksan sosiaalidemokratian ja punaisen internationaalien huomattavimpiin toimijoihin kuulunut Kautsky ei loistanut puhujana, parlamentaarikkona tai tiedemiehenä, mutta silti kukaan muu ei hallinnut sosialistista tiedettä hänen tavallaan. Kyse ei ollut ainoastaan tieteellisen sosialismin teoriasta, vaan siitä, että Kautsky oli tuon teorian kansantajuisin tulkki. Erityisen ainutlaatuisena kirjoittaja näki sen, että Kautsky tiesi sekä sosialismin että uudemman työväenliikkeen historian perin pohjin. Valtaisan tietomääränsä ansiosta monien ihmisten esitettiin tulevan kysymään neuvoa Kautskylta: hän oli selittänyt ja täydentänyt Marxin

---

169 Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1914, 33–35.

170 Martna 1913, 123, 125–127, 129.

ja Engelsin oppeja, muun muassa Pääoman, kansalle ymmärrettävään muotoon. Sanomalehtimiehenä ja yhtenä Saksan sosiaalidemokraattien äänenkannattajan Neue Zeitin perustajana Kautskyn vaikutus sosiaalidemokratiaan oli ollut yksinkertaisesti valtava.¹⁷¹

Tavallista kansaa riistävä porvaristo ja eliitti edustivat Työväen kalentereissa sosialismia vastustavia voimia, mutta tarkemmin näitä kahta ryhmää ei eritelty: kyseessä oli yleistys, josta ei elämäkerrroissa tehty kuin yksi poikkeus. Uskontoa ja pappeja nimittäin arvosteltiin kalenterielämäkerrroissa kovin sanoin, myös Uno Cygnaeuksen elämäkerrassa, jossa muutoin suhtauduttiin positiivisesti suomalaisen kansakoulun isään – pappi hänkin. Sosiaalisia ja koulutuksellisia reformeja tavoitteleva Cygnaeus kontrastoitui selvästi muihin pappeihin: Cygnaeuksen ”henkinen näköpiiri” mitä työväenluokkaan tuli, arvioitiin laveammaksi kuin useimpien hänen kollegoidensa. Papit esitettiin ahdasmielisinä konservatiiveina, jotka eivät ymmärtäneet, mistä työväen ongelmissa oli kyse. Cygnaeuksen jälkeen pappien asenteen työväestöön katsottiin huonontuneen entisestään. Elämäkerrassa suhtauduttiin kielteisesti kansakoulun uskonnonopetukseen, josta muuten kaukonäköiseksi arvioitua Cygnaeusta kritisoitiin. Koulujen yhdeksi ongelmaksi nähtiin lisäksi katkismushenki, joka vaikutti jähmettävästi suomalaisen koulujärjestelmän kehitykseen.¹⁷²

Bernhard Laipmanin elämäkerrassa nimimerkki Ma. esitti papit vieläkin huonommassa valossa: Wigalan pastori oli nimittäin paikallisen paronin sukulainen ja ajoi siten yläluokan asiaa. Vuokratalolisten sarron kyseinen pastori oli selittänyt jumalan tahdoksi ja täysin lailliseksi, kun taas kaikki sarron vastustus leimautui synniksi. Ma. kuvasi, miten paronit ja pastorit olivat yhdessä tuumin laati-neet nimikirjoja, joiden perusteella vuokratalonpoikia ahdisteltiin ja vainottiin.¹⁷³ Uskonnollinen valta yhdistyi Laipmanin tarinassa sortoon ja nepotismiin: yläluokkaiset suvut käyttivät korkeinta valtaa yhteiskunnassa ja hyödynsivät kaikki keinot, myös uskonnon, lujittaakseen omaa asemaansa. Yhtä lailla Jean-François Millet'n elämäkerrassa sivallettiin uskontoa vastaan: Millet nimittäin oli maalannut teoksen paavia varten, mutta paavi ei ollut kiinnostunut työstä. Tämän elämäkerran kirjoittaja tulkitsi johtuvan siitä, että teos oli liian saastaton.¹⁷⁴ Elämäkerrassa määritettiin siten kristin-usko, etenkin katolisessa muodossaan, rappiolliseksi ja dekadentiksi oppijärjestelmäksi. O. Braun puolestaan totesi esitellessään Leonid Andrejevin Työväen kalenterin lukijoille, että Andrejevin mukaan ei evankelinen rakkaus ollut avain ihmiskunnan pelastumiseen.¹⁷⁵ Uskonto ei pystyisi ratkaisemaan ongelmia, joita 1900-luvun maailmassa oli, sillä se katsottiin konservatiiviseksi, vanhoja val-

171 M.M. 1913, 226–227.

172 Pärssinen 1910, 153–154, 156–159.

173 Ma. 1908, 102.

174 Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1908, 196.

175 Braun 1908, 146.

tarakenteita tukevaksi. Sen sijaan kysyntää oli sosialismin kaltaiselle reformistiselle liikkeelle, joka oli vapautunut uskonnon harhasta.

Työväen kalenterin elämäkertojen henkilövalinnoissa painottuvat liki yksinomaan saksalaiset ja ranskalaiset, minkä voidaan osittain katsoa johtuvan näiden maiden osuudesta sosialismin ja sosiaalidemokratian kehittymisessä. Yhtä valovoimaisia suomalaisia sosialismin tai sosiaalidemokratian teoreetikkoja ei vielä 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana ollut. Työväen kalenterissa toki esiteltiin kuolleita suomalaisia työväenliikkeen kannattajia muistosanaosiossa, mutta yhtään elämäkertaa heistä ei ollut tehty kalenteriin. Vuosina 1908–1914 ei myöskään ollut vielä olemassa sosiaalidemokraateille sopivaa henkilögalleriaa Castréneineen ja Snellmaneineen kuten Kansanvalistusseuralla. Ainoan poikkeuksen muodosti Uno Cygnaeus, jonka työ kaikille avoimen koulutuksen puolesta sai arvostusta sosialistienkin parissa. Kaikki kolme suurta sosiaalidemokraattisen aatteen muotoilijaa esiteltiin vasta vuoden 1914 kalenterissa, joten sitä ennen aatteellinen sanoma elämäkertojen osalta nojasi pitkälti taiteilijaesittelyihin. Taide epäsuorana ja symbolisena ilmaisukeinona nousi Työväen kalenterissa suureen arvoon: kyse oli uudesta taiteesta, joka osoittaisi sekä ylhäisille että alhaisille kaunistelematta, missä oloissa työläiset ja köyhälistö elivät. Esimerkiksi Steinlen, joka kuvattiin maailman mullistajaksi, maalasi murheellisia, mutta todellisia kuvia, joita ei haastattelija ollut uskoa todellisuuden kuvauksiksi. Taide oli siten pienten ja hyljeksittyjen, yhteiskunnan sivuuttamien – myös fennomaanien Suomessa – köyhien, tilattomien ja teollisuustyöläisten puolustaja. Tasa-arvo ja taistelu sortoa vastaan esitettiin kalenterielämäkerroissa monien taiteilijoiden maalausten sanomaksi ja tavoitteeksi. Näin taide ja sosialismi eivät asettuneet vastakkain, vaan tukivat toisiaan.

Ensimmäisissä kalentereissa sosialistiseksi kutsuttu taide tarkentui aineistoni loppua kohden tarkoittamaan realistista taidetta: realismi nähtiin työväen vapautumisen ajan taiteeksi. Tausta-ajatuksena oli, että taide ja yhteiskunnalliset olot olivat toistensa kuvastimia. Lisäpontta tälle ajattelutavalle saatiin arvostetun John Ruskinin näkemyksestä, mutta Työväen kalenterin kirjoittajat korostivat tästä huolimatta, miten sosialismi ei millään tavoin ollut vastoin taidetta tai laajemmin sivistystä. Sosiaalisten uudistusten tarpeellisuus konkretisoitui realististen taideteosten kautta sekä ylhäisille että alhaisille. Todellisuuden kuvauksen ja katselijan välittäjänä toiminut taiteilija määrittyi näin ollen sosialismin kannattajaksi, sillä kurjien ihmisolojen ja yhteiskunnallisten epäkohtien kuvaaja ei Hausensteinin mukaan voinut muuta olla. Tästä huolimatta voidaan kysyä, miten paljon Työväen kalenterissa tulkittiin taiteilijoiden teoksia omalle aatteelle suosiolliseksi. Taide alkoi siten elää omaa elämäänsä: kyse oli vallankumouksellisesta taiteesta, joka saisi ihmiset ymmärtämään totuuden ja

toimimaan omaksi ja muiden parhaaksi. Taiteilijat esitettiin näin sosialismin välikappaleina: he olivat tahtomattaankin mukana aikansa suurissa tapahtumissa ja koska sosialismi ymmärrettiin oman aikansa, ellei jopa koko ihmiskunnan historian tärkeimmäksi aatteelliseksi voimaksi. Suomalaisille rakennettiin kuva sosialismista henkisenä muutoksen voimana, jonka ilmentymiä ja välittäjiä taiteilijat olivat. Sosialismi identifioitiin pienten ja sorrettujen aatteeksi, mutta suoraan sitä ei asetettu muita aatteita, esimerkiksi suomenmielisyyttä vastaan. Sosiaalisten epäkohtien osoittamiseen tähdännyt taide oli Työväen kalenterin alkuvuosien aatteellisen tarjonnan pääosassa: vaikka taiteilijat eivät suomalaisia olleetkaan, ei liene liian uskallettua olettaa niiden kautta viitatun myös Suomessa vallitseviin sosiaalisiin ja taloudellisiin epäkohtiin.

Socialismi ei silti määrittynyt pelkästään sosiaaliseksi uudistusliikkeeksi ja pienten puolustamiseksi, vaan yhtä lailla sosialismi kuvattiin uskaliaana yläluokan arvostelijana ja tästä syystä vainottuna aatteena. Honoré Daumier oli esimerkkitapaus hallitsijoille ja hallitseville luokille irvailevasta, sosialistisesta taiteilijasta.. Pilakuviansa avulla Daumier oli Hausensteinin mukaan osoittanut Napoleon III:n sosiaalisen reformin retoriikan aukot ja valheellisuuden sekä piikitellyt häntä tukevia porvareita. Tämän takia Daumierin vapaus oli riistetty, mutta vankeusrangaistus ei kuitenkaan hiljentänyt Daumieria, joka ratkoi kuviensa piirtämistä. Daumierin elämän kuvaus voidaan ymmärtää analogisesti sosialismin kohtaloksi silloisessa yhteiskunnassa: se osoittaa, miten valtaapitävät sortivat tavallista kansaa ja tästä syystä sosialismia ja sosialisteja epäiltiin ja kohdeltiin kaltoin. Aatteena sosialismi kuitenkin oli niin perustava, että se nousi yhä uudelleen eikä suostunut hiljenemään. Samankaltainen kertomus voidaan lisäksi havaita Bernhard Laipmanin elämäkerrasta, jossa säätyläistö vainosi vuokratalollisten puolesta puhuvaa Laipmania, mutta ei kuitenkaan, lukuisista verisistä yrityksistä huolimatta kyennyt tekemään Laipmanin toimintaa ja sanomaa tyhjäksi. Altavastajaan asemaan oletettu sosialismi kuitenkin lupasi pitkällä aikavälillä palkinnon aatteen hyväksi tehdystä työstä, sillä sosialismin sanoman katsottiin joka tapauksessa vääjäämättömästi johtavan yhteiskunnallisiin uudistuksiin ja vanhojen epäkohtien korjaamiseen.

Mielenkiintoinen sivujuonne Työväen kalentereissa oli niiden uskontovastaisuus, joka ei missään vaiheessa ollut kuitenkaan elämäkertojen olennaisin sisältö. Silti useiden sivulauseiden kautta piirryi kuva uskonnosta ja papeista pahansuopina ja rappiollisina voimina. Uskonnon pilkkaaminen ja turmiollisena pitäminen asemoi Työväen kalenterin Kansanvalistusseuran kalenteria vastaan: jälkimmäisessä uskonto oli esitetty positiivisessa valossa – tyypillisesti juuri sosialismin vastavoimana. Uskonnonvastaisuuden syitä voidaan hakea sosiaalidemokraattien aatemaailmasta. Sosialismi aatteena nojasi hyvin pitkälti Marxin ja Engelsin tuotantoon, jossa uskonto tunnetusti rinnastettiin

oopiumiin. Työväen kalenterin julkaiseminen oli käynnistynyt aikana, jolloin uskonnonvastaisuus oli saanut jalansijan suomalaisessa sosiaalidemokratiassa vuonna 1903 laaditun Forssan ohjelman myötä. Työväenliikkeen aiempi suhtautuminen uskontoon oli ollut kaksijakoista, sillä niin kaikki sosialistit kuin papitkaan eivät nähneet uskontoa ja sosialismia yhteensopimattomina. Päinvastoin merkittävä osa työväenliikkeen jäsenistä oli kristittyjä. Vastaavasti osa papeista näki työväen vaatimukset oikeutettuina ja katsoi papiston olevan moraalisesti velvoitettu tukemaan työväkeä kamppailussaan tasa-arvon puolesta. Piispallisella tasolla suhtautuminen sosialisteihin kuitenkin oli kielteisestä. Saksasta saatujen vaikutteiden ansiosta Suomen sosialismikin oli kuitenkin alkanut muuttua uskonnonvastaiseksi, mikä kehitys voimistui entisestään Forssan ohjelman jälkeen.¹⁷⁶ Kirkon kaksijakoisesta suhtautumisesta huolimatta uskontoa ja pappeja vastaan kirjoitettiin kovin sanankääntein Työväen kalenterissa. Elämäkertojen kautta rakentuva kertomus voidaan ymmärtää pysyvyyden ja muutoksen väliseksi kamppailuksi, jossa sosialismi samaistui dynaamisuuteen, vapautukseen ja nykyaikaan uskonnon leimautuessa konservatiiviseksi ja alistavaksi.

Sosiaalidemokratian saksalaisia merkkimiehiä esiteltäessä esille nousi erottelu teoreetikoihin ja käytännön toimijoihin. Molemmat arvioitiin yhtä merkittäviksi, mutta teoreetikkojen oli aina kilpailtava Marxin ja Engelsin kanssa, joiden teokset arvioitiin kaikkein oikeaoppisimmiksi. Niinpä Ferdinand Lassalle ansioistaan huolimatta muistettiin pääasiassa taitavana puhujana ja organisaattorina: hänen teoreettisista töistään ei vaiettu, mutta lukijalle tehtiin hyvin selväksi, että ne eivät olleet sosialismin kaanonina. Karl Kautsky puolestaan nostettiin esille teoreettisen tiedon mestarina, mutta hänen oppinsa olivat pääasiassa käännöksiä ja popularisointeja Marxin ja Engelsin töistä: näin ollen ne olivat hyväksyttävissä. Vaikka elämäkertoissa esiteltyjen henkilöiden toimintaa voi luonnehtia subversiiviseksi tai suorastaan vallankumoukselliseksi, ei Työväen kalenterissa kuitenkaan suoranaisesti kirjoitettu vallankumousten puolesta tai kehoitettu vallankumoukselliseen toimintaan. August Bebelin elämäkerrassa erityisesti painotettiin, miten Bebel oli arvostettu valtiopäiväedustaja ja kerrottiin hänen ajattelunsa ja toimintansa pohjana aina olleen parlamentarismien. Kalenterien aatteellisissa annissa esitettiin siten sosiaalidemokratia juuri sanaa demokratia painottaen: vaikka yhteiskunnallisia uudistuksia tahdottiinkin, ei Työväen kalenterissa kirjoitettu hyökkäävästi, vaan korostettiin sosiaalidemokraattien uskovon rauhalliseen yhteistyöhön. Samalla Työväen kalenteri ja sitä kustantanut Sosiaalidemokraattinen Puolue erottautuivat radikaaleista sosialisteista, jotka näkivät ainoastaan taistelun kautta olevan mahdollista muuttaa yhteiskuntaa. Työväen kalenterin kautta Sosiaalidemokraattinen Puolue siten osaltaan toi julki, millaista toimintaa ja mitä teoreettisia viitekehyksiä se piti tärkeänä.

---

¹⁷⁶ Mustakallio 1983, 50, 53, 55–57, 60.

Vaikka elämäkerroissa luotiin lukijoille käsitys sosialismin aatteista, saattoi samoista teksteistä lukea myös, miten hajanainen joukko sosialistit tosiasiallisesti olivat. Lassallen elämäkerta etenkin osoitti harha- ja oikeaoppisiin teoreetikkoihin tekemällään jaottelulla, että sosialismi tai sosiaalidemokratia ei ollut yksi yhtenäinen suuntaus, vaan laajemman viitekehyksen sisällä oli monia eri vivahte-eroja. Yhdistäväksi tekijäksi kalentereista kuitenkin nousi Marx, jonka korkeasta arvostuksesta ei ollut epäilystäkään. Toisaalta voidaan myös katsoa, että tavoite – sorron lopettaminen ja työväestön aseman parantaminen – oli kaikille sosialisteille yhteinen, mutta keinot tämän päämäärän saavuttamiseksi vaihtelivat.

5.2 Kansan parhaaksi, mutta miten?

Poliittinen toiminta oli Suomessa ollut tarkkaan valvottua Venäjän vallan aikana: parhaimmillaankin suomalaiset olivat pystyneet vaikuttamaan asioihinsa keisariin vetoamalla. 1800-luvun loppua kohden politiikka kuitenkin oli tullut osaksi Suomen yhteiskuntaa: kielikysymys oli synnyttänyt suomalaisen ja ruotsalaisen puolueen, työväen olot puolestaan työväenpuolueen. Vuoden 1905 tapahtumien ansiosta saavutetut poliittiset oikeudet merkitsivät suomalaisen poliittisen elämän vahvistumista ja monipuolistumista. Vaikka sivistys oli sekä fennomaaninen että sosialistien mielestä olennainen poliittinen kysymys, ei politiikan ala suinkaan rajoittunut siihen. Suhtautuminen Venäjään oli venäläistämiskausien myötä päivänpolttava, suomalaisia jakava kysymys. Yhtä lailla suomalaisen yhteiskunnan kehittäminen vaati poliittisia päätöksiä niin koulutuksen, maanjaon kuin sosiaalisten kysymysten suhteen. Tämä näkyi myös kalenterielämäkerroissa, joissa poliittiset aiheet nousivat esille niin kunniakkaiden valtiomiesten kuin köyhien maalarien yhteydessä.

Vaikka Työväen kalenteri edusti sosiaalidemokratiaa, oli kalenterissa kuitenkin tuotu taiteilijaelämäkertojen kautta julki kaksi eri näkemystä siitä, miten ongelmat tulisivat ratkaistuksi. Positiivista näkökulmaa edustaneen Walter Cranen taide esiteltiin iloisena ja toivontäyteisenä: Crane uskoi ja toivoi Yrjö Hirnin mukaan sosialismin vielä voittavan. Cranen optimistista tulevaisuudenuskoa täydensivät hänen teoksensa, joissa hän ei kuvannut taisteluja ja riitoja, vaan veljellistä yhteenliittymistä, joka olisi varsin pian koittava. Tällainen näkemys oli 1800-luvun kuohuntaa vasten nähtynä liki unelmanomainen, mutta juuri siksi niin merkittävä. Hirn piti arvokkaana Cranen esitystä ihmisistä astumassa yhdessä kohti tulevaisuuden luvattua valtiota, jossa ei ollut ristiriitoja ammattikuntien välillä. Kyseisen vision toteutumiseen Hirn uskoi Cranen tavoin ja lopetti elämäkertansa toteamalla vielä kerran ihmisarvoisen olemassaolon olevan saavutettavissa kaikille.¹⁷⁷ Jos Cranen näkemys

---

177 Hirn 1910, 147–148, 151.

edusti rauhaista yhteenliittymistä ja harmonista tulevaisuutta, niin Leonid Andrejevin visio tulevaisuudesta oli sitäkin synkempi. Andrejev uskoi ainoastaan kamppailun ja taistelun kautta ihmiskunnan voivan pelastua. Hänelle ei Braunin mukaan riittänyt pelkästään sortajien surmaaminen, vaan ihmisten orjamieli tuli Andrejevin käsityksen mukaan kitkeä juurineen pois. Braun arveli Andrejevin toisaalta odottavan suurta taistelua, toisaalta taas uskovan, ettei sitä koskaan tule. Braun kuitenkin huomautti, että Andrejev ei olettanut sosialistisen köyhälistön tekevän vallankumousta, vaan hän uskoi kyseessä olevan nälkäisten ja kurjien ihmisten kapinan.¹⁷⁸

Aatteet nousivat hallitsevaan asemaan myös J.V. Snellmanin elämäkerrassa, jossa E.G. Palmén toi esille, miten jokaisen oli mahdollista vaikuttaa maailmaan ainoastaan aatteiden kautta. Aatteet kuitenkin vaativat Palménista aikaa kypsyykseen, sillä alkuaikoina niiden todellista merkitystä ei useinkaan havaittu. Snellmanin poliittisessa toiminnassa huomionarvoista olikin sekä hänen aatteensa hyödyllisyys Suomen kannalta että tapa, jolla Snellman ohjelmaansa pyrki toteuttamaan. Snellmanin kuvauksessa olennaiseksi nousi Snellmanin valtiomiesmäisyys: pelkän politiikan tekeminen ei vielä varmistanut valtiomiehen statusta, sillä siihen vaadittiin pitkäjänteistä työtä oman isänmaan parhaaksi. Niinpä Palmén kuvasi Snellmanin olleen valtiomies jo kirjoittaessaan sanomalehtiin, sillä tätäkin kautta oli mahdollista vaikuttaa asioiden kulkuun. Snellman ansioitui kuitenkin olemalla koko kansan mies eikä vain yhden tietyn puolueen: näin ollen Snellman saattoi käydä suomalaista puoluetta vastaan, mikäli hänen ja puolueen välillä oli erimielisyyksiä. Tällaisissa ristiriitatilanteissa Palmén vielä katsoi Snellmanilla olleen enemmän painoarvoa kuin koko puolueella, olihan hän koko kansan asialla Palménin esityksen mukaan. Oman poliittisen viiteryhmän vastustamisella tietenkin saattoi olla negatiivisia seuraamuksia, mutta Palménin näkökulmasta näillä ei ollut merkitystä, jos valtiollista toimintaa ohjasi pohjimmiltaan kansan paras. Esimerkkitapaukseksi Snellmanin vaikutuksesta Palmén nosti kieliriidan, jossa Snellmanilla oli ollut viimeinen sana sanottavanaan: hän olikin vaikuttanut ratkaisevasti suomen kielen aseman vakiintumiseen.¹⁷⁹

Aleksanteri II:n liberaalien uudistusten leimaamalla hallintokaudella Snellmanin ajatukset olivat Palménin mukaan saaneet arvostusta ja monet vuoden 1863 uudistuksista hän luki Snellmanin ansioksi. Myös takaiskuja oli tullut vuoden 1867 katovuoden muodossa, mutta kaiken kaikkiaan Snellman oli toiminut erittäin menestyksekkäästi. Snellmanilla oli kuitenkin ollut myös selkeä näkemys, miten Suomen suhteita Venäjään tulisi hoitaa. Snellmanin lähtökohtana oli Palménin mukaan Suomen ja suomalaisuuden aseman ajaminen, mutta nämä tavoitteet tuli toteuttaa hitaasti ja

---

178 Braun 1908, 146.

179 Palmén 1905, 28–29.

varovaisesti. Venäjän keisaria ja hänen hallintoaan ei missään tapauksessa tullut suututtaa ja ajaa vastatoimiin Suomea vastaan. Liian röyhkeät ja pitkälle menevät vaatimukset olisivat saattaneet vaarantaa Suomen itsehallinnon, joten niistä oli luovuttava. Palmén totesikin Snellmanin kehottaneen suomalaisia varovaisuuteen ja luottamaan hallitsijaan. Kaikkia tällainen linja ei kuitenkaan ollut miellyttänyt ja Snellman oli jopa leimattu maanpetturiksi.¹⁸⁰

Venäjän kysymys ei noussut esille ainoastaan Kansanvalistusseuran kalenterissa, vaan Työväen kalenterissa Hilja Pärssinen otti kantaa asiaan Uno Cygnaeuksesta laatimassaan elämäkerrassa. Pärssinen kytki sivistyksen ja kansakoulujärjestelmän kehittämisen Suomen kansan olemassaolon ehdoksi: oppivelvollisuuden säätäminen takaisi Pärssisestä, että Suomen kansan olisi mahdollista kehittyä osana Venäjää eikä tukahtua monikulttuurisen Venäjän kiristäessä otettaan vähemmistökansoistaan. Syynä oppivelvollisuuden viivästyminen ja muihin lasten koulunkäynnin vaikeuksiin Pärssinen näki porvariston. Pärssinen syytti entisiä sivistysystäviä muuttumisesta sivistysvihollisiksi: alaluokan vahvistuminen oli saanut porvariston hylkäämään sivistysajattelunsa. Pärssinen totesi suoraan, ettei porvaristo käsittänyt idän uhkan allakaan velvollisuuttaan kansan olemassaolon turvaamiseksi.¹⁸¹

Poliittisena kysymyksenä kansakoulu kiinnosti sekä Kansanvalistusseuran että Työväen kalenterin kirjoittajia. Alpo Noponen kirjoitti Uno Cygnaeuksen elämäkerrassa Cygnaeuksen vaikuttaneen ratkaisevasti kansakoulujärjestelmän syntyyn, vaikka koko järjestelmää ei tullutkaan nähdä ainoastaan Cygnaeuksen luomuksena. Cygnaeus oli kuitenkin ajanut Suomessa uudenlaista kasvatusoppia, minkä saattoi Noposen mukaan nähdä halutessaan jopa Jumalan kaitselmuksena. Kansakoulu itsessään oli Noposesta yhteiskunnallisen toiminnan ja vireyden kannalta erittäin tärkeä instituutio. Cygnaeuksen näkemyksen mukaan suomalaiset olivat jääneet jälkeen kasvatustieteessä sekä teorian että käytännön osalta, mikä heijastui myös suomalaisten kovin alhaisena sivistystasona. Vaikka kansakoulussa koko kansan kouluna oli paljon hyvää, oli Noposen mukaan edelleen jatkettava kansakoulun kehittämistä laajemmaksi ja tehokkaammaksi. Keskeinen ongelma oli kaksijakoinen: vasta pieni määrä lapsista oli kansakoulussa ja näistäkin ani harva milloinkaan suoritti opintonsa loppuun. Noponen katsoikin oppivelvollisuuden välttämättömäksi eikä sen voimaansaattamisessa hänen mukaansa saisi enää kulua kauan. Pulmallista oli myös kansakoulunopettajien koulutus, joka oli Noposen arvion mukaan puutteellista. Tähänkin epäkohtaan olisi Noposen mukaan tartuttava, sillä juuri koulutus mahdollisti hänen mukaansa valoisammat ja vapaammat päivät lapsille kuin mitä näiden

---

180 Palmén 1905, 27, 31–32.

181 Pärssinen 1910, 159.

vanhemmillä oli ollut.¹⁸²

Vastaavasti Työvään kalenterissa Hilja Pärssinen käsitteli kansakoulua instituutiona. Cygnaeus oli Pärssisestä kehittänyt koulutusta vastaamaan ajan vaatimuksia: kansakoulussa pyrittiinkin elämää varten oppimiseen sekä luonteen ja kyvyn kehittämiseen pelkän uskonnollisen opetuksen sijaan. Pärssinen kuitenkin harmitteli sitä, että kaikki Cygnaeuksen ehdotukset kansakoulun suhteen eivät olleet toteutuneet: erityisesti taitoaineiden ja fyysisen kasvatuksen sekä naisten asema koulutuksessa olivat ongelmallisia. Noposen tavoin Pärssinen huomautti opettajaseminaarien kaipaavan uudistamista. Niin Cygnaeuksen eläessä kuin sen jälkeenkin oli koulujärjestelmä kehittynyt huomattavasti, mutta sittemmin alkanut kangistua kaavoihinsa. Ikäväksi kehitykseksi Pärssinen luki ulkoa opettelun, katkismushengen ja luokkapyyteiden lisääntymisen eikä vanhemmillakaan ollut mahdollisuutta vaikuttaa lastensa koulutukseen vanhempainyhdistysten kautta. Pärssinen listasi alkuopetuksen uudistamisen, yleisen oppivelvollisuuden, koululaisten avustukset, kyydityksen ja majoituksen sekä koulukeittiöt ja -terveydenhuollon keskeneräisiksi hankkeiksi, jotka kipeästi tarvitsivat parannuksia. Karu totuus Pärssisen mukaan Cygnaeuksen satavuotismuistoa kunnioittaessa oli, että puolet lapsista oli liian köyhiä ja kovin moni jätti koulun kesken. Pärssinen tunnusti Cygnaeuksen tehneen valtaavan työn kansakoulujärjestelmän hyväksi, mutta tähän ei ollut tyytyminen. Kansakoululaitoksen uudistamiseen oli tartuttava tarmokkaasti, sillä ”[h]engen miekka lyö valtavimmin taantumuksen vallitukseen.”¹⁸³

Poliittisen toiminnan kaksi eri ääripäätä tulivat esille Työvään kalenterissa Walter Cranen ja Leonid Andrejevin elämäkerroissa. Edellinen näki maalaustensa kautta ihmisten rauhallisen yhteenliittymisen yhteisen hyvän parhaaksi olevan mahdollista, kun taas jälkimmäisen kirjallinen tuotanto esitti ihmiskunnan hyvin synkkänä ja riidantäyteisenä. Näitä täysin erilaisia tulevaisuudennäkymiä voi selittää laatijansa taustan kautta: Cranen kotimaa Iso-Britannia oli maailman teollistuneimpia maita, jota rasittivat teollistumisen mukanaan tuomat sosiaaliset ja taloudelliset eriarvoisuudet. Iso-Britanniassa näihin epäkohtiin pyrittiin vaikuttamaan muun muassa laein, mutta toimista huolimatta yhteiskunnan eriarvoisuus oli räikeää. Kyllästyminen vallitsevaan tilanteeseen johti ammattiyhdistysliikkeiden organisoitumiseen, ja näiden pohjalta syntyi myöhemmin Labour Party, joka ajoi sosiaalisia uudistuksia Iso-Britannian poliittisen järjestelmän kautta. Sen sijaan Andrejevin kotimaassa Venäjällä keisarit hallitsivat itsevaltiaina eikä hallinnolle harmilliseksi katsottuja poliittisia aatteita, kuten sosialismia, katsottu hyvällä. Keisarinvallan aikaan Venäjällä kuitenkin toimi sosialistisia

---

182 Noponen 1909, 152–153, 158, 161–163.

183 Pärssinen 1910, 153, 156–160.

verkostoja, joiden luonne vaihteli rauhaisasta hyvin radikaaliin. Keisarin itsevalta oli merkittävää verrattuna parlamentaariseen Iso-Britannian monarkiaan, joten tyytymättömyys purkautui helpommin kohti keisaria ja häntä edustanutta hallintokoneistoa. Kapinaliike tai kansannousu, joita Andrejev kuvasi olivat siten täysin kuviteltavissa olevia vastauksia venäläisen yhteiskunnan ongelmiin.

Mielenkiintoista on pohtia, miten Työväen kalenteri suhtautui näihin kahteen erilaiseen tulevaisuudennäkymään ja toimintatapaan. Työväen kalenterissa seurattiin tiiviisti erityisesti Ranskan, Saksan ja Iso-Britannian sosialistisia liikkeitä, joten siten venäläisen kirjailijan Venäjää koskevat näkemykset olivat harvinaisuus. Molemmat vaihtoehdot kuitenkin tuotiin esille kalentereissa, minkä voi ajatella tarkoittaneen, että niitä myös pidettiin toteutumiskelpoisina mahdollisuuksina. Myös Suomen poliittinen kenttä jakautui suurten puolueiden – vanha- ja nuorsuomalaisen sekä sosiaalidemokraattisen – lisäksi vielä pienempiin ryhmiin, sillä jokaisen puolueen sisällä oli erilaisia ryhmittymiä. Niinpä suomalaisten sosialistien keskuudessa vallitsi monia eri mielipiteitä suomalaisen yhteiskunnan kehityssuunnasta ja keinoista, joilla sitä muutettiin. Vuoden 1905 suurlakko etenkin oli luonut jännitteitä sekä puolueiden välille että näiden sisälle. Suomen eduskunnan aloittaessa työnsä sosiaalidemokraatit saivat suuren vaalivoiton, joka satoi sosialistit parlamentaariseen työskentelytapaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut kaikkien suomalaisten sosialistien asettuneen SDP:n taakse, sillä Venäjän kuohunta ulottui myös Suomeen ja radikalisoi osan suomalaisista sosialisteista. Työväen kalenteria julkaissut Sosiaalidemokraattinen Puolue näytti kuitenkin asettuvan – joskaan ei korostetusti – rauhanomaisen tulkinnan kannalle. Cranen esittämä näkemys nimittäin sai vahvistusta August Bebelin elämäkerrassa, jossa parlamentarismi nousi elämäkerran kohteen tärkeimmäksi ohjenuoraksi.

Uno Cygnaeuksesta kirjoittanut Hilja Pärssinen asettautui osaltaan osaksi sivistystä painottaneeseen kirjoittajajoukkoon, sillä hänkin katsoi sivistyksen ja koulutuksen suomalaisten kannalta elintärkeiksi. Pärssinen tunnusti sivistyksen toisaalta parantavan tavallisen kansan asemia tämän vaatiessa vallanpitäjiltä tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa, mutta Pärssinen liitti sivistyksen myös Suomen Venäjän suhteisiin. Kuten Kansanvalistusseuran kalenterissa olivat useat kirjoittajat katsoneet sivistyksen auttavan suomalaisia kansojen välisessä kilpailussa, katsoi Pärssinen sivistyksen mahdollistavan suomalaisten selviytymisen osana Venäjän valtakuntaa. Suomalaisten kuuluminen Venäjän keisarikuntaan tuli näin eksplikoidusti esille: Kansanvalistusseuran kalenterissa keskityttiin enemmän kansan kohtaloon maailmassa, jolloin valtioulottuvuus oli implikoidumpi, mutta silti läsnä esimerkiksi Snellmanin elämäkerrassa. Separatismista ei siis missään nimessä voinut puhua kalenterien osalta,

mutta Pärssinen kyllä näki Venäjän uhkana Suomelle. Pärssisen syyttävä sormi osoitti kohti porvaristoa, joka oli muuttunut sivistykselle vihamieliseksi eikä näin toiminut siten kuin sen velvollisuus yhteiskunnan keskiössä olisi ollut. Pärssisestä selvästikään tarpeeksi ei tehty suomalaisten sivistyksen turvaamiseksi: monet ongelmista liittyivät juuri Uno Cygnaeuksen kannattamaan kansakoulujärjestelmään, joka oli muuttunut reformoivasta konservoivaksi. Pärssisen syytökset voi nähdä osoituksena sosiaalidemokraattien turhautumisesta eduskuntatyöhön: useista aloitteista huolimatta eduskunnassa ei saatu säädettyä tyydyttäviä lakeja niin torpparien kuin koulujenkaan osalta. Suomalaisten puolueiden vastaanhangottelu ja yhteiskunnan sisäinen kärjistynyt vastakkainasettelu tekevät Pärssisen syytöksestä ymmärrettäviä: sosiaalidemokraattien näkökulmasta saattoikin näyttää siltä, että sivistyksen edustajiksi itseään kutsuvat olivat muuntuneet sivistyksen estäjiksi.

Työväen kalenterissa Hilja Pärssinen ja Kansanvalistusseuran kalenterissa Alpo Noponen kirjoittivat varsin samaan sävyyn kansakouluista. Uno Cygnaeuksen kunniaksi laadittuja elämäkertoja voitaisiin perustellusti pitää manifesteina kansakoulun uudistamisen puolesta, sillä molemmissa tartuttiin kansakoulussa ilmenneisiin ongelmiin ja osoitettiin, millä tavoin laadukas koulutus olisi hyödyksi suomalaisille. Kiinnostavaa ja jopa yllättävää on, että Pärssinen ja Noponen tulivat kirjoituksissaan varsin samankaltaisiin tuloksiin koulujärjestelmän ongelmien suhteen. Ilmeisin ja harmillisin epäkohta koulutuksessa oli, että ainoastaan murto-osa lapsista osallistui kouluopetukseen ja näistä vieläkin harvempi suoritti tutkintonsa loppuun. Pärssinen toi suoraan esille, että koulun keskeyttäminen usein johtui lasten ja heidän perheidensä köyhyydestä: vanhemmilla ei yksinkertaisesti ollut varaa kustantaa lapsilleen koulutusta ja näin menettää työvoimaa maatalousvaltaisessa Suomessa. Näin ollen suurista ponnisteluista huolimatta kansakoulujärjestelmän tulokset olivat laiha-laisia. Molemmat kirjoittajat suorastaan vaativat yleisen oppivelvollisuuden asettamista pikaisesti, sillä sen avulla olisi mahdollista ratkaista edellä mainittu ongelma. Noposen ja Pärssisen toiveet pikaisesta oppivelvollisuuden voimaantulosta jäivät kuitenkin täyttymättä, sillä oppivelvollisuus säädettiin vasta vuonna 1921. 1900-luvun alku ennen itsenäistymistä ei ollut hedelmällisintä aikaa koulu-uudistuksille Venäjän sisäisistä jännitteistä ja maailmansodan syttymisestä johtuen: tästä huolimatta muutamia pieniä muutoksia saatiin aikaan ja suurempia suunnitelmia laadittiin.¹⁸⁴

Pärssisen luettelemat keskeneräiset hankkeet koulukyydeistä koulukeittiöön olivat kaikki pääasiassa varsinaista koulutusta tukevia toimintoja. Pärssisen voidaan katsoa kannanotoillaan tähänneen tassa-arvoisuuteen siten, että kaikilla lapsilla olisi ollut harvaan asutussa Suomessa mahdollisuus osal-

---

184 Tähtinen 2007, 132–133.

listui kokonaisvaltaisesti koulutukseen eikä keskeytymisiä olisi tullut pitkien välimatkojen, perheen varallisuuden tai jo ruokahuollon ansiosta. Nämä ongelmat alkoivat kuitenkin toden teolla tulla ratkaistuksi yleisen oppivelvollisuuden myötä, kun jokaisen lapsen oli pakko osallistua koulutukseen ja siten koulujärjestelmän ylläpitäjän eli kuntien oli tarjottava koulutus kaikkine puitteineen. Koulutuspolitiikka oli kaikista puutteistaan huolimatta tärkeä asia ja siksi siihen tahdottiin pikaisia parannuksia. Noposella koulunkäynti liittyi paremman tulevaisuuden rakentamiseen: koulutuksen kautta olisi mahdollista tarjota lapsille valoisampi ja parempi elämä. Koulutus oli siis viime kädessä ihmisarvoa nostavaa sivistystä, jolla oli käyttöä myös kansojen taistelussa. Pärssinen näki koulutuksen emansipoivana sivistyksenä: kansakoulu ei parhaimmillaan, hänen ihanteelliseksi visioimassaan muodossa opettanut pelkästään tiedollisia, saati uskonnollisia asioita, vaan se oli elämän koulu, jossa opittiin myös kaikille tarpeellisia taitoja ja kannustettiin pitämään itsestään huolta niin fyysisesti kuin henkisesti. Viime kädessä koulusivistys myös tarjosi alistetun työväenluokan lapsille aseensa taistella sortoa vastaan ja siten vapauttaa luokkansa alisteisesta asemastaan.

6. PÄÄTELMÄT

Tutkimieni kalenterien elämäkerrat esittelivät kirjavan joukon ihmisiä, joilla kaikilla kuitenkin oli ollut suurempaa yhteiskunnallista tai aatteellista merkitystä, olipa kyse sitten taidemaalari tai poliitikosta. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta kalenterielämäkerrat kuvasivat niin sanottuja suurmiehiä: suurmieheys ei kuitenkaan rajoittunut politiikan piiriin, vaan suuruuksia oli myös taiteen ja tieteen parissa. Yhdistävä tekijä oli myös se, että kaikki ihmiset olivat eläneet 1800-luvun aikana: vanhemmista ajoista ei kalenterielämäkerroissa kirjoitettu. Huomion kohdistumista lähihistoriaan voidaan selittää kalenterien tehtävällä: kalenterit oli tarkoitettu kansantajuisiksi lukemistoiksi, jotka myös kertoivat julkaisijataholleen tärkeistä tapahtumista. Sekä fennomanian että sosiaalidemokratian kannalta kiinnostavimmat henkilöt olivat eläneet 1800-luvulla, jolloin nämä aatesuuntauksiset olivat syntyneet. Elämäkertojen henkilövalikoima tukee tutkimukseni perusteella väitettä, että kalenterit olisivat olleet kasvatuksen ja politikoinnin välineitä: kysymys ei ollut pelkästään historian opetuksesta, vaan henkilökuvien kautta tyypillisesti käsiteltiin laajempia aihekokonaisuuksia. Yksilöt olivat siten esimerkkitapauksia, joiden kautta oli mahdollista tuoda esille mielipiteitä, kommentoida yhteiskunnan tilaa tai maalata tulevaisuuden kuvia.

Tutkimukseni tukee osaltaan käsitystä elämäkertojen kaksinaisesta tehtävästä sekä tiedollisina että kasvatuksellisinä välineinä. Yhtäältä elämäkertojen kautta välitettiin valtava määrä tietoa sekä

yksittäisten ihmisten elämistä että yhteiskunnista, joissa he elivät, toisaalta kirjoittajat toivat julki omia tai ”yleisesti hyväksytyjä” näkemyksiä. Esimerkiksi Runebergin, Snellmanin ja Laipmanin elämäkertojen kohdalla voisi puhua jopa moralisoinnista kirjoittajien kommentoimissa kärkeästi menneisyyden tapahtumia. Aineistoni elämäkerrat olivatkin asenteellisia eli niissä ei tyydytty vain kertomaan ihmisen elämäntarinaa, vaan niissä arvotettiin, analysoitiin ja tulkittiin kulloisenkin elämäkerran kohteen toimintaa. Olenkin nähnyt elämäkerrat pitkälti kehyskertomuksina, joiden kautta pureuduttiin varsinaiseen sanomaan – yhteiskunnallisiin epäkohtiin, suotavaan tai paheksuttavaan kehitykseen tai suomalaisen kulttuurin esilletuomiseen. Teoriaohjaava sisällönanalyysi lähtökohtaisesti suuntasi huomion elämäkertojen aatteellisuuteen ja asenteellisuuteen, mikä sai vahvistusta elämäkertoissa esiteltyjen ihmisten tullessa tiiviisti sidotuiksi osiksi kalenterin kustantajien aatemaailmoja. Tutkimustani voisikin luonnehtia teorioiden, metodin ja tulosten väliseksi vuoropuheluksi, jossa tutkija on ollut puheenjohtajana: aiemmat tutkimustulokset ovat siten suhtautuneet omasta lähteaineistostani saamiini tuloksiin.

Elämäkertojen ihmisten elämiin liittyi tyypillisesti dramatiikkaa, sillä monet olivat kokeneet vastoinkäymisiä, mutta eri tavoin nousseet koettelemusten yläpuolelle. Juuri vastusten kautta piirtyi kuva sekä ihmisestä että yhteiskunnasta, jossa hän eli ja vaikutti. Yhteiskunta määrittäytyi usein ihmistä jollain tapaa rajoittaneeksi tekijäksi esimerkiksi kurjien elinolosuhteiden muodossa. Elämäkertojen ihmiset sen sijaan oli uuden luojia ja vallitsevien rakenteiden haastajia, jotka omalla työllään olivat vaikuttaneet yhteiskunnan kehittymiseen elämäkerran kirjoittajasta suotavampaan suuntaan. Kyvykkyys yhdisti kaikkia elämäkertoja, mikä sopii hyvin yhteen sekä fennomaanien että sosialistien altavastajaan asemaan: sääty-yhteiskunnan yläluokan ulkopuoliselle oma lahjakkuus oli ainoita keinoja varmistaa sosiaalinen liikkuvuus. Sivistyneistö piirtyi Kansanvalistusseuran kalenterissa suomalaisuuden vartijaksi, mutta heidän kansanvalistustyönsä kanavoitui jo elämäkertojen mukaan kirjallisuuden, sanomalehtien ja järjestöjen kautta. Kansanvalistusseuran kalenteri onkin merkittävä todiste järjestöjen vaikutuksesta suomalaiseen yhteiskuntaan. Vastaavasti myös työväen sivistystyö tapahtui erilaisissa yhdistyksissä ja myös kalenterijulkaisun kautta. Kasvatukselliseksi ja opetukselliseksi leimaamani kalenterielämäkerrat vahvistavat siten käsitystä, jonka mukaan juuri järjestöillä oli suomalaisen nationalismin kehittämisessä merkittävä asema.

Suomalaisuuden määrittelemisen oli elämäkertoissa sekä suoraa että epäsuoraa. Etenkin Kansanvalistusseuran kalenterin elämäkerrat kertoivat ihmisistä, jotka olivat olleet suoranaisesti vaikuttamassa suomalaisen kansallisuusaatteen kehittymiseen: voidaankin sanoa elämäkertojen kohteiden olleen valjastettuja kansallisuusaatteelle. Elämäkertojen kautta esiteltiin fennomanian ja kansallisuusaat-

teen kehitystä, tavoitteita ja aikaansaannoksia: elämäkertojen monista kirjoittajista huolimatta lukijalle välittynyt kuva oli eheä. Esimerkiksi Castrénin ja Ahon elämäkertojen kautta piirtyi kuva suomalaisten historiasta ja kielestä sekä näiden hyväksi tehdystä työstä. Snellmanin asema Kansanvalistusseuran kalenterissa puolestaan oli itseoikeutettu. Suomalaisuuden puolesta tehdyn työn lisäksi toinen merkittävä ryhmä olivat ihmiset, jotka itsessään määrittivät suomalaisia jonkinlaisiksi: A.E. Nordenskiöldin elämäkerta on oiva esimerkki tällaisesta tapauksesta. Kansanvalistusseuran kalenterissa suomalaisuutta tutkittiin yhtäältä suomalaisten poliitikkojen ja taiteilijoiden näkökulmasta, toisaalta taas virolaisiin peilaten. Suomalaisilla ja virolaisilla oli paljon yhtäläisyyksiä elämäkertojen kirjoittajien esityksen mukaan, mutta suomalaisuus määrittyi kuitenkin arvokkaammaksi kuin virolaisuus. Vaikka suomalaisuuden tietenkin oli oltava ensisijalla suomalaisille suunnatussa kalenterissa, kuvastaa suomalaisuuden ja virolaisuuden arvottaminen osaltaan fennomaanien käsitystä kansojen välisestä kilpailusta, jossa suomalaiset olivat johdossa *Kalevalan* kansanomaisuuden ja suomalaisen yhteiskunnan suhteellisen vapauden ansiosta.

Työväen kalenterissa suomalaisuutta ei määritelty samalla tavoin suoraan, mikä ei olisi ollut mahdollistakaan valittujen ihmisten takia. Kuitenkin elämäkerroissa esitellyt ihmiset olivat yhtä lailla välineellisiä aatteen kannalta: kaikkien elämäntarinoiden kautta välittyi kuva vääryyksistä, kurjuudesta ja taistelusta näitä epäkohtia vastaan. Näin ollen sosialisteiksi tunnustautumattomatkin taiteilijat kuvastivat elämäkertojen mukaan sosialismin tärkeyttä ja voittoisuutta. Aate oli siis yhtä lailla vahvasti läsnä Työväen kalenterissa kuin Kansanvalistusseuran kalenterissa. Epäkohtien kautta suomalaisuus määrittyi toisesta näkökulmasta kuin Kansanvalistusseuran kalenterissa: Työväen kalenteri hahmotti suomalaiset työtätekevänä, mutta sorrettuna kansana, kun taas Kansanvalistusseuran näkökulma oli opettajamainen. Palmén esimerkiksi suoranaisesti torui opettajan tavoin lyhytnäköisiä ja kurittomia suomalaisia, jotka eivät olleet käsittäneet Snellmanin ajattelun tavoitteita. Cygnaeuksen tapauksessa ilmi tulleista yhtäläisyyksistä huolimatta voidaan nähdä kalenterien puhuneen kahdella eri äänellä: Kansanvalistusseuran kalenteri edusti suomenmielistä sivistyneistöä, Työväen kalenteri sen sijaan maaseutujen ja kaupunkien työläisiä sekä köyhiä. Puhuminen toisen kannattajakunnasta oli vähäistä ja varautunutta: Kansanvalistusseuran kalenterissa ei köyhien ja työläisten asemaan tartuttu muutamaa sivulausetta enempää. Työväen kalenterissa puolestaan sivistyneistö määrittyi turmeltuneeksi tai jopa kansanvastaiseksi. Ymmärtävä vuoropuhelu oli elämäkertojen kautta hahmotettuna poikkeuksellista – mutta silti mahdollista. Kansojen välisen kilpailun sijaan Työväen kalenterista kuvastuivat suomalaiseen yhteiskuntaan sisältyneet kilpailuasetelmat niin sivistyneistön ja rahvaan kuin konservatiivisten suomenmielisten ja sosialistien välillä. Minkäänlaisesta kansan yhtenäisyyden ajatuksesta ei voitane puhua kummankaan kalenterin elämäkertojen

kohdalla: Kansanvalistusseuran kalenterissa yhtenäisyys oli kadonnut, Työväen kalenterissa sitä ei milloinkaan ollut ollutkaan.

Kansanvalistusseuran kalenterissa suomalaisuus määrittyi pitkälti kansallisuusaatteen näkökulmasta. Runebergin kansakuvaus oli esimerkiksi Vaseniuksen tulkintojen pohjana, mutta on huomattava Runebergin kuvauksen olleen vanhentunut jo elämäkerran kirjoittamisajankohtana. Kansakuvan saamista kolhuista ja murenemisestä huolimatta huomiota kiinnitettiin perisuomalaisiksi ymmärrettyihin piirteisiin: sisukkuus nousi merkittävimmäksi luonteenpiirteeksi elämäkertoissa. Nationalistisia vivahteita sen sijaan liittyi toiseen suomalaiseksi ymmärrettyyn piirteeseen eli velvollisuudentuntoon. Kansanvalistusseuran kalenterin suomalaiset olivat uskollisia aatteilleen itsepäisyyteen asti, mutta velvollisuus on mahdollista ymmärtää myös nationalismin viitekehyksessä velvollisuudeksi kansaa ja maata kohtaan. Velvollisuuden kunnioittamista kalenterin lukijoille painotettiin etenkin kahden merkittävän suomalaisen, Snellmanin ja Castrénin, elämäkertoissa. Molempien elämäkertojen kannanotot täyttävät esimerkillisesti kansallisuusaatteen esilletuomisen vaatimukset, sillä niissä todetaan suoraan molempien kokeneen olevansa velvollisia suomalaisille kansana. Talonpoikaisuus ei ollut kalenterissa niin läpitunkeva teema kuin aiempi tutkimus antoi olettaa: on totta, että talonpoikainen elämä ja yhteisö olivat monien elämäkertojen konteksti ja arvopohja, mutta aineistoni heijasteli enemmän 1900-luvun epävarmuutta ja kansakuvan muuttumista. Kuvaava oli esimerkiksi Valfrid Vaseniuksen Runebergista laatima elämäkerta, jossa kaihoisasti kaivattiin Runebergin hahmottamaa kansaidylliä. Vanhoihin hahmotelmiin ei kuitenkaan jääty kiinni, vaan suomalaisuuden määrittelyyn otettiin mukaan uusia henkilöitä, kuten Ida Aalberg ja Juhani Aho. Heidän kauttaan suomalaisuus siirtyi hiljalleen talonpoikaisuudesta kohti sivistynyttä kansalaisuutta.

Työväen kalenterin olennainen suomalaisuutta värittänyt näkemys oli vaatimus suomalaisten vapautumisesta riistosta: kyse oli sekä taloudellisesta, sosiaalisesta että yhteiskunnallisesta epätasa-arvoisuudesta. Elämäkertojen kautta kalenterin lukijoille osoitettiin, miten sosialismi aatteena oli kehittynyt, miten se näkyi muun muassa taiteessa ja millaisia saavutuksia sillä on ollut – ja tulisi olemaan. Vaikka sosialismi oli Suomessa leimautunut vaaralliseksi aatteeksi jo 1870-luvulta lähtien, ei Työväen kalenterissa kehoitettu hallinnonvastaiseen toimintaan. Kalenterissa kyllä käytiin elämäkertojen tasolla pohdintaa erilaisista toimintatavoista ja niiden todennäköisyydestä, mutta rauhallinen parlamentaarinen toiminta vei voiton väkivaltaan turvautumisesta. Aatteen puolustamiseen kuitenkin liitettiin synkempikin puoli, sillä oikeudenmukaisuus ei elämäkertojen perusteella näyttänyt olevan saavutettavissa ilman uhrauksia ja esivallan perusteltua uhmaamista. Aatteen marttyyrit Bernhard Laipmanin tapaan olivat heroisia esikuvia, joiden kohtaloa ei kuitenkaan ollut välttämätöntä

toistaa Suomessa. Siinä missä Kansanvalistusseuran kalenterissa Suomi oli arvioitu Viroa pidemmälle ehtineeksi kansallisessa heräämisessä, olivat suomalaiset työläiset myös paremmassa asemassa kuin virolaiset vastineensa. Työväen kalenterin suhtautumistapa suomalaiseen yhteiskuntaan oli kriittinen: kalenterissa kritisoitiin suomalaista sivistyneistöä ja yläluokkaa sekä yhteiskunnan toimivuutta ja oikeudenmukaisuutta. Sosiaalidemokraatit ottivat selkeästi kalenterissaan haastajan ja uudistajan roolin: suomalainen yhteiskunta kaipasi muutosta, jonka sosialismi toisi mukanaan.

Vaikka vastakkainasettelu osuvasti kuvaa Kansanvalistusseuran ja Työväen kalenterien suhdetta, olisi yksinkertaistavaa nähdä kalenterien edustaneen kahta täysin erilaista näkemystä suomalaisuudesta. Yhteistä kalenterien suomalaisuudelle nimittäin oli sen painottuminen sivistykseen ja kulttuuriin. Fennomaanisessa Kansanvalistusseuran kalenterissa sivistyksen asema oli ilmiselvä, sillä sivistyksen katsottiin suoraan liittyvän kansan luonteeseen ja elinoloihin. Yllättävämmäksi voidaan sen sijaan katsoa sivistyksen korostuminen myös Työväen kalenterissa Suomea suoraan käsiteltäessä. Kummassakin tapauksessa sivistys ja kulttuuri olivat ihmisarvoisen elämän ehtoja: sivistymättömyys sen sijaan oli surkuteltavaa, sillä se johti joko kansan häviöön tai sorron jatkumiseen. Sivistykseen liitettiin siten kuitenkin erilaisia painotuksia, vaikka sivistys sinänsä arvioitiin olennaisen tärkeäksi. Sivistystä ei siis voi pitää itseisarvona, vaan se oli ensisijassa keino saavuttaa toisia, korkeampia tavoitteita.

Kalentereissa sivistyksen kautta kuvattiin pääasiassa suomalaisten kulttuurista ja henkistä kehittymistä kansakuntana, kun taas työväen asema ja Suomen asema Venäjän keisarikunnassa muodostivat poliittisen ulottuvuuden. Sivistys korostui etenkin Kansanvalistusseuran kalenterissa: kyse oli toisaalta suomalaisten tähän mennessä saavuttamasta kulttuurisesta ja sivistyneisyyden tasosta, toisaalta taas sivistymiseen kannustuksesta. Fennomaanien ajattelussa sivistys liittyi suoraan kansan menestykseen, mikä osaltaan selittää sivistystematiikan runsauden kalenterissa. Kyse oli lisäksi nimenomaan kansanvalistuksesta eli ihmisten opettamisesta omatoimiseen opiskeluun ja itsensä kehittämiseen. Tästä huolimatta kalenterissa tuotiin esille, että vain harvat olivat tarpeeksi kyvykkäitä toimimaan koko kansan hyväksi: jokaiselta suomalaiselta tätä ei voinut odottaakaan, mutta omasta sivistyksestään oli huolehdittava. Näkemykseen lienee vaikuttanut Kansanvalistusseuran kalenterin kirjoittajien akateeminen tausta: he olivat suomalaista sivistyneistöä, joka kalenterin kautta opetti vasta sivistymässä olevaa kansaa. Sen sijaan kansanvalistuksen kristillistä perustaa ei ole yksioikaisesti luettavissa kalenterista, vaikka sivistykseen liittyvät vaatimukset voidaan nähdä jopa moraalisina velvoitteina ja ihmisarvoisen elämän avaimina. Työväen kalenterissa sivistystä käsiteltiin huomattavasti vähemmän, mutta sivistyksen ja koulutuksen mahdollisuudet tunnustettiin: sivistys oli

väkevä ase luokkataistelussa, sillä se auttoi sorrettuja murtautumaan tietämättömydestään. Työväen kalenterissa esitetty kannanotto suomalaisen koulujärjestelmän uudistamisen puolesta ei ole yllättävä, sillä SDP ajoi koulutuksen laajentamista ja yhä voimakkaampaa maallistamista ja kansanomaistamista. Tätä taustaa vasten voidaan jopa kummastella, miksi sivistys ei saanut vielä suurempaa näkyvyyttä Työväen kalentereissa. Sivistys ei kuitenkaan ollut sosialistien ideologiassa yhtä läpitunkeva ajatus kuin fennomaanien, mikä osaltaan selittänee asiaa.

Henkisen sivistyksen rinnalla kalentereissa kulki poliittis-yhteiskunnallinen kirjoittelu etenkin työväen asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Käytännössä kaikki viittaukset työtä tekevään väestöön olivat Työväen kalenterissa, mikä vahvistaa näkemystä sosialistien ja fennomaanien välillä olleesta käsityskuilusta. Vaikka työväenkysymys oli noussut fennomaanien tietoisuuteen ja heidän oli ollut tarpeen laajentaa kansakäsitteen alaa myös köyhälistöön ja työläisiin, eivät nämä ryhmät saaneet näkyvyyttä Kansanvalistusseuran kalenterissa. Sen sijaan Työväen kalenterissa kyseiset ryhmät olivat keskiössä, mutta yhtä lailla suomalainen porvaristo, sivistyneistö ja yläluokka saivat osansa: jälkimmäisistä tosin kirjoitettiin pääsääntöisesti negatiivisin sanankääntein. Työväen olojen parantaminen, yhteiskunnan vähäosaisia sympatisoivan liikkeen olemassaolon osoittaminen ja herravihan piirteitä saanut luokkataistelu dominoivat Työväen kalenteria temaattisesti, mutta toisaalta kalenterissa otettiin elämäkertojen kautta kantaa myös muihin poliittisiin kysymyksiin, esimerkiksi Suomen ”ulko”- ja koulutuspolitiikkaan. Työväen kalenterin elämäkerroista heijastui sekä tarve määritellä sosiaalidemokratia aatteena, osoittaa lukijoille yhteiskunnalliset epäkohdat että pyrkiä vaikuttamaan politiikan suuntaan. Tutkimustulokset tukevat Kirsi Uimosen tekemää olettamusta Työväen kalenterista mielipidelehdistönä, niin selvästi siitä on havaittavissa SDP:n linjavetoja. Sama toki pätee Kansanvalistusseuran kalenteriin, jossa heijastuivat pääasiassa vanhasuomalaisen poliittiset lähtökohdat.

Työväenkysymyksen ohella poliittista keskustelua elämäkerroissa väritti suhtautuminen Venäjään: Venäjä on ollut Suomelle ja suomalaisille esimerkiksi Vilho Harlen ja Sami Moision mukaan Toiseus, jota vasten suomalaisuutta on rakennettu.¹⁸⁵ Kalentereissa ei Venäjän ulottuvuus kuitenkaan noussut hallitsevaksi elementiksi: esimerkiksi Kansanvalistusseuran kalenterissa vuosina 1881–1899 oli havaittavissa paljon enemmän Suomen ja Venäjän suhteita ruotivia kannanottoja. Kummasakin kalenterissa Venäjään suhtauduttiin ymmärtäen, mutta silti Suomen asemaa painottaen: Kansanvalistusseuran voi katsoa jatkaneen 1900-luvun alkuvuosina edelleen vanhasuomalaisella myöntövyyslinjalla, kun taas Työväen kalenterissa tunnustettiin Suomen reaalisesti kuuluvan Venäjään.

---

185 Harle & Moisio 2000.

Myöntövyvyydestä voidaan siten puhua myös Työväen kalenterin kohdalla: Venäjän hallitsijaa ei tullut ärsyttää tieteen tahtoon, sillä se vaarantaisi Suomen itsehallinnollisen aseman. Suomen kansan olemassaolon nähtiin molemmissa kalentereissa riippuvan onnistuneesta ja sovittelevasta kansallisen itsetietoisuuden vahvistamisesta. Pienenä kansana suomalaiset hukkuisivat Venäjän monikansalliseen imperiumiin, elleivät suomalaiset sivistyksen ja autonomian mahdollistaman politiikan keinoin suojelisi Suomea ja suomalaisuutta.

Kalenterielämäkertojen kautta hahmotettava suomalaisuus oli luonteeltaan kaksijakoista. Suomalaiset nähtiin voimakkaasti kehittyvänä ja sivistyvänä kansana, joka vihdoinkin oli laajasti herännyt ymmärtämään, mikä sen aseman tulisi olla maailmassa ja millaisia ansioita sillä on saavutettavanaan. Kalenterien voidaan sanoa piirtäneen suomalaisuutta levein pensselinvedoin, sillä puhujana ja puhuttavana oli kansa kaikiksi suomalaisiksi ymmärrettynä. Ajatus omista asioistaan päättävistä, omalähtöisistä suomalaisista oli saavuttamassa hyväksynnän yhteiskunnassa: kyse oli siis Miroslav Hrochin vaiheita mukaillen sekä suomenmielisen että sosialistisen aatteen ja suomalaisuuskuvan masoittumisesta. Tätä riemukasta itsetiedostamista ja loistavan tulevaisuuden kuvaa varjostivat suomalaisen yhteiskuntaan liittyvät ongelmat. Suomalaisuus ei ollut koherentti ajatusrakennelma, vaan kuten tässä tutkielmassa on tullut esille, yhtäläisyyksistä huolimatta Suomessa piirtyi ainakin kaksi erilaista käsitystä suomalaisuudesta ja Suomen ihanteellisesta tulevaisuudesta. Taloudellisten, sosiaalisten ja poliittisten ristiriitojen kärjistyminen lisäsi vaatimuksia oikeudenmukaisemman Suomen ja tasa-arvoisen suomalaisuuden puolesta, mutta toisaalta taas hajotti aiemmin vallinneen sääty-yhteiskunnan rauhan. Sisäisten ongelmien lisäksi maailma Suomen ympärillä oli muuttumassa radikaalisti: Nationalismi ei voimistunut ainoastaan Suomessa, vaan kaikissa Euroopan kolkissa. Yhteiskunnalliset ristiriidat repivät Venäjän keisarikuntaa, mikä teki Suomen autonomisen suurruhtinaskunnan asemasta tukalan. Huoli kansan sivistyksen tasosta oli todellinen, sillä historian ja kielellön kansa saattaisi maailman myllerryksessä kadota jättämättä itsestään jälkiä.

Epävarmuus oli siten leimallista 1900-luvun suomalaisuuskeskustelulle – ja on sitä vielä 2000-luvullakin. Vaikka Suomen ja suomalaisuudesta käytävän keskustelun konteksti on merkittävästi erilainen kuin yli sata vuotta sitten ja olisi anakronistista tehdä suoria vertailuja ja samaistuksia menneisyyden ja nykyisyyden välillä, on suomalaisuudesta käyty viime vuosina jatkuvaa vuoropuhelua. Provosoivasti voisi jopa väittää, että keskustelun aiheet ovat edelleen samat, vaikka välissä on ehtinyt kulua aikaa yli vuosisata: sivistys koulutuksen ja kulttuurin muodossa sekä työntekijöiden toimeentulo lyhyiden työsuhteiden aikana. Kyseessä eivät kuitenkaan ole samat pulmat ja ratkaisut kuin 1900-luvun alussa: esimerkiksi suomalaisen kansan tosiasiallisesta olemassaolosta ei ole tar-

peellista käydä keskustelua. Sen sijaan toisen maailmansodan luoma illuusio suomalaisen kansan yhtenäisyydestä on vuosikymmenien mittaan hajonnut ja maailman globaalistuminen on tarkoittanut myös arvojen, asenteiden ja maailmankuvien heterogeenistymistä. Suomalaisuutta tahdotaan edelleenkin määritellä esimerkiksi sisukkuuden kautta, mutta esimerkiksi vuoden 2011 eduskuntavaalit osoittivat, että suomalaisten arvopohja ja tulevaisuuden tavoitteet eivät ole missään nimessä yhdenmukaisia. Vaikka vaalitulos tulkittaisiin protestiksi, osoittaa se siltikin suomalaisessa yhteiskunnassa olevan samankaltaista tyytymättömyyttä ja epätietoutta suomalaisuudesta ja Suomen asemasta maailmassa kuin 1900-luvun alkuvuosina. Uhkakuvana ei välttämättä ole Suomen kansan katoaminen maailmasta, vaan että suomalaisia ei edelleenkään otettaisi vakavasti sivistyneenä, teknologisesti edistyneenä ja hyvinvoivana kansana.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

LÄHTEET

Braun, O. 1908. Leonid Andrejew. Teoksessa *Työväen kalenteri 1909*. 2. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 144–146.

E. Ht. 1902. Aadolf Eerik Nordenskiöld. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1903*. 23. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 94–102.

E.K. 1908. Fredrik Pacius. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1909*. 29. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 172–176.

Hirn, Yrjö 1910. Walter Crane. Teoksessa *Työväen kalenteri 1911*. 4. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 144–151.

Hausenstein, Wilhelm 1912. Max Lieberman. Teoksessa *Työväen kalenteri 1913*. 6. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 89–98.

Hausenstein, Wilhelm 1913. Honoré Daumier. Teoksessa *Työväen kalenteri 1914*. 7. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 65–80.

K.K. 1904. Friedrich Reinhold Kreutzwald. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1905*. 25. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 124–130.

K.K. 1907. Jakob Hurt. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1908*. 28. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 63–68.

Kalima, Eino 1910. Arvid Järnefelt. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1911*. 31. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 263–274.

Karjalainen, K.J. 1912. Mathias Alexander Castrén. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1913*. 33. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 17–25.

Kilpi, Wolter 1910. Juhani Ahon kirjailijakuva. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1911*. 31. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 101–115.

Lindström, Fredrik J. 1912. Eero Järnefelt. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1913*. 33. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 41–48.

M.M. 1913. Karl Kautsky. Teoksessa *Työväen kalenteri 1914*. 7. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 226–227.

Ma. 1908. Bernhard Laipman. Teoksessa *Työväen kalenteri 1909*. 2. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 99–103.

Martna, M. 1913. Ferdinand Lassalle. Teoksessa *Työväen kalenteri 1914*. 7. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 123–129.

Malmberg, Aino 1908. George Frederick Watts. Teoksessa *Työväen kalenteri 1909*. 2. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 104–112.

Noponen, Alpo 1909. Uno Cygnaeus. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1910*. 30 vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 150–163.

Oka, N. 1909. Agathon Meurman. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1910*. 30. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 66–82.

Palmén, Ernst Gustaf 1905. Johan Wilhelm Snellman. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1906*. 26. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 23–34.

Pärssinen, Hilja 1910. Uno Cygnaeus. Teoksessa *Työväen kalenteri 1911*. 5. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 152–160.

Talvio, Maila 1911. Ida Aalberg. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1912*. 32. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 109–124.

Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1913. August Bebel. Teoksessa *Työväen kalenteri 1914*. 7. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 33–35.

Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1907. Jean-François Millet. Teoksessa *Työväen kalenteri 1908*. 1. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 190–196.

Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1911. Jozef Israels. Teoksessa *Työväen kalenteri 1912*. 5. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 32–35.

Työväen kalenteri (tekijää ei mainittu) 1909. Steinlen. Teoksessa *Työväen kalenteri 1910*. 3. vsk. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki, 151–161.

Vasenius, Valfrid 1903. Johan Ludvig Runeberg. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1904*. 24. vsk. Kansanvalistusseura, Helsinki, 73–85.

KIRJALLISUUS

Aaltonen, Rainer 1991. Fennomaanit kansansivistystyössä. Vapaan kansansivistystyön synty Suomessa. Teoksessa Aaltonen, Rainer & Tuomisto, Jukka (toim.). *Valistus, sivistys, kasvatus. Kansanvalistuksesta aikuiskasvatukseen*. Vapaan sivistystyön vuosikirja 32. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Kirjastopalvelu Oy, Helsinki, 10–29.

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 1996. *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Alanen, Aulis 1975. Aikuiskasvatuksen aatteelliset voimavaraukset tänään ja sata vuotta sitten. Teoksessa *Valtio, kunnat ja vapaa sivistystyö*. Vapaan sivistystyön vuosikirja 20. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. WSOY, Helsinki, 62–69.

Alasuutari, Pertti 1994. *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere.

Anderson, Benedict 2007. *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Vastapaino, Tampere.

- Anttila, Jorma 1993. Käsitykset suomalaisuudesta – traditionaalisuus ja modernisuus. Teoksessa Korhonen, Teppo (toim.). *Mitä on suomalaisuus?* Suomen Antropologinen Seura, Helsinki, 108–134.
- Blomstedt, Yrjö 1982. Henkilöhistorian tutkimus ja suurmiehet. Teoksessa Koivunen, Mari & Soikkanen, Timo (toim.) 1994. *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleja*. Poliittinen historia, julkaisuja C: 48. Turun yliopisto, 7–11.
- Ekholm, Kai (toim.) 1996. *Kielletyt kirjat*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 3. Eduskunnan kirjasto, Helsinki.
- Haapala, Pertti 1990. Työväenluokan synty. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.). *Talous, valta ja valtio*. Vastapaino, Tampere, 213–235.
- Harinen, Päivi ja Heikkilä, Katri. Elämäkerta, elämänkulku ja kansakunnan tarina. Teoksessa Hartikainen, Esko; Harinen, Päivi; Hurmalainen, Leila (toim.) 2007. *Opinpaikat. Elämänkulkuja sivistyskansan elämäkerrassa*. Kansanvalistusseura, Helsinki.
- Harle, Vilho & Moisio, Sami 2000. *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Vastapaino, Tampere.
- Hobsbawm, Eric 1991. *Nations and Nationalism Since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hroch, Miroslav 2000. *In the National Interest. Demands and Goals of European National Movements of the Nineteenth Century. A Comparative Perspective*. Faculty of Arts, Charles University, Prague.
- Huuhka, Kosti 1975. Sata vuotta vapaata sivistystyötä. Teoksessa *Valtio, kunnat ja vapaa sivistystyö*. Vapaan sivistystyön vuosikirja 20. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. WSOY, Helsinki, 7–26.
- Inkilä, Arvo 1955. Kansanvalistusseuran kalenteri tähän asti tehtävänsä täyttänyt. Teoksessa *Kansanvalistusseuran kalenteri 1956*. 76. vsk. Otava, Helsinki, 79–85.

- Inkilä, Arvo 1960. *Kansanvalistusseura Suomen vapaassa kansansivistystyössä*. Otava, Helsinki.
- Kaartinen, Marjo 2005. Tutkimus prosessina. Teoksessa Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu (toim.). *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora, Turun yliopisto, 167–203.
- Kajanoja, Pauli 1993. Keitä me suomalaiset olemme? Teoksessa Korhonen, Teppo (toim.). *Mitä on suomalaisuus?* Suomen Antropologinen Seura, Helsinki, 13–22.
- Kemiläinen, Aira 1964. *Nationalism. Problems Concerning the Word, the Concept and Classification*. Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulu ja Jyväskylän yliopistoyhdistys, Jyväskylä.
- Kemiläinen, Aira (toim.) 1985. *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*. Historiallinen Arkisto 86. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kokko, Heikki 2008. Sivistyksen surkea tila. Teoksessa Haapala, Pertti; Löytty, Olli; Tikka, Marko; Melkas, Kukku (toim.) 2008. *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 297–319.
- Korpela, Hilikka 1968. *Kansanvalistusseuran kalenteri 1881–1957*. Aikuiskasvatuksen pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto
- Koskinen, Yrjö 1868. 'Yhteiskunnallisia mietteitä. Virkavalta ja kansanopistot.' *Kirjallinen Kuukauslehti* 11/1868.
- Kostiainen, Auvo 1982. Elämäkerta historiantutkimuksena. Käsitteestä ja ongelmista. Teoksessa Koivunen, Mari & Soikkanen, Timo (toim.) 1994. *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleja*. Poliittinen historia, julkaisu C: 48. Turun yliopisto, 11–27.
- Kuusterä, Antti 1990. Valtio, talous ja valtiontalous. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.). *Talous, valta ja valtio*. Vastapaino, Tampere, 37–65.
- Liikanen, Ilkka 1989. Kansanvalistajien kansakunta. Kansanvalistusseura fennomanian aatteellisena ja organisatorisena keskuksena. Teoksessa Alapuro, Risto; Liikanen, Ilkka; Smeds, Kerstin; Stenius Henrik (toim.). *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Liikanen, Ilkka 1995. *Fennomania ja kansa*. Historiallisia tutkimuksia 91. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Melkas, Kukku; Grönstrand, Heidi; Launis, Kati (toim.) 2009. *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Mustakallio, Hannu 1983. *Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905-1907*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 126. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.

Mäkinen, Ilkka 1997. *"Nödvändighet af LainaKirjasto". Modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi 2005. Nationalismi teoreettisen tutkimuksen kohteena. Teoksessa Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi (toim.). *Nationalismit*. WSOY, Helsinki.

Pollari, Mikko; Ruuska, Petri; Anttila, Anu-Hanna; Kauranen, Ralf; Löytty, Olli; Rantanen, Pekka 2008. Alamaisjärjestyksen konkurssi ja avoin tulevaisuus. Teoksessa Haapala, Pertti; Löytty, Olli; Tikka, Marko; Melkas, Kukku (toim.) 2008. *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 43–73.

Pulma, Panu 1990. Köyhästäkö kansalainen? Köyhyys 1800-luvun poliittisena ongelmana. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.). *Talous, valta ja valtio*. Vastapaino, Tampere, 169–193.

Päivärinne, Tiina 2010. *Luonto, tiede ja teknologia. Kansanvalistuksen Suomi-kuva 1870–1920*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 183. Suomen tiedeseura, Helsinki.

Rojola, Lea 2008. Kun kansa tahtoi. Teoksessa Haapala, Pertti; Löytty, Olli; Tikka, Marko; Melkas, Kukku (toim.) 2008. *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 223–236.

Saukkonen, Pasi 1998. Porvari ja talonpoika. Kansanluonteen 'kansa' Zachris Topeliuksella ja Robert Fruinilla. Teoksessa Keränen, Marja (toim.). *Kansallisvaltion kielioppi*. SoPhi 28. Jyväskylän yliopisto, 27-48

Soikkanen, Timo 1986. Biografinen tutkimus. Teoksessa Koivunen, Mari & Soikkanen, Timo (toim.) 1994. *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleja*. Poliittinen historia, julkaisuja C: 48. Turun yliopisto, 58–64.

Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo 2007. *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918*. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla I. Tampere University Press, Tampere.

Tikka, Marko 2008. Mitä tapahtui? Teoksessa Haapala, Pertti; Löytty, Olli; Tikka, Marko; Melkas, Kukku (toim.). *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 15–41.

Topelius, Zachris 1981. *Maamme kirja*. WSOY, Helsinki.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki.

Tuomisto, Jukka 1991. Aikuiskasvatuksen peruskäsitteen historiallinen kehitys. Teoksessa Aaltonen, Rainer & Tuomisto, Jukka (toim.). *Valistus, sivistys, kasvatus*. Vapaan sivistyön vuosikirja 32. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Kirjastopalvelu Oy, Helsinki, 30–69.

Tähtinen, Juhani 2007. Modernia koulutusyhteiskuntaa kohti – suomalaisen kansanopetuksen ja koululaitoksen kehitysjuonteita autonomian ajalla. Teoksessa Tähtinen, Juhani & Skinnari, Simo (toim.). *Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa*. Kasvatusalan tutkimuksia 29. Suomen kasvatustieteellinen seura, Turku, 101–148.

Uimonen, Kirsi 1991. *Työväen kalenteri työväenliikkeen poliittisten ja sivistyksellisten pyrkimysten kuvastajana vuosina 1908–1939*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Vares, Vesa 2008. Suurlakon häviäjät. Teoksessa Haapala, Pertti; Löytty, Olli; Tikka, Marko; Melkas, Kukku (toim.) 2008. *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 349–367.

Vuolanto, Ville, 'Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu.' *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2007, 304–316.

LIITTEET

LIITE 1

Kansanvalistusseuran kalenterissa ilmestyneet elämäkerrat 1900–1914.

- 1900 ei elämäkertaa
- 1901 ei elämäkertaa
- 1902 ei elämäkertaa
- 1903 Aadolf Eerik Nordenskiöld (1832–1901, geologi ja tutkimusmatkailija)
- 1904 Johan Ludvig Runeberg (1804–1877, runoilija, kirjailija)
- 1905 Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803–1882, lääkäri, kirjailija, runouden kerääjä)
- 1906 Johan Vilhelm Snellman (1806–1881, kirjailija, filosofi, senaattori)
- 1907 ei elämäkertaa
- 1908 Jakob Hurt (1839–1907, opettaja, pappi, runouden kerääjä)
- 1909 Fredrik Pacius (1809–1891, säveltäjä)
- 1910 Agathon Meurman (1826–1909, poliitikko, kunnallisneuvos)
Uno Cygnaeus (1810–1888, pappi, kansakoulujärjestelmän luoja)
- 1911 Juhani Aho (1861–1921, kirjailija)
Arvid Järnefelt (1861–1932, varatuomari, kirjailija)
- 1912 Ida Aalberg (1857–1915, näyttelijä)
- 1913 Mathias Alexander Castrén (1813–1852, kielitieteilijä, suomen kielen professori)
Eero Järnefelt (1863–1937, taidemaalari)
- 1914 ei elämäkertaa

LIITE 2

Työväen kalenterissa ilmestyneet elämäkerrat 1900–1914.

- 1908 Jean-François Millet (1814–1875, taidemaalari)
1909 Bernhard Laipman (1865–1906, vuokratilallinen)
George Frederick Watts (1817–1904, maalari, kuvanveistäjä)
Leonid Andrejev (1871–1919, kirjailija)
1910 Théophile Steinlen (1859–1923, taidemaalari)
1911 Walter Crane (1845–1915, taiteilija)
Uno Cygnaeus (1810–1888, pappi, kansakoulujärjestelmän luoja)
1912 Jozef Israels (1824–1911, taidemaalari)
1913 Max Lieberman (1847–1935, taidemaalari)
1914 August Bebel (1840–1913, poliitikko, kirjoittaja, puhuja)
Honoré Daumier (1808–1879, taidemaalari, kuvanveistäjä)
Ferdinand Lassalle (1825–1864, asianajaja, poliittinen aktiivi)
Karl Kautsky (1854–1938, filosofi, poliitikko)

LIITE 3

Kansanvalistusseuran kalenterin eri laitosten yhteispainosmäärät 1900–1914.

1900	22 600	1908	ei tietoa
1901	25 700	1909	ei tietoa
1902	ei tietoa	1910	35 000
1903	ei tietoa	1911	ei tietoa
1904	ei tietoa	1912	ei tietoa
1905	31 000	1913	ei tietoa
1906	ei tietoa	1914	ei tietoa
1907	ei tietoa		

Lähde: Inkilä 1955, 82–84; Inkilä 1960, 162; Korpela 1968, liite 2.